

Гулчеҳра Қудратилло қизи

МЕҲРГА
ҚОНҒАН
ДИЛЛАР

2011-1-3
17/3
Гулчеҳра Қудратилло қизи

Меҳрга қонган диллар

қисса

Nizomiy nomli
T D P U
kutubxonasi

931152

«TAMADDUN»
Тошкент – 2018

УДК: 821.512.133-3

КБК: 84(5Ў)7

Г-95

Қудратилло қизи, Гулчеҳра

Меҳрга қонган диллар: қисса / Гулчеҳра Қудратилло қизи; – Тошкент: «Тамaddon» нашриёти, 2018, – 232 б.

Урушнинг даҳшатлари жуда кўп. Энг даҳшатлиси – урушда болалик бўлмайди. Гулчеҳра Қудратилло қизининг ушбу қиссасида уруш туфайли болалик бахтидан мосуво бўлган болалар тақдири ҳақида ҳикоя қилинади. Умид қиламизки, Мирҳосилнинг кўрган-кечирганлари ёш авлод учун одамийлик сабоғи бўлажак.

ISBN 978-9943-5115-3-8

© «TAMADDUN» нашриёти, 2018.

Нега кунлик уйкусиз хаяжон-
дан сўнг охир-оқибат самолётга гижиб
ўриндикқа жойлашиб, камарни бойла-
дим. Енимда ўтирган синглим билан
Усмоил акамнинг қизига бир назар
боқиб, кўнглим анга тинглангандай
бўлди-ку, аммо олдинда кутаётган
хаяжонли дамларни эслаб, юрагим
ханкириб урар, игим тўлиб, гоҳ йиғла-
гим келса, гоҳ бутун овозимни кўйиб
баралла кулим келарди...

45 йиллик айрилиқдан сўнг самолёт ердан кўтарилди. Йўқ-йўқ, ўзингни қўлга ол, Мирҳосилбой, дам олишинг керак ҳали, Худо хоҳласа ҳаммаси олдинда деб ўйладим, ўзимни ўзим тинчлантириб. Вактни ўтказиш учун кўзимни юмиб ухламоқчи бўлдим. 2-3 соат орасида қотиб ухлаб қолибман.

Қулоғим остида янграган ўзбекона мусикадан аллақандай тушлар кўриб, кўзимни очдим. Аввалига мен қаердаман нима бўляпти, тушунолмадим. Синглимининг “Ака, ака, уйғондингизми, ўзиям нахт 4 соатча ухладингиз”, деганидан ўзимга келдим.

Мусиқа бутун хаёлимни камраб олиб, бир тарафдан ўша 18 ёшимга қайтгандай, гўёки Зулфизарни кучгандай бўлардим. Қандоқ экан, ҳалиям кутиб ўтирганми-кан?! Ахир биз “ўла-ўлгунча”, деб қасамёд қилганмиз-ку.

Яна бир тарафдан ичимда Султонбекнинг тақдири вулқондай отилиб чиққан эди. Отам-чи отам, отажоним, меҳрибоним, уйга қайтиб бир ўзлари бизни кутиб ўтиргандирлар...

Бирданига ҳамма қарсак чалиб охистагина кўнган учувчини кутлаганидан, хаёлим бузилди. Ҳамма чиқишга тайёрланиб, самолёт эшиклари очилганида, бурнимга тандирда онам ёпган нон хиди урилди. Бошим айланиб кўз ўнгимда онам гавдаландилар. “Она, онажоним, йиллар ўтиб, ҳатто мазорингизни зиёрат

килолмаган ўғлингизни кечиринг”, деб ичим фарёд соларди. Ўрнимдан туролмасдим, ичимда кўтарилган туғённи яшириш мақсадида ёлғондака кулиб синглимга қарадим. Синглимга қарадим-у, унинг жовдираган маъюс кўзларидан тинмай оқаётган севинч ёшларини кўриб чидолмадим. Ўз-ўзимга “Йўқ-йўқ, жим-жим”, дердим-ку, лекин минг афсуски, бу сафар эхтиросларим мендан устун келди. Кўзимдан қалқиб чиқиб бутун юзимни юваётган соғинчли ёшимни эплаб бўлмасди. Ўрнимдан туриш учун бир-икки урингандим оёғим ҳам қимирламай қолди. Менга кўзи тушган ёнимдаги йигит аввалига кўзлари катта-катта очилиб тикилиб қолди-да, сўнг ёрдамлашиши учун кўлимдан ушлаб турғизди. Мана энди аниқ, ёмон касалга йўлиқиб қолган одамга ўхшардим. “Ўзбекистон мустақил бўлди!” деган хабарни эшитгандан бери, юрагим қанчалик ҳапқирса, оёғим шунчалик дағ-дағ титраб чиқиб кетарди. Йигит чўнтагидан дастрўмолчасини узатиб, “Мана олинг”, деди инглиз тилида. “Мен ўзбекман”, демокчи бўлдим, аммо ҳаяжондан тақиллаб кетаётган тишларим гапиришга қўймасди.

Дастрўмолчани олиб, юзимни артмоқчи бўлгандим, кўлимнинг ҳам жони йўқдай, ишламай қолгандай туюлди. Самолётнинг тор йўлагидан йигитни ушлаганимча ўзимни зўрга тутта олдим, холос.

Майин ёғаётган баҳор ёмғири юзимга тушгач, беихтиёр беғубор болалик даврларим ёдимга тушди. Бошқа ўзимни бошқаролмадим, самолёт зинасидан тушиб туриб овозимни баралла қўйиб йиғлардим. “Салом азиз ватаним, Ўзбекистоним”, дердим. Ҳамма безовталаниб биров эгилиб, биров тикилиб қарай бошлади. Энди менга барибир эди, ким хоҳласа қарасин, қанча хоҳла-

са кулишсин. Зинадан бир кадам ерга тушишим билан, ёнимда турган кош-кўзлари коп-қора ўзбек қизига қарайман деб, оёғим чалкашиб ерга йиқилиб тушдим.

Юзимга майин шамол урилганидан уйғониб кўзимни очдим. Қия очиб қўйилган деразадан хонага кузнинг салқин шамоли эсиб кирарди. Ичимга тоза ҳаво тўлганиданми билмадим, уйқум буткул учиб кетиб, ўрнимдан туриб олдим. Ҳеч кимни уйғотиб юбормаслик мақсадида бир пас қулоқ тутиб турдим-да, шамолда оҳиста пирпираб турган пардани кўтариб, кўчага боқдим. Икки кунлик жаладан кейин ойнадан кўриниб турган тепаликлар ва унга туташиб кетган баланд тоғлар худди ҳозир ювиб олинган биллур идишларга ўхшаб товланарди.

Деразани шошиб қайта ёпдим. Ойнани каттарок очдим-у, соғинган манзарани яқинроқ кузатиш учун бошимни ташқарига чиқариб, чуқур нафас олмоқчи бўлдим. Ҳовли томондан мен томон югуриб келаётган итни кўриб, додлаб юборишимга сал қолди ўзиям. Ит бўлса худди ўғрини ушлаб олгандек менга қараб тинмай акилларди. Бу ҳам етмагандек ойна билан итнинг ораси шунақа ҳам яқин эдики, ҳозир бир сакраса, мени тишлаб оладигандек туюларди. “Бўлди, ичимда итни қойидим, – акилламай кета қолсанг-чи, ҳаммани уйғотиб юборасан!” Кейин жойимга ётдим. Бироздан сўнг ҳовлидан Ҳалиманинг овози келди: “Ҳой яшшамагур, овозингни ўчир, бор жойингга. Дераза тагига бориб акиллашингга бало борми? Меҳмонни уйғотиб юборасан”.

Ўзимга келганимда, боя қўрққанимдан қандай қилиб ўрнимга ётиб, кўрпага ўраниб олганимни билмай

қолибман. Ўзимнинг қилиғимдан ўзимнинг кулгим келиб, ўрнимдан туриб, бир-икки машк қилган бўлдим. Хона деворига осиб қўйилган тошойнага қўзим тушиб, унга яқинлашиб: “Хўш, қалайсан, Мирҳосилбой, ким айтади сени айиқ билан олишган, Америка бойи деб? Бор-йўғи битта итдан шунча кўрқдинг-а?” дедим на-шъа қилиб.

Ойна олдида ўйланиб қолдим. Ҳа, албатта, тоза ҳаводан нафас олиб, зилол сувларни ичиб улғайган ҳар бир йигитнинг қонида мардлик, жасурлик яшаши керак.

Устимга костюмимни кийиб, кўчага шошдим. Ҳовлига чиқишим билан кайфиятим кўтарилиб кетди. Уйнинг рўпарасида, сал пастрокда томи шифер-тунука билан ёпилган ёзги ошхонада Ҳалиманинг келини қозонда оппоқ сут пишириб, чўмич билан шопириб турарди. Худди мен 45 йилга яшариб қолгандек, юрагим яна ҳаприкиб кетди. Ҳаммаёқ топ-тоза, чиннидек. Сув сепиб супуриб-сидириб қўйилган. Ёшлигим ёдимга тушиб, ҳовлининг ўртасидан кесиб ўтган арик сувига юз-қўлимни ювдим. Муздай сув мени анчагина тетиклаштирди. Дорда осилиб турган оппоқ сочиқни олиб, юзларимни артаётсам, кўчага сигир ҳайдаб чиқаётган Ҳалима:

– Мирҳосил! Нега совук сувда ювиндинг? Ана қўл ювадиган човгумда илиқ сув солиб, тайёрлаб қўйибман-ку, – деди човгумни кўрсатиб.

– Шу ариқдан ювингим келдида, муздек экан. Анча тетиклашиб олдим, – деб қулиб қўйдим.

– Вой сени қара-я, мени уялтирма, – деди у кўрпачани айвонга соларкан.

– Йўқ, йўқ, ҳали вақтли, нонушта қилгим йўқ, Ҳалима, мен ҳозир тепаликка чиқиб, қишлоғимизни томоша қилиб қайтаман, – дедим пойабзалимни кия туриб.

– Ҳа, унда тўхта, – деди-да, бориб қайнаб турган сутдан бир коса сузиб келиб, қўлимга тутқазди. – Ичиб ол!

Косани қўлимга олиб, турган жойимда чўккалаб ўтириб, сутни ҳўпладим. Юрагим янада тезроқ урарди. Бу таниш ҳид менга онамни, бувимни эслатди. Ичимда уйғонган ҳисларни айтмадим: нима шунча йилдан бери ўша ерларда сут ичмаганмидинг деб ўйламасин дедим ичимда.

Камерамни елкамга илиб, кўча томон юрмоқчи бўлиб турсам, хонадан шошиб чиққан шофёрга кўзим тушди. Унга:

– Йўқ, сен керак эмассан, у ёқларга машинада бориб бўлмайди, – дедим. Шофёр мени тушунганини билдирди ва мен уйдан чиқиб, тепалик томон юриб кетдим. Тепаликка чиқадиган ингичка йўлга тушиб олиб, бироз юргач тез-тез нафас ола бошладим. Тўхтаб, орқамга қарадим, ҳали ҳеч қанча юрмабман-ку, дарров ҳансираб қолдим-а, қарибман, шекилли, деб ҳаёлимдан ўтказдим. Ўзимга-ўзим далда бериб, бу ёғига тез-тез юриб кетдим.

Тепаликда, рўпарамда икки бола пайдо бўлди. Менимча, бу болалар бир ёки иккинчи синфда ўқишса керак. Улар шахдам қадам ташлаб, дўлана еб, нималарнидир гаплашиб тушиб келишарди. Таниш манзаралар, шу болаларга ўхшаб мен ҳам ғира-ширада туриб, сигирни тоғ этагига ҳайдаб келардим. Уларга қараб кўзим қувнаб кетди. Мени кўрган болалар гапларини тўхтатиб, жимгина тушиб келишарди. Худди улар ме-

нинг шу ерларда қолиб кетган болалигим каби бирәм бағримга босиб, кучоклагим келдики, асти кўяверасиз. Икки дўст мени бошдан-оёқ кузатиб, салом беришди, ичимда қандайдир иликлик пайдо бўлди.

– Ва алайкум салом, қалайсизлар, болалар, – дедим кўлимни узатиб.

Болалар “Яхши”, деб кўл бериб сўрашишди. Кетиб қолишмаса деган ҳадикда уларни гапга солдим.

– Қаллаи сахарлаб, қаёқдан келаяписизлар болалар, – билиб турсам ҳам сўрадим.

Новчарок бола бир оз ўйланиб туриб:

– Сигир ҳайдаб келяпмиз, – деди лўнда қилиб.

“Ҳа, адашмабсан, Бой”, дедим ўзим-ўзимга. “Юринглар мен билан” демоқчи бўлдим, айтолмадим.

Улар олис ва яқин хотираларни кўзгаб юборди, улар пастга мен тепаликка юриб кетдик. Бироз юриб яна тўхтаб пастликка боқдим.

Болалар ҳам ўйлаганимдек кўлларини кўтариб тинмай менга қараб силкитишарди. Мен ҳам кўлимни баланд кўтариб, йўлимда давом этдим.

Тепаликдан қараганимда, бутун қишлоқ тоғ бағрида кафтда тургандек кўзга ташланиб турарди.

Хўрсиниб кетдим: “Салом менинг киндик қоним тўкилган азиз қишлоғим!” Тоғлар “Мана энди мустақил бўлдим!”, дегандай мағрурланиб товланарди. Албатта, “Ҳақиқат эгилади, букилади, лекин ҳеч қачон синмайди!” деганлари шу бўлса керак, неча йиллик хўрланишдан сўнг янада яшнаб кетгани яққол кўзга ташланиб турарди.

Ўзимга урилган тигдай ўткир нурдан кўзим қамашиб кетди. Камерани четга олдим. Бу баланд тоғ осмонидан шаффофдай тиник, юзини кўрсатиб чиққан

хуршиди тобон эди. У шунчалар якин товланардики, уни кузатиб туриб, беихтиёр бу жаннатмакон диёрни бошқа ҳеч қаерда учратмаганимга яна бир бор амин бўлдим.

Куёш тоғдан баландрок кўтарилиб, ўзининг заррин нурларини Олтин танга қишлоғи узра соча бошлади.

Камерани олиб яна қишлоқни яқиндан кузата бошладим. Одамлар хашарга чиккандай биров боғ ичини, биров ҳовлисини, яна биров эса кўча ариқларини тозалаб, радио қулоғини баланд қилиб эшитишарди. Эрта-лабки жимжитлик ўрнини энди ғала-ғовур овозлар эгаллаган эди. Ҳамма ҳовлини бир-бир кўздан кечириб бўлиб, фақат битта хонадондан кўзимни ололмай қолдим.

Боғ ичида намланиб қолган картошка пояларини бир жойга тўплаб гулхан қилиб ёқишарди. Аёлнинг ёнида 5-6 ёшли бола ва қизча ёниб турган учи чўғли чўпларни олиб, бир-бирига тутиб ўйнашарди.

Бу ҳолат худди менинг ярамга туз сепгандай ўтган кунлар бир-бир кўз олдимдан ўта бошлади. Ўша кунлар ҳамон эсимда...

Бизлар бувижоним билан бирга яшардик. Отам Ҳамидулла, онам Гулсун, синглим Жамила ва мен — Мирҳосилбой. Исмимнинг узунлиги бекорға эмас. Бувижонимни айтишларича, мен мевалар ғарқ пишган пайтда туғилган эканман. Яна охиридаги “бой” сўзини ҳам кимдир айтмай қолса борми, бувижоним жаҳллари чиқиб, уришиб берардилар: “Бунинг исми Мирҳосилбой” деб. Исмимни тўлиқ айтишса, катта бўлсам, бой-бадавлат бўлиб кетарканман.

Бир куни бувим кечаси бир жойга кетаётган эканлар, уйғониб кетиб, “Мен ҳам бораман!” деб йиғлашга

тушдим. Хархаша қилишдан тўхтамаганим учун отам хоналаридан чиқиб, “Эркаланма!” деб уришиб берди.

– Нега қиз болага ўхшаб йиғлаяпсан, ўғил бола деган кўзёшини кўрсатишга уялиши керак, – деди энсалари қотиб. Бу гапдан ҳам уялдим, ҳам аччиғим келди. “Қиз бола эмасман”, деб бошимни кўрпага ўраб ётиб олдим. Отам:

– Қиз боладан ҳам баттарсан, яна бир йилдан кейин мактабга борармиш. Бу латтачайнарлигингда мактаб сени оладими.

Бошим кўрпага ўралган бўлса ҳам отамнинг ҳар бир гапини эшитиб ётардим. Юрагимни туб-тубида отам ҳақ эканлигини англагандим. Бувим “Ўғил бола ҳеч қачон отасининг гапини иккита қилмаслиги керак, нима деса ҳам “Лаббай отажон, хўп бўлади!” деб турса, орзуларига эришади”, дердилар.

Қиз болага ўхшатганига хафа бўлдим, лекин “мактабга борасан” дегани ёқиб кетди. Ётган жойимда хурсанд бўлиб кетдим.

Қаергадир кетаётган бувим:

– Майли мен келгунимча кимдир бунинг ёнида ётиб турсин, – дедилар. Бувим қўлларида тугунча ушлаб олганди.

– Ие, унда бу болангиз нафақат йиғлоки, балки кўрқоқ ҳам экан-да ойи, яна бу эртага мен билан овга борармиш, – деди отам.

– Менинг набирамни ундай дема, овга олиб бор, – деди бувим.

Бошимни ёпиб ётган жойимда: “Ўзимнинг бувижоним, кўнглимдагини топиб гапирадиган жон-у жаҳоним, яхшиям бахтимга борсиз” дедим ич-ичимдан қувониб кетиб.

Отамнинг “Узоқ йўл бўлса, кейин тулкини кўрса ҳам тирақайлаб қочар эканда, ўғлимиз, а, она”, – деган ўтиб тушиб, энди ўрнимдан туриб, “Кўрқок эмасман” деб турганимда, бувим яна менинг тарафимни олди:

– Вой нималар деяпсан? Ҳали кўрасан, айик билан ҳам беллашади, набирагинам Алпомиш бўлади.

– Майли кўрамиз, – деди дадам ва устимдан эшикни ёпиб чиқиб кетишди.

Қоп-қоронғу хонада ёлғиз қолгач, ўрнимдан туриб-бок эшикка ёпишдим. Кўрққанимдан дод солиб юборишимга сал қолди. Сўнг аста кўлим билан оғзимни ёпиб зўрға ўзимни кўлга олдимда, тезда ўрнимга кириб ётиб олдим. Кўрпанинг ичида нафасим қайтиб кетса ҳам бошимни очмай ётавердим. Энди нима бўлса бўлар, бувим келгунича чидашим керак. Агар кўрққанимни отам билсалар борми, ҳамма ниятларим саробга айланади, овга олиб бормайдилар, деб кўнглимдан ўтди. Орзуим ҳовлимиздан кўриниб турадиган баланд тоғлар учига чиқиб, синглим Жамилага кўлимни кўтариб “қалайсан?” дейиш эди. Шу каби ўй-хаёллар билан қачон ухлаб қолдим, билмайман. Беш ёшли синглим устимдан кўрпани олганида кўзимни очдим.

– Вой ака, бир ўзингиз ётдингизми? – деди синглим. Қарасам бувим эрталабгача келмабдилар. Ғурурланиб кетиб:

– Ҳа, албатта-да, – дедим керилиб.

– Кўрқмадингизми? – деди Жамила кўзлари косасидан чиқиб кетгудек қараб.

– Йўғе, нима мен сенга қиз боламидим, кўрқадиган, – дедим.

– Ҳа, билдим, бувижоним уйларига кетиб қолдиларда, сизни ташлаб, шунинг учун мажбур бўлгансиз – деди у, ажаб бўлди дегандай менга боқиб.

– Қанақа уйлариға, уйлари мана шу ер-ку, — дедим, синглимнинг гапига ғашим келгандай:

– Хафа бўлиб қолганларида мен кечаси ўз уйимга равона бўламан дейдилар-ку, деди жаҳлимни чиқазиб.

– Ростдан ҳам қаёқдадур уйлари бўлса керакда ака, — деди яна жиғимга тегиб.

Унинг гапидан жаҳлим чиқса ҳам урушолмайман, негаки у ойим билан отамнинг эркаси. Мен бўлсам бувимнинг ақлли ўгиллариман, синглимга ҳамма нарсани секин, яхши гапда тушунтириб гапиришим керак. Буни менга бувим айтганлар, у ҳали кичкина, ақли йўқ деб. Билмадим, буни қачон ақли кираркан, жаҳлимни чиқазгани чиқазган. Ҳозир ҳам бувимни кетиб қолди деб жаҳлимни чиқазяпти. У ўзи шунақа, кўп савол беради, билиб-билмаганга аралашаверади:

– Эй, хомкалла, шуниям билмайсанми, ахир буви-жоним бизларни тўполон қилмасин деб, ҳазиллашиб ўлиб қоламан, гўримга кетиб қоламан деб кўрқитмоқчи бўладиларку, — дедим жазавам чиқиб синглимга.

– Унда қаёққа кетдилар, айтингчи, — деди Жамила яна кўзларини ўйнатиб.

Мен охири унга билганимни тушунтиришга аҳд қилдим. “Ҳаммасини биламан, лекин ҳаммага айтавермайман”, дедим синглимга, худди катта сирни биладигандай.

– Айтинг ака, — ялина бошлади, — мен ҳам ҳамма гапларимни сизга айтаман-ку, — деди хафа бўлиб.

– Йўқ сен ҳали ёшсан, катта бўлсанг кейин айтаман, — дедим.

Синглим хафа бўлиб тескари қараб “Сиз билан гаплашмайман” деб ўтириб олди.

– Ҳа, айтсам айтақолай, бу фақат сир, ҳеч кимга гапирмайсан-а? – дедим Жамилага ўта жиддий қараб. Синглим шу заҳоти:

– Ҳеч кимга айтмайман, Худо ҳаққи! – деди. Ўзининг роса эшитгиси келаётганди.

– Жиннимисан, ҳеч қачон бунақа қасам ичмагин, ёмон бўлади. Бувим эшитсалар, ёмон урушадилар, биласанми. Сўзимни қайтиб олдим дегин, – дедим жиддий.

Кўзларини кўрқув босган синглим дарров “Қайтиб олдим” деб такрорлаб қўйди.

– Мен сенга айтсам, бувим бутун қишлоғимиздаги аёлларнинг дўхтири, – дедим бошимни қимирлатиб қўйиб.

– Қанақасига, уколлари йўқ-ку, – деди синглим ишонмагандай.

– Уколлари бўлмаса ҳам сеҳрли пичоклари бор. Бобомдан қолган, уни фақат менга кўрсатганлар, — дедим. Менга киприк қокмай тикилиб турган синглимга қараб:

– Ака, у пичок билан нима қиладилар, – деди Жамила қизиқиб кетиб.

– Нима қилардилар, билмайсанми? – дедим билағонлик қилиб.

– Йўқ-йўқ билмайман, – деди у оғзини очиб.

– Унда эшитгин. Қайси аёлни қорнида “тарвуз” ўсиб чиқиб, катта бўлса, бувимни чақиривади, — дедим баттар қизиқтириб.

– Қоринда тарвуз ўсадими? – хайрон бўлиб сўради синглим.

– Тарвузни ичида кичкина болача бўлади, — дедим донолардай гапириб. Синглимнинг кўзлари бор-

ган сари каттарок очилиб, савол берарди. Синглимнинг ҳолатини кўриб, илҳомланиб ўзимни ҳамма нарсани биладиган катталардек тутардим.

– Айтганча, раис буваларникига кўп борасан-ку, қизлари Хадича билан ўйнашга. Ўшанда кўрганми-динг онаси Сарви холанинг қорни тарвуздай бўлиб қолганди.

– Ҳа, ака кўрганман. Хадичадан сўрасам, ойимни қорнини ари чақиб олган деган эди.

– Ҳа, йўқ, сени алдаган, ҳали кўрасан, кечаси катта акаси келди-ку бувимни олиб кетишга. Эртага борсанг Сарви холани қорни пучайиб, уйларида чақалоқ пайдо бўлиб қолган бўлади, шунда менга ишонасан, – дедим синглимга қараб. – Бувижоним сеҳрли пичоқларини олиб, қорнини кесиб, чақалоқни оладилар-да кейин онасига берадилар, пичоқларини эса жойига солиб кўядилар – дейишим билан, “Акажон росса кўрқинчли экан-а”, – деб кўзини чирт юмиб олди синглим.

– Кўркма, унчалик оғримайди – дедим ақллидай тутиб ўзимни.

– Сиз кўрганмисиз, ака, - деди яна ҳам билгиси келиб.

– Кўрганман, фақат бир марта, кўшнимиз Ҳалималарникида. Бувимнинг орқаларидан бориб кўрганман. Бувим мени “Нега келдинг” деб қойиди. Кейин “Майли, қолақол” дедилар. Мен эса бувим уйга кетиб қоладилар деб пойлаб ётиб, ҳеч ҳам ухламагандим. Ана ўшанда кўрганман. Охири бувим Ҳалимани ойисининг вой-войлашига қарамай, қорнини шартта кесиб чақалоқни олди, болача ҳам ойисига раҳми келганидан чинқираб йиғлаб юборди. Бувижоним шунда мен билан Ҳалимани олдига келиб, “Суюнчи беринглар”,

дегандилар хурсанд бўлиб. Ўшанда-чи, бувимдан “Қоринларини кесиб олдингизми”, деб сўраганимда, “Ҳа кесиб олдим”, деганлар. “Қанақа қилиб қоринларини кесдингиз”, деб яна сўрамоқчи эдим, “Ўғил бола ҳадеб сўрайвермайди, катта бўлсанг, ўзинг тушуниб оласан” деганлар.

– Ёмон иш қилган эканлар бувим, ака? – деди яна жаҳлимни чиқазиб.

– Тавба, ғалчамисан, нимага ёмон қиладилар, барибирам ҳамма қизлар катта бўлганида қорни ишиб тарвуздай бўлса, кейин кесиб болачасини олишади, тушундингми, – дедим дўк уриб.

Йиғлаб юборай деб турган синглим, кўзлари жовдираб “Менинг ҳамми? Мен ҳам қиз боламан-ку”, деди.

– Ҳа албатта! Яхшиям қиз бола бўлиб туғилмаган эканман, Худога шукр! – дедим уйнинг ўртасида у ёқдан бу ёққа юриб.

Қўрқувдан лаблари титраб кетган синглим охири чидолмади, отилиб кўчага чиқиб кетди. Онам эса эрталабдан икки кунлик ёмғирдан сўнг ҳовлимизни бир четида намланиб қолган картошка поясини ва хас-хашакни бир жойга йиғиш билан овора эди. Жамила очик айвонга чиқиб, уввос солиб, йиғлашга тушди. Ойим кўрқиб кетиб синглимни кўриб қўлларидаги хаскашни ташлаб чопиб келиб, Жамилани кучоқлаб олиб бағирларига босиб, тинчлантиришга тушди.

Синглим эса баттарроқ авжига чиқиб йиғлай бошлади. Жамила қорнини кўрсатиб: “Онажон, Онажон менинг қорнимни бувим кесмасинлар айтинг, айтинг”, дерди йиғи аралаш дод солиб.

Ойим ҳеч нарса тушунмасдан, “Ким урди, нега уради, оғрияптими” дердилар тинмай. Ойим билан

синглим ховлини ўртасида, мен бўлсам очик айвонда турардим. Шу пайт дарвоза очилиб от туёғининг тақиллаган овози келди. Бу отам эканини билдим. Ҳар сафаргидек олдига чошиб бормадим. “Вой шўринг куриди, Мирҳосилбой, ҳозир калтак тагида қолишинг аник”, – дердим ўз-ўзимга.

Отам отни боғдаги дарахтга бойлаб, хавотир билан чинкириб йиғлаётган Жамила томон чошиб келдилар. Жамилани онамдан олиб, “Нима бўлди, нима қилдиларинг”, деди биз томон қараб.

Ойим ҳам гарангсиб, “Билмадим кўричак бўлганмикин?!” дедилар. У ҳам синглимни нима учун йиғлаётганини тушунмаганди. Отам кизларини кучоқлаб эркалатган сари бу эркахон синглим ҳам қошки жим бўлса. Худди ростакамига касал бўлгандай қўлларини титратиб қорнини ушлаб йиғлашни авжига чикарди. Ҳа бўлди, йиқилиб тушдим дея қол, мени сотмасдан, ахир қасам ичган бўлсанг, деб ўйлардим ичимда синглимни қойиб.

Отамнинг кучоғида ўтириб анча ўзини босган Жамила дона-дона қилиб:

– Адажон мен катта бўлсам қорнимдан тарвуз ўсиб чиқарканку, кейин бувим пичоқлари билан қорнимни кесиб болача оларканлар, – деб лабларини буриштириб яна қорнини ушлаб қорним, “Вой қорним” деб йиғлашга тушди.

Отам билан онам бир-бирига қараб, бир зум жим туришди-да, сўнг бараварига қулиб юбориб, сўнг оғизларини ёпиб олишди. Мен бўлсам қочишга энди ўнглаган эдимки, онам оёқ-кийимлар ечадиган жойга қандок етиб келдилар, билмай қолибман.

– Вой, сен билагонни нима қилсам бўлади-а?! – деб ердаги оёқ-кийимни менга қараб олдилар.

931152

17

Nizomiy nomli
T D P U
kutubxonasi

Мен жон ҳолатда уй ичига кириб олиб, орқасидан илгагини илиб қўйдим. Ойим жаҳлда бир-икки итардилар, агар яна бир итарсалар эшик очилиб кетардику, негадир ундай қилмадилар, ортларига қайтиб кетди. Хона ичида уларнинг гаплари бемалол эшитиларди. Отам йиғлаётган синглимни кўтариб, онамга:

– Нега уни уришаяпсан? – дедилар онамга қараб.

– Биламан, бунақа гаплар мана шу шумтака ўғлингиз билан доно бувисидан чиқади, – дедилар кесатиб.

Отам индамай келиб айвонга синглимни ётқиздилар-да, сўнг ойимга:

– Бор, чой-пой олиб келгин, кўп гапирмасдан, – дедилар уришгандай бўлиб.

Онам чой дамлаб келдилар, отам чойнинг ичига бувимнинг дорисидан майдалаб солиб пуфлаб-пуфлаб Жамилага ичирдилар.

– Адажон, акам ёлғон айтдиларми, – сўради синглим яна гапни очиб. Мен ҳам эшикни хиёл очиб қулоғимни қўйиб гап пойлардим.

– Аканг ҳаммасини тўқиган, – деди отам мен кириб олган хона эшигига қараб қўйиб.

Синглим:

– Акам бувим шундай дедилар, деб айтдилар-ку, – деди эрқаланиб.

– Ана, айтмадимми, менг сизга, бу бола мени куйдирди! – деб онам мени ёмонлаб. – Ўша куниям ахлатларни сойга ташлаганимизни бувисига айтиб берган мана шу бўлади. Ўзи бу билан мундоқ гаплашсангиз бўладику. Қулоғи йўқ болани кўрдингизми, синглисига бувисининг тўқима гапларини гапириб кўрқитган, – дедилар, менга эшиттириб.

Бу гапдан жаҳлим чиқиб, ичкаридан туриб, “Бувим тўқимачи эмас, ўзингиз ёлғончисиз, ҳамма ахлатларни дарё бўйига ташлаб юбориб, “Йўқ ташламадим”, дейсиз”, дедим эшикни озгина очиб.

Чой ичиб ўтирган дадам ухлаб қолган синглимни кўтариб хоналарига ётқизиб чиқдилар-да, айвонга чиқиб баланд овозда:

– Мирҳосилбой, қани мени олдимга чиқ-чи, – дедилар. Мен ичкарида туриб, “Йўқ”, дедим. Отам, “Нега”, деб сўради кулимсираб. Мен “Кўрқаман” деб юборибман.

– Асли кўрқоксан десам “йўқ” дейсан, мана ўзинг, ўз оғзинг билан тан олдинг кўрқоклигингни, – деди кулимсираб. – Яна мени қачон овга олиб борасиз дейсан, – дедилар ойимга кўзларини қисиб.

Қопқонга тушган сичқондай бўлиб қолдим, ўлай агар нима қилишимни билмасдим. Охири ҳеч нарса бўлмагандек отам билан онамнинг ёнига чиқдим. Келиб хонтахта ёнига чўккалаб ўтирдим. Отам менга қараб туриб, майин овозда гап бошладилар.

– Сен шу уйнинг каттаси бўлсанг. Айт-чи, бунақада сенга қандоқ ишонай?!

– Мен нима қилдим? – дедим бошимни экканимча.

– Ҳали бу ҳеч нарса қилмаганингми, синглингга бўлмағур гапларни гапириб, кўрқитганинг-чи?!

– Ҳақиқатни айтдим, – дедим яна бошимни баттар эгиб.

Бу сафар отамнинг аччиқлари келгандай бўлди, шекилли:

– Ҳақиқатинг курсин, сен хомкаллани, – деб қулоғимдан чўзган эдилар, қулоғим оғриб, роса алам қилиб кетганидан йиғлаб, хонага кириб, аразлаб ётиб олдим. Орадан бироз ўтиб, бувимнинг овозлари келди, тезда бориб калитнинг тешигидан мўраладим.

Отам билан онам очик айвонимизда танча атрофида хамон суҳбатлашиб ўтирардилар. Улар Жамиланинг гапига ҳали ҳам нашъа қилиб кулиб туришарди. Бувим:

– Бугун ҳаво бироз исиганига одамни уйга киргиси келмай қолди, – дедилар қуёшга ўзларини тутиб. Онам ўринларидан туриб, чойнакни кўтариб самовар томон кетдилар. Бувим қўлларини ювиб, дорда осилиб турган сочикқа артиб келиб, отамнинг ёнига ўтирдилар. Танчага оёқларини чўздилар.

Онам чой олиб келиб, бувимга чой узатди, “Олинг Онажон”, деди.

– Бечора Сарви опа роса йиғлагандурлар, а, Онажон? – дедилар ойим.

– Ҳа, шўрлик Исломдан кейин яна учтасини ерга қўйганди.

Онам:

– Ҳа, тўғри, ҳозир Ислом 18 га кириб қолди, қизчалари Жамила билан тенг бўлса керак, тўғрими, Онажон, – дедилар онам. Бувим ойимни гапларини тасдиқлаб, пиёладаги чойни хўплаб туриб: “Болалар кўринмайди”, – деб сўрадилар кўз кири билан у ёк бу ёкка қараб.

Онам отамга қараб қўйдилар:

– Иккаласи ҳам жазоланди, – дедилар жиддийроқ оҳангда отам.

– Нимага жазоланади, Худо асрасин, бу нима деганинг, – дедилар отамни кузатиб.

– Она, анави маҳмадонангизнику асло гапирманг, у билмаган балонинг ўзи йўқ, – деб гап бошладилар отам. Ора-орада гапларини тасдиқлаб отамга онам ҳам қўшилиб турдилар.

Бориб жойимга ётиб олдим-да: “Мунча чақма-чақар бўлмаса булар, энди бувимдан ҳам гап эшитсам керак”, деб ўйладим. Бўлмади, ётолмадим, яна туриб келиб эшикка яқинлашдим. Худони менга раҳми келди, шекилли, бувимнинг ҳеч ҳам жаҳллари чиқмади, аксинча рўмоллари билан оғизларини ёпиб роса кулдилар, уларга отам билан онам ҳам қўшилиб кулишди. Билмадим, нега кулишди, “Кулгилимас-ку, хайронман”, деб ўйладим.

– Ҳа майли, шунгайм жазолайман деб кулоғини чўзиш шартми? Яхши гап билан тўғри тушунтирсанг бўлардику, – дедилар отамни қойиб бувим. – Отанг мардикор бўлиб кетиб, қайтмади. Бўйимда бўлиб, қолиб кетдим. Сен туғилгандан кейин бутун умримни сенга бағишладим, лекин ҳеч қачон урмаганман. Мирҳосилбой ўғлим, жуда ақлли, меҳнатсевар, кўнгилчан бола.

Отам билан онам индамай қолишди. Бувим яна давом этди:

– Тўғрисиям шу-да. Мен раисникига кетяпман деганим йўқ-ку. Ўз ақли билан фаҳмлабди.

Ўзимча хурсанд бўлиб чопиб бориб, жойимга ётиб олдим. Бувимнинг гаплари мойдек ёққанидан ўзимни зўрлаб йиғламоқчи эдим, ҳеч кўзёшим чиқмади.

Ҳозир бувим кириб қоладилар деб қўлимга туфлаб тупугимни кўзимга сурта бошладим. Ахир мени бекорга жазолашди-да. Ростдан ҳам айтганимдай бўлиб чиқди-ку. Фақат Раис бувамнинг аёлларини болачаси ўлиб қолгани яхши бўлмабди-да, энди синглим ҳам менга ишонмайди. Ҳа майли, унга айтишим шартми, у ҳали кичкина, ҳеч нарсани тушунмайди, дедим ўз-ўзимга.

Онам эшикни очиб:

– Мирҳосил, бувинг чақиряптилар, – дедилар. Мен баттар бошимни ўраб ётавердим.

Шунда бувим:

– Келин, мен сизга неча марта айтаман, буни исми-ни калта қилманг деб. Мирҳосилбой деб айтинг, – дедилар хонага кириб туриб.

Бошимни очиб карамасам ҳам биламан, бу гапдан онамнинг энсалари қотиб, ўзларича ниманидир пичирлаб чиқиб кетдилар.

Ҳар доим шунақа бувимни ўғитлари онамга ёкмайди. Мисол учун, бувим уйимизни чап тарафидан баланд тоғлардан оқиб тушган катта сойдаги дарёга ахлатларни ташламанглар, деганлари деган. Ойим: “Ахир дарёга ташламадим, ёнидаги қамишзорга тўкиб келдим” десалар, бувим: “Қамишзорга ҳам ташламанг, у ерлар одамлар ифлос қилганни ёқтирмайди, келин. Ой тўлишганида Қирққизлар келиб ўйин-кулги қилиб кетишади”, дейдилар ҳар сафар. Бу гапдан ойимнинг бирпасда аччиғи келиб, аламларини отамдан олдилар.

– Тўйсам тўйиб бўлдим, ойингиз ҳар нарсаларга бурниларини тикиб, холи-жонимга қўймайдилар, – деб арзиҳолга тушадилар куйиб пишиб.

– Оббо яна бошландими, нима гап? – дейдилар отам.

– Нимамиш мен ахлатларни қамишзорга ташласам ҳам, ўша жойниям қизғанадилар ойингиз. Қирққиз одамга зарар етказиши мумкинмиш. У ердан сув ташийдиган мен-ку, ойингизмас, нима ишлари бор чиқиндиларни тўплаб қўйсам ўзлари Мирҳосилбой билан қишлоқ этагидаги одамлар кум-тупроқ олинган катта ғорга ташлаб келармишлар, гапларини қаранг.

Кўрганлар нима дейди, кайнонаси чиқинди ташиб юрибди демайдиларми?!

– Бўпти, ташлама деса ташламагин, тушундингми, – деб отамнинг жаҳли чиқиб. Онам ҳам шу билан жим бўлардилар.

Бувим келиб олдимга ўтириб, ўраниб олган кўрпам устига қўлларини қўйиб:

– Мирҳосилбой, ўзимни ҳаммадан ҳам ақлли ўғлим десам, бу нимаси катта бўлиб қолган йигит ҳам кичкина синглисини шунақа деб кўрқитадими?

Кўрпани ичидан “Тўғрисини айтдим”, дедим жаҳл билан. Бувим, “Эшитмадим, бундоқ юзингни очиб гапир”, дедилар кўрпани очиб, “Тўғрисини айтдим-да”, дедим такрорлаб жаҳл қилиб, бувимга:

– Ўғил бола деган бунақа гапларни ҳаммасини ўзида сир сақлайди. Катта бўлганинг сари ўзинг тушуниб бораверасан. Бошқа такрорлама, тушундингми? – дедилар жиддий.

– Хўп бўлади, – дедим қовоғимни уюб.

Эртасига отам овга отланмоқчи бўлиб, ниманидир кидириб, онамга чорикларини тахлаш учун ертўладан олиб чиқишларини буюрдилар. Мен ҳам буни сезиб шошиб қолдим, тезда бориб латгани ёғлаб келиб, отамнинг чорикларини яхшилаб ёғлаб бериб, хушомад қилишга тушдим.

Отам бўлса “Сенам отлангин” дейиш ўрнига курук “Раҳмат” деб қўя қолдилар индамай. Бу ҳам кор қилмади деб ўйлаб, ошхонада нимадир қилаётган онамнинг ҳам олдиларига чопиб бордим. Мени кўрган онам:

– Ҳа тинчликми? – деб сўарди.

– Онажон, жон Онажон, айтинг, отам мени ҳам овга олиб борсинлар, – дедим ялиниб.

– Қўйсанг-чи, у ерларга боришга ҳали сен кички-насан, нима бор? – дедилар юрагимни сиқиб. Ойимни маҳкам бўйинларидан ушлаб ўпдимда, илтимос қилдим. Шунда ойим:

– Менга қара отангнинг кайфиятлари йўқ, яхшиси бувингга айта қол, уларга йўқ демайдилар, – дедилар қатъият билан.

– Бувим кечаси ухламадим, бирпас дамимни олай деб ухляптиларку, – дедим ойимга.

– Ҳозир пешин намозини ўқишга турадилар.

Хонага югуриб бордим. Секин кирмоқчи эдим, лекин ҳаяжонланиб ўзимни қўлга ололмай қолдим.

Мен тез-тез нафас олардим. Агар отам кетиб қолсалар борми, ана шунда ёмон бўлади деб ўйлардим. Шу билан отам, о-ҳо-о, кейинги йил овга чиқсалар керак. Кейинги йил аниқ бормаيمان, нимагаки, мактабга чиқаман.

Уй ичига киришим билан бувим ёстикдан бошларини кўтариб:

– Ҳой болам тинчликми? – дедилар менга савол билан қараб.

– Кечиринг, сизни, сизни... уйғотиб... – дейишим билан бувим:

– Ҳа майли, шундоқ ҳам турмоқчи эдим, – дедилар. Гапира қол, нима дейсан, – деб қўлимдан ушлаб олдиларига ўтказдилар.

– Охир-окибат бувим гаплари билан овга борадиган бўлдим. Отам ҳеч қачон бувимга йўқ деёлмайдилар, буни биламан.

Мен ҳам ҳеч қачон онамга йўқ дейишим керакмас экан, бувижоним айтганлар буни менга.

Ўзимда йўқ хурсандман, бувим ва онам билан ҳам бориб хайрлашиб, отам ўтирган отнинг орқасига ўти-

риб олдим. Отам отларни қарайдиган фермагача анча йўл, билмадим, у ёқдан менинг отимни оламизми ёки йўқ, уни ҳозирча сўролмайман. Отам сал-пал хафага ўхшайди, синглимни хафа қилганим учун бўлса керак деб ўйлардим.

Текис йўлга тушиб олиб, отни оёқ ташлаб юришини тинглаб кетавердик. Худди мусиқага ўхшайди-я, отам иккаламиз ҳеч ҳам бунака жим кетмаганмиз. Қишга якин яйловдаги отларни ҳайдаб келиб катта фермада боқилади. Кўпинча мен отамга ёрдамлашиб, бирга бориб уларга қарашаман. Лекин ҳаммасига вақт қаёқда дейсиз. Фақат ўзимни битта отимга зўрға вақтим етади. Уларни сувга олиб чиқиш, тагини тозалаш ва ҳоказо дегандай.

Бойчиборни эгарлаб, бўйим етмагани учун катта ҳарсанг тош устига чиқиб, яғрин елкаларини тозалаб, ёллариини ҳам яхшилаб тараб қўяман. Лекин эртагача яна бир аҳвол бўлиб, худди кимдир ёлини ўраб-чирмаб ташлагандай бўлиб қолади-я. Бувимга айтганимда, “Отларнинг ҳам деви бўлади”, дердилар. Бу гапдан кўрқиб кетганимни бувимга билдирмайман.

– Одам ундан кўркмаслиги керак, у одамдан кўрқиб қочиб кетади, – дейдилар бувим. Балким ростдур, лекин унчалик ишонмадим бувимнинг эртақларига. Наҳотки баҳайбат дев деганлари кичкина одамдан кўркса деб ўйлайман.

Ҳамма ишни қилиб бўлиб яна отамга эргашиб ўтириб, қош қорайганда суҳбатлашиб уйга қайтамыз.

Бугун эса бизлар ҳамон жим кетардик. Кичкина қияликка етиб келдик. Отам отни ортидан сирпаниб кетмаслигим учун маҳкам қўлимни белларидан ушлатиб қўйдилар. Мен ҳам бу имкондан фойдаланиб, дадамга

бажонудил ёпишиб олдим, кейин ҳидларини хидлаб, яна ўйладим. “Ҳа, отам мени барибир яхши кўрадилар, мен ҳам уларни роса яхши кўраман. Отам ҳеч нарсадан кўркмайдилар, ҳатто бувим айтган сойдаги Қирққиздан ҳам.” Бизлар фермадан баъзи пайтлар қанча кеч кайтсак, уйимиз ёнидан оқадиган катта сой ичидаги дарё шунчалик баланд кичкирардики, мен унинг олди-дан нафас ҳам олмай ўтардим. Отам бўлса парво ҳам қилмай гапираверардилар бемалол. Кундуз кунлари эса сойнинг овози анча паст эшитилади, буни бир неча марта синаганман.

Мен ҳам катта бўлсам, отамга ўхшагим келади. Энди отамни ҳеч ҳам хафа қилмайман. Айтганча, отамдан кечирим сўрашим керакку, деб анча жойгача ўйлаб бориб, сўнг охири:

— Дадажон мени кечиринг, — дедим бошимни елкаларига қўйиб.

Отам отни оёқлари билан йўрғалатиб қўйдиларда, бироз ўтиб:

— Сени кечирмасам, олиб келармидим, — дедилар белларини ушлаган кўлимни кўллари билан сиқиб қўйиб.

Хурсанд бўлиб кетганимдан отамни янада қаттиқроқ кучоклаб, кўлимни билаклари остига қўйиб олдим.

Бизлар фермага кирдик. Энди яйловдан тушиб келган беш-олтита отнинг ичида менинг Бойчиборим ҳам бор эди. Отини айтиб чақиргандим, худди у ҳам мени танигандек аста мен томон юрди. Отам иккаламиз биттадан отга ўтириб, баланд тоғларни ёқалаб, йўлимизда давом этдик. Қуёш ҳам ботишга яқинроқ қолганидан биз узоқ юрганимизни сездим. Баланд тоғдан оқиб тушган шаршарага етиб, отдан тушиб, шу жойда ту-

наб қолдик. Эртасига туриб, отни етаклаб баланд тоғга чирмашган икки поя йўл билан бирин-кетин юриб, тепаликка чиқа бошладик.

Бир пайт пастга кўзим тушиб қолиб, кўркканимдан бошимдан хушим учиб кетгандай бўлди. Шунда билдим, тоғнинг учида турган эканман. Биз юрган сой бўйидаги йўлдан шунақанги чукур катта дарё кетганки, энг пастида эса катта-катта ҳарсангларга урилиб пишқириб оқаётган дарё аҳён-аҳёнда дарахтлар орасидан кўзга ташланиб коларди.

Олдинда отни етаклаб олган отам менинг кўркканимни сезиб қолдилар шекилли, “Пастга қарама” деб бақириб бердилар.

– Ҳечам пастга қараб бўлмайди, бошинг айланиб, тушиб кетишинг мумкин, факат юрган йўлингга қаргин, тушундингми.

Мен “Хўп” деб тезда ўзимни тутиб олдим. Бизлар анча-мунча юриб сойдан текисликка чиқиб қолдик. Отга миндик, шунча яёв юрганимиздан кейин отга миниш жоннинг роҳатидек туюлди. Бу каттакон адир бориб тоғларга туташиб, адоғи йўқдай кўринарди. Ҳовлимиздан бу ерни кузатганимда унчалик катта кўринмаганди. Энди ўрмонзор бошланиб, отам йўл-йўлакай устимизга осилиб тушган дўланалардан узиб берарди. Фарк пишган ёнғоқ дарахтини қоқмоқчи эдик, биздан олдин кимдир уларни қоқибди, ерга тўкилган ёнғоқлардан билдик. Отамдан “Буни ким қоққан”, деб сўрасам, “Айик еган”, десалар бўладими.

– Дадажон, нима айик дарахтга чиқа оладими? – дедим ҳаяжонланиб.

– Чиқиш у ёқда турсин, одамга ўхшаб қоқади ҳам, – дедилар бамайлихотир.

– Кейин менга кулимсираб қараб:
– Қўркмагин у одамга ҳеч қачон тегмайди, – дедилар.

– Мен ҳечам қўрқаётганим йўқ, – дедим қўркканимни отамга билдирмаслик учун.

– Отам отга ўтираркан, менга қараб, кетдик дегандай имладилар. Бизлар энди қалин ўрмон бўйлаб яна тепаликка қараб юрдик. Қош қорайиб қолди. Отда юриб, бу бепоён ўрмонни кузатарканман, бу мўъжизавий манзаранинг кўзни камаштирувчи ранглари-ю, ҳавосининг мусаффолигини кўриб кўзларим қамашиб, ўпкам бир коп шишиб кетарди.

Қоронғу тушганда кўз билан илғаш қийин бўлса ҳам иккинчи тепаликка чиқиб олдик. Узоқроқда чирок кўрингандай бўлди кўзимга. Отамга “Қаранг чирок”, дедим шошиб қолиб. Отам “Ўша ёққа борамиз”, дедилар. Отнинг жilовини бурдик. Мен эса ичимда қўркдим. Тим қора ўрмондан энди ҳар хил овозлар келарди, кимдир ҳуштак чалгандай, увиллагандай бўларди. Ниҳоят чирок ёнган жойга етиб келдик.

– Дадажон, бу ерда кимдир борми? – дедим дарҳол.

– Бормас, бу ерда яшашади, – дедилар отдан туша туриб.

– А-а, – деб юбордим, кимдир бошимга гурзи билан ургандай. Ичимда қўрқиб кетдим.

Отдан тушдик, баданим увишиб қолди. Бу ерларда одам боласининг яшаши менинг калламга ҳеч ҳам сиғмасди. Жонҳолатда атрофга аланглай бошладим. Бизлар шохлар билан қўрғон қилиб ўралган жойга кирдик. Ерўчоқда қозонда нимадир қайнаб турибди, ёнгинасида лойдан қурилган пастаккина уйдан отам тенги бир киши кўлида фонуcни кўтариб чиқиб келдилар.

– Ким, ким бу? – дедилар. Отамга якинрок келиб:

– Мен, мен Ҳамидулламан, – дедилар отам ҳам уларга якинрок юриб.

Бизларга якинлашгач, у киши:

– Ҳамидулламисан? Вой дўстим, сени кўрар кун бор экан-ку! – деб хурсанд бўлиб отам билан сўрашди кучоклашиб.

– Насиб шу кун экан-да дўстим, – дедилар отам. У киши менга сўрашиш учун қўлларини узатиб:

– Баракалла, қандингни ур, ота ўғил, – деб ерда турган обдастани олиб қўлларимга сув қуйдилар, қўлимни ювиб олдим.

Хона ичига кириб ўтирдик. Мираҳмад акани аёллари Фарида хола ҳам бувимга ўхшаган жуда меҳрибон эканлар, “Болам-болажоним” деб гапирардилар, лекин уйларида бирорта бола кўринмасди. Бу уйчани кўриб, бувимнинг эртаклари кўз ўнгимда жонланди.

Отам билан дўстлари узоқ суҳбатлашиб ўтиришди. Фарида хола неча марта кўркмасдан кўчага чиқиб, бемалол қайтиб хонага киравердилар. Мен ҳам ўзимда куч йиғиб, холага қарашгандай бўлиб, ташқарига чиқдим. Кўрсангиз, тўрт томонингиз қоп-қоронғу, бир пайт холанинг ити қаердандир чопиб ўтакамни ёрилаёзди. Фарида хола итга қараб:

– Қаерларда юрибсан яшшамагур, чакирсам ҳам келмадинг, овқатинг совиб қолди, бор егин яна узоққа кетиб бўриларга ем бўлмагин, – дедилар одамга гапиргандай итга қараб. Ит ҳам худди тушунгандай думини ликиллашиб, уйчаси томон чопиб кетди.

Эрталаб кўзимни очганимда хонада ҳеч ким йўқ эди. Ўрнимдан сакраб туриб, ойнага ёпишдим, атрофда баланд арчазорлар ястаниб ётарди. Ҳовлида Фарида

хола юрганларини кўриб, ташқарига чиқдим. Ичимга ҳаво тўлиб кетгандай бўлиб, бориб юз-кўлимни ювиб, атрофга боқдим. Бепоен арчазор ва ўрмонни узок томоша қилдим. Фарида хола қўлларида челақ билан:

– Болажоним турдингми? – деб сўрадилар.

– Ассалому алайкум хола, – дедим уларга яқинроқ келиб.

– Ваалайкум салом, ҳозир сут пишираман, – деб ерўчоқ устидаги қозонга челақдаги сутни солиб, баланд қилиб олов ёқдилар.

Билсам, уларнинг иккита эчкиси ҳам бор экан. Отам билан дўсти кўринмасди. Бу жойлар анча салқинроқ, эрталаблари баданингиз увишади, хола ёққан олов олдида келиб исиниб олдим.

– Холажон, дадамлар қаёққа кетишди, – деб сўрадим гулханга ўхшаб ёнаётган олов олдида кичкина қўлбола стулчага ўтириб.

– Икковлари тоғ устига овга кетишди, болам.

– Мени олиб бораман дегандилар.

– Жон болам, у ёқларда сен юролмайсан, улар сен кечаси ухлаб қолганингда кетишди.

– Мен ҳам кийик, айик, бўрини кўрмоқчи эдимда, – дедим бормаганимга ачиниб.

– Хафа бўлмагин, агар хоҳласанг мен сенга шундоқ ҳам айикни кўрсатаман. Қўркмайсанми ўзи, – дедилар кулимсираб, ёнаётган оловни тўғрилаб, елкамга қоқиб.

– Йўқ кўркмайман, қачон кўрсатасиз? – дедим шошиб.

– Сен шошмагин, ҳали шом тушсин, ана у сой ичидаги ёнғокзорга келишади, ёнғок ейиш учун, – деди ёнғокзорни қўллари билан кўрсатди.

Холам билан роса тил топишиб олиб, тинмай савол

берардим. Ўша куни ҳам кўп жойга бордик, эчкиларни тепарокка хайдаб бориб, кўйиб келдикда, сўнг ўтин те-риб келиш учун тепаликдан ошиб, сой томон юрдик. У жой холам турадиган жойдан янаям баландда экан. Биз-лар суҳбатлашиб юриб, битта катта гор устидан чикдик.

– Хола бу ниманинг уйи, бўриникими? – деб сўра-дим кизиқиб кетиб.

– Йўқ болам, айикни кишлайдиган уйи, – дедилар бамайлихотир.

– Келиб қолса-я, – дедим уларга тикилиб.

– Келиб қолсаям, одамнинг хидидан сезиб, қочиб кетишади, хавотирланмагин, – деди менга қараб кул-гилари келиб.

Фарида хола билан ўша кун қанақа ўтганини билмай қолдим. Айикларни кўролмадик, холамнинг айтишла-рига қараганда кетиб қолишибди, улгурмабмиз. Уйга қайтдик. Отам билан дўсти ўша куни ҳам келишма-ди. Ўзимиз қолдик, ўша кеча ярим тунгача холамнинг дардларини эшитиб ётдим.

– Ўлсам, кўмадиганим йўқ, – деганларида чидолмай кўзимдан ёш чиқиб кетди. Эртасига атайлаб ёнғок-зорга бориб, тепарокка жойлашиб, айиклар келишини пойлаб ўтирдик. Холани айтишларича, айик одамнинг хидини сезса, келмасмиш. Анча ўтирдик, шом кириб қолди. Бир пайт кимдир ёнғок чаккандай бўлиб, ка-сир-кусур қилган овоз эшитилди.

– Ана-ана, кара, – дедилар аста катта тош ортидан бошларини кўтариб хола. Қарасам, каттакон она айик худди одамлардек ёнғокнинг устига чиқиб олиб қоқарди.

– Вой-бу, мунча катта, – деб юборсам бўладими.

Ёнғокнинг тагида учта боласи тушган ёнғоклар-ни талашиб чақиб ейишарди. Уларни кузатиб туриб,

бувимнинг гаплари эсимга тушиб, мийиғимда кулиб қўйдим. “Айиқ билан беллашармишман! Айиқ билан олишиш учун ўша айиқдай куч керак!” деб ўйладим ичимда. Айиқлар билан орамиз якин бўлганигами, “Холажон, олдимизга келмайдими”, дедим секингина.

– Қўрмагин болам, ахир улар одамларни емайди-ку. Қара уларга, Худойим қандай ширин болалар берган-а, – дедилар айиқ болачаларига ҳавас билан қараб. “Мен ҳар сафар уни учратганимда, эй она айиқ менга ҳам бирон паҳлавондай ўғил ташлаб ўт”, дейман дедилар кўзлари қувнаб.

Она айиқ ёнғокдан тушиб, безовталаниб, ҳар қаёққа қараб бурнини чўзиб ҳидлашга тушди.

– Ана кўрдингми, у бизни сезиб қолди, – дедилар ва овозларини чиқариб, – Ҳой она айиқ, қани менга бола олиб келганинг?! – деган ҳам эдиларки, болаларини олдига солиб, қочишга тушди. Она айиқ бизлардан анча узоқлашгач, одамга ўхшаб икки оёқда туриб олиб, бизларга қараб-қараб, йўлларида давом этишди.

– Ана кўрдингми, бир куни ташлаб кетаман, деяпти, – дедилар холам. Бу ҳазилми ёки чин мен тушунмадим.

– Ҳеч замонда айиқ одамзотга бола ташлаб кетмаган, хола, – дедим охири чидолмай. – Қани энди иложи бўлганида мени ўзим сизга олиб келиб берардим, холажон. – дедим ичим қуйиб.

– Раҳмат болам, иложи йўқни, ўзи йўқ, ҳаммаси Яратганни қўлида, – дедилар ярим табассум қилиб.

Мираҳмад ака билан отам ўша куни кечаси келишибди. Мен кўп юрганимданми ёки тоғнинг ҳавоси ёқибдими, хуллас, ухлаб қолиб, келишганини ҳам сезмабман. Эрта тонгда турган отам:

– Турмайсанми энди ёки қолмоқчимисан? – дедилар кулимсираб. Уларга Мираҳмад ака қўшилиб:

– Ўзинг бирорта боламни бераман деган бўлсанг, дўстим, шуни қолдириб кетақол, – дедилар отамга кўзларини қисиб. Агар ҳазиллигини сезмаганимда “Қолмайман”, деб йиғлашим тайин эди. Индамадим ва ўйлаб қолдим. Холамга раҳмим келса ҳам қандок қилиб уларга ўғил бўламан, бунинг иложи йўқ. “У ёқда бувим, онам, отам, қолаверса, синглим бор, уларни кўрмасдан туrolмайман, ахир”, дедим ўзимга-ўзим. Холам эрталабдан лаганда гўшт қовуриб кирдилар. Ҳаммамиз ўтириб маза қилиб, гўштхўрлик қилдик. Оғзимга шунақа ширин туюлдики, уни таърифлаб бериш қийин. Яхшилаб овқатланиб бўлгач, улар билан хайрлашиб йўлга тушдик.

Йўл-йўлакай отамга ҳамма кўрган-билганларимни бир-бир сўзлаб чарчамасдим. Отам ҳам мени диққат билан эшитардилар, айникса, айикни кўрганимни, бувим айик билан олишади деганларини, мен тугул отамни ҳам унга кучлари етмаслигини айтганимда, отам хохлаб кулиб юбордилар:

– Биринчидан, айик одам боласи билан олишмайди. Агарда айикнинг боласига зарар етказсанг ёки унинг боласини ушлаб олсанг, ана ўшанда айик сенга ташланиши мумкин, – деб тушунтирдилар отам.

– У боласини яхши кўрадим? – деб сўрадим яна қизиқиб.

– Албатта, одамзот боласини қандай яхши кўрса, у ҳам боласини шундай яхши кўради, – дедилар отам.

Хуллас, бир дунё таассуротлар билан икки кун деганда уйга етиб келдик. Бизларни кўриб чошиб келган синглим худди ҳеч нарса бўлмагандек менга қараб:

кол ўғлим, менга ёрдамлашгин бугун, бир сизларга ош дамлаб берай!” – дедилар.

– Хурсанд бўлиб отамга қараша бошладим. Гуручни тозаладим. Отам пешонасини бувимни эски рўмоллари билан боғлаб олиб, гўштни майдалашга тушди.

– Дадажон, нега пешонангизни боғлаб олдингиз? – савол бердим.

– Терлаб қолсанг, қозонга теринг тушмаслиги учун, – деди.

Иштаҳам очилиб, отам ошни қандай пиширишини диққат билан кузата бошладим. Гуруч пишгач, устини тоғора билан димлаб қўйди, тоғора устига эски ювиб қўйган дастурхон билан ўраб:

– Бор уйдаги соатга қараб чиқ, ярим соатдан ўтса, ош пишди деявер, – деди суюниб.

Мен соатни неча бўлганини билмаганим учун соатни ўзини кўтариб чиқиб отамга кўрсатдим. Онам ҳам келиб у бу ишга қарашмоқчи бўлгандилар чидолмай:

– Бор, ҳеч бўлмаса бугун-эрта ётиб тургин, дўхтирни айтганини қилгинда энди, – деб уйга онамни киргизиб юбордилар урушгандай бўлиб.

Бувимни эса ҳар куни юришлари бор. Ҳозир ҳам қаёққадир чиқиб кетганлар, ҳали замон пешинни мўлжаллаб келиб қоладилар. Узоқ кутилган ошимиз пишди. Отам қўлимга лаганни тутқазиб, ўзлари усталик билан ошни устини очди. Ҳаммаёкка ошни хиди гуркираб кетди. Эшикдан бувим билан синглим ҳам кириб келишди.

– Вой-бу, ошни хиди ҳаммаёкни тутиб кетибдику, қўшниларга ҳам бир коса чиқариб юборинглар, – дедилар бувим.

Ҳаммамиз хонтахта атрофига йиғилиб, бахтиёр оиладек ош едик. Шунақа мазалики, ҳеч ҳам онамнинг

ошларига ўхшамасди. Ҳамма, онам ҳам, бувим ҳам ошимизни мактаб-мактаб ейишди.

Шу йили отам билан бирга мактабдан келиб, фермага бориб отларга қарашадиган бўлдим. Отам билан ўрин алмашиб ишлайдиган кишини ҳайдашибди. Сабаби, у киши отларга бериладиган буғдойдан ўғирлаган эмиш. Мен бир-икки ой орасида деярли ҳамма отларга ўрганиб, тўрвасига буғдойини солиб, бўйнига осиб чиқадиган бўлдим.

Ҳаттоки, катта қорабайирнинг ҳам олдига бориб, “ҳа жонивор” деб бўйнини силасам, калласини этади. Шунда тўрвасини осиб кўя қоламан, бўлмаса бўйим етмайди-да. Мени таниб қолган, мен ҳам уларни жуда яхши кўраман. Ҳар куни бир чеккадан бошлаб битта отни олиб чиқиб, тозалаб, сочларини тараб, устига ўтириб, чавандозлардек чоптириб келиб, жойига боғлаб кўяман. Эртасига бошқа отни чоптираман, ҳеч ҳам отлардан чарчамайман. Кечки пайт эса отам билан Бойчиборимга ўтириб суҳбатлашиб уйга қайтамыз.

Орадан киш ҳам ўтиб, баҳор келганида отлар билан хайрлашишга тўғри келди. Энди улар яйловга кетиши керак-да, бошқа иложи йўқ. Майли сиқилмасам ҳам бўлади, ҳар ҳолда бу йил Бойчиборим қоладиган бўлди-ку.

Иккинчи синфга ўтганимда отамни раис яхши ишлаганлари учун ўзларига ёрдамчи бригадир қилиб олдилар. Хурсанд бўлиб кетдим. Мен ўқишларимни аъло баҳоларга тугатиб, учинчи синфга ўтдим. Буёғи таътил, отамнинг ёнларига бориб, қарашини баҳона Бойчиборимга ўтираман деб ўйлаб, отамни ишдан келишларини ухламай кутиб ўтирдим. Отам уйга келганларида вақт алламаҳал бўлган эди. Отам:

– Нега ухламай ўтирибсан, – дедилар ёстикқа ёнбошлаб. Энди гапирмоқчи эдим, косада овкат олиб кирган ойим мендан олдин гап бошладилар.

– Ҳа энди, бу кишим ҳам таътилга чиқибдилар, далага бораман деб қўймапти, – дедилар отамга қараб.

Отам менга норози оҳангда ўгирилиб қарадилар, шу пайт ичкаридан айвонга чиқиб келган бувим гапга аралашдилар.

– Майли, борса бора қолсин, ўқишларни аъло баҳо-ларга тугатиб, учинчи синфга ўтди, энди катта йигит бўлиб қолди, – дедилар мактаб.

Ичимда хурсанд бўлиб кетдим. Отам ҳам бувимнинг гапидан сўнг “йўк” дея олмади.

Мен ўрнимдан туриб, чоғиб бориб латтали сумкамни олиб келиб кўрсата бошладим. Отам:

– Ҳаммадан ҳам русчани яхши ўргандингми? Ўрганишинг керак, кейин бизларга ўхшаб кийнаиб юрмайсан ўғлим, – дедилар жиддийроқ оҳангда. Совхозда ҳеч ким русчани билмайди. Тунов куни комиссия бўлиб икки киши келган эди, гапиролмай кийналдик. Бизларни-ку тушунса бўлади, русча ўқимаган бўлсак. Уларга ҳам ҳайронман, ё ўзлари ўзбекчани асло тушунмайди, ёки ўзлари билан таржима қиладиган олиб юрмайди. Нимага келдию, нимага кетди, на раис тушунди, на мен. Қўлимизга канақадир қарор бериб кетди – дедилар бувимга қараб.

Мен сумкамдан “Буквар”ни олиб шариллатиб ўқиб, китобдаги сўзларни ўзбекчасига айтиб бердим. Отам хурсанд бўлиб:

– Ҳа майли, фақат уй ишларига қарашиб, кейин борасан, бу ёғи иссиқ бўлса, нима азоб сенга, ўғлим, – дедилар яна қулиб.

– Йўк, йўк бораман, – дедим дарров.

Онам кулиб:

– Иссикни писанд килармиди, у ёқда от борку, отлар эса бунинг жону-дили, – дедилар ярим кесатиб. Ҳамма кулишди.

– Унда эртага мен отни ташлаб кетаман, сен ишларингни қилиб бўлиб, эҳтиёт бўлиб отга ўтириб, борарсан, – дедилар отам.

Ҳар куни онамга қарашиб, кейин отам олдиларига, яъни далага отланадиган бўлдим. Кунлар ўтиб, ҳамма ўримга чикди. Бу йил бугдой ҳар йилгидан ҳам серҳосил бўлди.

Ҳосилни хирмонга тўкканимизда аллақандай усти очик машинада тўртта башанг кийинган кишилар етиб келишди. Улар ҳам ҳосилни кўриб, “Вот молодцы” деб мақташди.

Ҳамма даладан кетганидан кейин кечроқ улар шийпонда иккита меҳмон, совхоз ҳисобчиси, раис ҳаммалари катта чўтни олиб ҳисоб-китоб қилишга тушишди. Улар узок ўтиришди, ниманидир келиша олишмасди. Мен отам билан хирмон атрофларини тозалаб, уларни кузатиб турардик. Бир пайт раис:

– Ҳамидулла, – деб чакириб қолди. Отам улар ёнига бордилар. Мен ҳам уларга яқин бориб, дарахтга суяниб, кузатиб турдим. Отам чўтни олиб, шарақлатиб урарди. Юқоридан келган иккита киши ҳам отамни диққат билан кузатиб туришди. Охири келишиб олишди, шекилли, ҳаммалари ўринларидан туришди. Меҳмонлар кетиши учун шайланиб отамга:

– У тебja голова гения, смотри, – деб машинага ўтириб жўнаб кетишди.

Уларни кузатгач, негадир раис бува билан отам хафа бўлиб қолишди. Мен уйга кетиш учун отларни тайёрлаётган эдим. Улар биргалашиб аста қадам ташлаб, шийпондаги супага келиб ўтиришди. Уларнинг бу холатидан юрагим ғаш бўлиб кетди.

Орадан бир муддат ўтгач, раис бува бир уф тортиб кўйди-да, ўринларидан туриб:

– Кетдик, ўтиргандан нима фойда, – дедилар сиқилиб.

Мен чопиб бориб отларни олиб келдим. Ҳамма хо-муш, раис бува кечагидай мен билан ҳазиллашмайдилар ҳам. Отам билан отга мингашиб олдим. Улар жим кетишди. Охири раис бува чидай олмадилар.

– Бундай ноҳақликларга фақат одамзотгина чидаса керак. Агар ер бўлса ёрилиб кетарди, осмон бўлса отилиб кетарди, – деди раис.

Отам:

– Сиқилманг, бўлган иш бўлди. Бир кун охири бордур, – деб далда бергандай бўлди.

– Ҳа тўғрику-я, лекин сен ҳисоблаб берганингда ўзлариям қафасга тушгандай, нима дейишни билмай қолди.

– Эҳ айтаман десанг гап кўп, аслида ҳар йили шу аҳвол. Сен энди кўраяпсан буларни, – дедилар отамга ҳафсалалари пир бўлиб Раис.

Биз уйга келганимизда вақт алламаҳал бўлиб қолганди. Мен хонамга кириб, жойимга чўзилдим. У ерда нима гап бўлганлигини аниқ билгим келаётган бўлса-да, отамдан буни сўрашнинг иложи йўқлигини билардим. Отам, “нима қиласан катталарнинг ишига араллашиб, сен ҳали ёшсан, тушунмайсан” деб жавоб беришларини биламан. Нима бўлганда ҳам менга уларнинг

хафа бўлганлари ёмон таъсир қилди. Ахир кечагина қилган меҳнатларидан хурсанд эдилар-да. Бугун эса ҳаммаси кўкка совурилгандек, шунисига хафа бўлдим, тўғриси.

Кузда далада йигим-терим бошланиб, раис билан отамнинг чехралари очилиб, анча ўзларига келиб қолишди. Қишга якин отамни беминнат меҳнатларини қадрлаган раис бува бизга совхоз номидан битта сигир совға қилди. Уйдагилар роса хурсанд бўлишди, сигиримизни кўшнимиз Фотима хола ҳам кўргани чикди. Мен бўлсам отам хоҳлагани учунми ёки уларнинг тил билмай кийналганларини кўрганим учунми, рус тилини яхши ўрганишга ҳаракат қилардим. Баҳор ўтиб, ойимнинг қорни яна ишиб, “тарвуз”лари анча катта бўлиб қолди.

Мен кун санаб, таътилни кутаман. Отда юришни соғинганимдан сабрим етмай дам олиш кунлари бормоқчи бўлиб, отамни ухламасдан кутиб ўтирардим. Отам рухсат бермади, умидларим пучга чикди.

– Сен энди кичкина бола эмассан, мени ортимдан от чоптириб юрадиган, онангга қарашгин, – деди жиддий қараб.

“Хўп бўлади” дедимку, лекин барибир бораман деб қўйдим ичимда. Биламан, отам онамни ўйлаб, оғироёк бўлганларига шунақа деяпти, йўқса ҳеч ҳам “йўқ” демасдилар. Эртасига дам олиш куни кун бўйи онамга уй ишларига қарашдим.

Барвақт туриб, сигиримизни тепаликка ҳайдаб келаятсам, йўлда Йўлчи амакимни, яъни кўшнимизни учратиб қолдим. Улар даладан бир қопни опичлаб олиб келарди; чарчаб кетганларидан ҳар икки қадамда қопни ерга қўйиб, у ёқ бу ёққа олазарак бўлиб, дам олар-

дилар. Мен ҳам ёрдам бериш мақсадида уларга етиб олиб, салом бердим.

Йўлчи амаки мени кўришлари билан олазарак бўлиб қолди. Саломимга алик ҳам олмасдан кесатиб гап бошлади:

– Ҳа, тинчликми, сизларнинг дастингиздан қочиб ҳам қутулиб бўлмайди, – деди заҳарханда қилиб.

Мен бу жавобдан нима қилишни билмай, жойимда тўхтаб қолдим. Йўлчи амаки ўзича ғўлдираб бўлмағур гаплар билан кимнидир сўкарди.

Келинг амаки, мен ёрдамлашай, – дедим оёқлари билан қопни ёпиб турган Йўлчи амакига. Негадир амакининг баттар жаҳли чиқди:

– Вой сен тирранча-ей, шуниям кўрдингми-а? – деб иккита бармоғини кўзимга ниқтаб. – Мана шу чакчайган кўзларингни ўйиб олайми?

– Мен бу ҳазилми ёки чинми асло тушунолмадим. Ўз йўлимга тушиб кета бошлаган эдим, Йўлчи амаки:

– Ҳой хафа бўлдингми, ҳазиллашдим, кани бир ёрдамлашгинчи, – деб қолди.

Ортимга каттакон қопни ортди, унинг оғирлигидан оёқларим чалишиб кетди. Ўзимни зўрға тутиб, юра бошладим, амаки ортимдан:

– Ҳа-а, яшша, киши билан совхозни текин сигири-ни сутини ичгандан кейин сен кучли бўлмай ким кучли бўларди, – деди хингирлаб қулиб.

Мен бор кучим билан зўрға қопни опичлаб борардим. Ахийри қопни ерга ташладим, кўлим бардош бермади.

– Нега ташладинг, бебурд, – деб жаҳли чиқиб бошимга чертиб, уриб ҳам қўйди.

Ўтириб нафасимни ростладим. Йўлчи амаки рахматнинг ўрнига кўзларини ола-кула қилиб, ёқамдан ушлаб ўзига тортди.

– Менга кара, мана шу гап шу ерда қолсин. Сен мени кўрмадинг, мен сени кўрмадим. Тагин бориб отангга гуллаб қўйма, ўғил боламисан, ёки ановиларга ўхшаган ҳезалакмисан, – деди ўта жиддий.

– Чин ўғил бола сўзим, ҳеч кимга айтмайман, – дедим мен ҳам.

– Ана шундок бўлсин, гап битта, жўна, – деди ортимдан итариб.

Мен орқа-олдимга қарамай чопиб кетдим. Маҳаллага етганимда Йўлчи амакининг гапларини ўйладим. “Тавба, бу қанақа одам ўзи, билолмадим, дам уради, дам кулади. “Ҳезалак” дедими, кимни айтди, наҳотки отамни айтган бўлса”, деб ўйладим ичимда.

Қопдаги нарса кийикнинг гўшти эди, лекин “Баҳор пайтида уларни ҳеч ҳам овлаб бўлмайди” деганди отам. Онамнинг гапларига қараганда шу Йўлчи амаки жуда ёвуз одам, бир йили ити овга бормаганида уни отиб ташлаган экан. Ҳовлига киришим билан онам:

– Намунча қолиб кетдинг, болам, – деди хавотирланиб.

– Сигирни тепага ҳайдаб келдим-да, онажон, – дедим.

– Бўлди киракол, чой-пойингни ичгин, кейин иш қиламиз, – дедилар ўзлари боғ томон ўтиб.

Шу куни онам билан ер чопдик, кечга яқин ҳовлини супуриб тозаладик. Онам яна чиқиндиларни ёқмасдан ҳаммасини сойга ташлаб келишимни буюрди. Мен онамга норози қараб индамай жойимда туравердим. Ахлатларни тўплаб қопга ўзи сола туриб:

– Нега унақа қараяпсан, бувинг айтаверадилар, ана Йўлчи ака, – деди жаҳл билан. – Ўлса, ана шу Йўлчи ака аллақачон ўлиб кетарди. Балоям урмаган, ўкдай юрибди. Дарёга нимаики бўлса, олиб чиқиб отишади.

– Ҳа, энди Йўлчи амаки томдан ўзини ташласа, биз ҳам ташлашимиз керакми? – дедим онамга баландрок оҳангда.

– Шунча ахлатни ким кўтариб тупроқ кавлайдиган жойга олиб боради. Отанг ишдан чарчаб келса, уларни аяшимиз керак-ку, – деди ўзиникини маъкуллаб.

– Ҳеч нарсa қилмайди, ўзим Жамила билан икки марта бориб ташлаб келамиз, тўғрими, – дедим синглимга қараб. Жамила ҳам хўп дегандай бошини қимирлатиб қўйди. – Шунда уйда ҳеч ким хафа бўлмайди, бувим ҳам хурсанд бўладилар, – дедим ўзимни катталардек тутиб. Бу гапимга онамнинг гаши келди.

Ойимни айтганларини қилиб, ахлатни синглим билан олиб тушишга тушдим, кейин афсусланиб қолдим. Бувим айтмаганида ҳам бу жуда нотўғри-да, ҳақиқатан ҳам, деб ўйлаб қолдим. Онамни ташлаган ахлатлари анча-мунча бўлиб қолибди. Ичимда, наҳотки бувим алдоқчи бўлсалар, деган савол пайдо бўлди.

Шу дарёдан сув ичамиз, ахлатни эса ичган жойимиздан салгина пастроққа ташлаймиз. Бувим ўзлари сойга тушган пайтлари доим супурги олиб бориб атрофларини тозалаб, супириб-сидириб келадилар, буни биламан, ўзим кўрганман, сойдаги чинор дарахти орасига супургини илиб қўйганлар.

Бувим унақа алдоқчимаслар ҳеч ҳам, онам айтаверадиларда. Фақат шу Қирққизни кечки пайт сувга тушганларида кўрганман деганларига ишониш қийин. Қирққиз бувимни ушлаб олишганмиш. Шунда бувим:

– Мен сенларга нима ёмонлик килдим, жойларингни супуриб тозалаб қўяяпман, – деса, Қирққиз бувимни қўйиб юбориб, ўзлари камишзорга кириб кетишганмиш. Ҳа, бу гапларнинг турган битгани эртақ-ку деб ўйладим.

Синглим билан дарё ёнида роса ўйнадик, дарё суви ҳали кўпайиб улгурмаган. Баланд тоғдаги қорлар эришни бошласа, атрофига келиб бўлмайди. Худди ҳозир ютиб юбораман дегандай пишқиради. Биз синглим билан тошдан-тошга сакраб, қувламачок ўйнаб, дарёни у томонига ўтиб кетибмиз. У томонда катта текисликда олмазор бор. Ўйинимиз қизигандан қизиди. Жамила мени қувлади, мен Жамилани. Мен тепага дарё оқимига қараб чопдим. Анча тепага чиқиб, орқамга қарасам, синглим чарчаб қолиб кетибди.

Жойимда ўтириб олиб уни кутдим ва беихтиёр дарёнинг у томонида кимнидир кўргандай бўлиб, секин сойга яқинлашдим. Қарасам, Йўлчи амаки хотини билан бирга катта қопда ахлатларни олиб чиқиб, сойга тўкишяпти. Мен турган жойимдан уларни кузата бошладим. Дарё атрофида жойлашган хонадонларнинг ҳаммаси шу сойдан сув ичишади. Буни ҳамманинг боғидан сойга қараб тушган йўлакдан билса бўлади. Фақат Йўлчи амаки билан бизларнинг томонимиз ахлатга тўла.

Амаки мени кўриб қолиб, қўлини бигиз қилиб кўрсатди. “Ҳап сенми қараб тур, мени қоровуллаб юришни кўрсатаман”, дегандай бўлди.

Бирдан бувимнинг овозлари келди, бизлар уй томон чопиб кетдик. Уйга кира туриб, “Ҳозир бувим билсалар борми, ахлат ташлаганимизни, роса жанжал бўлади-да” деб ўйлаб бордим. Уйга келсак, айтганимдек

бўлибди, бувим онамни роса уришибдилар, шекилли, онамнинг ковокларидан кор ёғарди...

Ёз яқинлашиб учинчи синфни ҳам аъло баҳоларга тугатиб, таътилга чиқиб олдим. Уйда онамга карашиб бўлиб, далага чиқиб кетаман. Отам баъзида, “Сенга нима азоб, иссиқ кунда”, деб қўяди мени аяб. Баъзида эса отни яхши кўришимни билиб, ҳеч нима демай иссиқда қорайиб кетган бошимдан то оёғимгача қараб чиқади-да, бошини чайқаб, менга билдирмагандай қулиб қўяди.

Далага борган заҳоти, “Ана отинг, бор сени пойлаб ётибди. Олдин сув ичишга олиб бор, эҳтиёт бўлгин,” – дейди.

Мен ҳам худди шу гапни пойлаб тургандай ўқдай учиб кетаман. Отам ортимдан “Эҳтиёт бўл!” деб қолади. Тепаликда отим ҳам менга маҳтал тургандай бошини кимирлатиб қўяди.

Отимни катта ариққа олиб бориб, яхшилаб ювиб-тараб, кейин маза қилиб, дала айланамиз. Раис бува кўриб қолса, “Менинг отимни ҳам сувга олиб бориб ювинтириб, суғориб кел” дейдилар. Уларнинг ҳам отини миниб, далани айланаман.

Хуллас, ўзимга ёкқан ишни қилиб, ошиғим олчи бўлиб юраман. Саратон иссиғи бошланиб, буғдойларни бошлари борган сари катталашиб ерга осилиб борарди. Отамнинг айтишларига қараганда, бу йил ҳам ҳосил яхши бўлармиш. Бунини кечки пайт отамнинг отига мингашиб уйга қайтаётганимизда Раис бува билан отамнинг суҳбатидан билиб олдим.

– Айтганча, буғдой бошоқлари қанчалик кўп бўлма-син, қушларни ҳеч эплаб бўлмаяпти.

– Нима қилса бўларкин? Эртага еганидан ташқари бошокни тўкиб ташлаши мумкин, – деди Раис бува отамдан маслаҳат сўраб.

– Эртадан бошлаб қушларни ҳайдаб туришга бирор одам ёллаш керак, – дедилар отам.

Мен бўлсам отамни орқаларида мик этмай ҳамма гапни эшитиб кетаман. Шу кундан бошлаб отам билан эрта кетиб, кеч қайтадиган бўлдим. Отам пачағи чиққан бир тоғора топиб берди. Отни устида юриб, иккита чўп билан такиллатсам, гала-гала қушлар бугдой бошидан учиб кетишади. Энди ҳар куни отга ўтириб олиб ҳосил атрофидан тоғорани тарақлатиб юраман. Қушлар ҳам бўш келишмайди.

Мен билан қушларни ҳайдаш учун тайинланган қоровул амаки иккаламиз ҳосил атрофидан нари кетмай қушларни пойлаймиз. Кунлар ўтиб қушлар ҳам бизга ўрганиб қолдими ёки улар ҳам шунчалик ақллими, билмадим, тоғорани қанча тарақлатмайлик, парво ҳам қилмай, бугдой бошоғига ёпишиб олиб, пакқос тушуришарди.

Қоровул амаки ҳам қушларнинг парво қилмаётганидан чарчади, шекилли, тушлик пайтида раис билан отамга қараб:

– Раис бува, қушларни эплаб бўлмаяпти, бир ёқдан ҳайдасанг, бошқа жойга қўниб олишяпти, олдига бориб ҳайдамагунча тарақлаган тоғорамизни ҳам писанд қилмай қўйди, бошқа чорасини излаш керак, – дедилар.

Бугун биз отам билан уйга эртароқ қайтдик. Бувим айвонда ўтирган экан. Салом бериб, отам кўрпачага чўзилди. Отамнинг чарчаб кетганини сезган бувим:

– Вой болам-ей, ҳеч тиниминг йўқ, бирпас дам олай демайсан, ишингам бор бўлсин. Мундоқ одам ўзини ҳам ўйлаши керак-да, – деди куюниб.

– Иш бўлгандан кейин нима қилай... Ойи, болалигимдан ҳалол нон топиш кераклигини ўзингиз ўргатгансиз-ку, – жавоб берди отам.

– Тўғри ҳалол меҳнат қияпсан, лекин косанг оқармикан. Колхоз деб тиним билмайсан, лекин топганинга қорнинг тўймайди. Ана ўтган йили раис икковинг жон олиб, жон бериб ишлаб, режани ортиғи билан бажардиларинг. Хўш, нима бўлди? Ўзингдан қолар гап йўқ, болам.

– Хўп, Онажон, нима қил дейсиз, ишлаш керак-ку, – деди отам хафа бўлгандай бўлиб. Орага бироз жимжитлик чўкди.

– Бу орада ойим овқат олиб келиб қўйди, отам билан бирга қовурилган картошка едик. Овқат еб бўлганимиздан сўнг отам ташвишланиб бувимга маслаҳат солди.

– Онажон, буғдойимиз шунақа ҳосил бердики. Олдинги йилдан ҳам яхши, Худо хоҳласа. Фақат шу қушларни эплаб бўлмаяпти. Нима қилиш керак, ҳайронман. Бирор нима ўйламасак, ҳосилнинг ярмидан айрилиб қоламиз.

– “Қўриқчи” қўймадингларми? – деди пиёладаги чойларини бир хўплаб бувим.

– “Қўриқчи” нима дегани? – деди отам ўйлаб туриб.

– Бирор бир козиққа одамни кийимини кийгизиб, ҳосилнинг у ёқ бу ёғига қокиб, бўйнига шақилдоқ осиб, сим билан тортиб қўйинглар. Шунда қушлар кўрқиб қочади, – деди бувим.

Отам кеч бўлганда бувимнинг таклифларини айтгани раисникига кетдилар, мен ҳам эргашдим. Икки кундан кейин бешта кўрикчини кўтариб қоровул амаки билан ҳосилнинг у ёқ бу ёғига қоқиб чиқдик. Уни иккитаси аёллар кийимида, биттасига эса аскарча ши-нел билан бошига айвонли шапка кийгизгандик ғирт кизил аскар бўлди-қолди! “Амаки қаранг!” дедим кўрикчини кўрсатиб. Бувим бу кийимни ўзимизнинг томимиздаги эски сандикдан топиб бердилар, тоған-ники деб. Турғун амаки “Бу қушлар аскардан роса кўркиб қочадиган бўлди-да болам”, деди кулиб. Кейин эски-туски банка, мис қошиқлар дейсизми ҳам-масини симдан ўтказиб, бўйнига осиб арконни узун-рок қилиб, ўтирадиган жойимизга тортиб қўйдик. Шундан кейин қушлар сезиларли даражада камайди. Онда-сонда қушлар адашиб келиб қолса, Турғун амаки бир арконни тортиб қўяди. Улар тирақайлаб қочи-б қолишади.

Ишимиз анча осонлашди. Энди даланинг у четидан бу четига тоғора кўтариб юрган қоровул амаки шийпон четида дам олиб ётганча арконни бир-бир тортиб қўяди, қолган пайт носни оғзига солиб, мизғиб ўтиради.

Қушларнинг камайиши ҳамманинг кайфияти-ни кўтариб юборди. Мен ҳам аввалгидек отларимни ювиб-тараб, ўз ишимни қилиб юравердиган бўлдим.

Бугдой бошоқлари пишиб, ўрим ҳам бошланиб кетди. Ҳашарга келганлар ҳаммаси даромад жуда катта бўлишини айтишарди. Бу йил отам билан раис бува-ни роса макташса керак, балки мукофот ҳам беришар совхозга деб ўзимча хурсанд бўлиб кетаман. Яна бувимнинг гаплари ёдимга келиб, ҳа, Мирҳосилбой, орзуга айб йўқ, деб ўзимни юпатаман.

Куну тун меҳнат билан хирмонга ҳосил сиғмай қолди. Ўтган-кетган одамлар кўриб: “Раис бува, хорманг, энди хирмонга барака! Бу йил катта мукофот кўзлаб-сизми, дейман” деб қўйишарди. Улар “Ҳа раҳмат, раҳмат” деб, хурсандчиликларини яширолмайди. Раис буванинг қувонганини кўриб, мен билан отам ҳам қувонамиз.

Шунақа онларда отамнинг меҳнатдан кадоқ бўлган қўлларини, келган чилланинг иссиғидан қорайиб кетган юзини кўриб, ич-ичимдан эзилиб кетаман. Эҳ, қани энди, тезроқ катта бўлсаму, бувим айтгандек Мирҳосилбой бўлиб, самолётларда дунёни у четидан бу чети-га отамни айлантириб юрсам.

Бу сафар машинада битта ўзбек ва битта рус киши келишди. Улар ҳосилни кўриб кўзлари косасидан чиқиб кетаёзди. Раис бува ва отамга ўзбек киши:

– Катта текшириш келяпти Москвадан, нима деса ҳам хўп деб туринглар.

– Сиз ҳам келасизми, улар билан? – дедилар отам қизиқиб.

– Билмадим, ким келиш-келмаслигини улар ҳал қиладӣ, – деди ўзбек киши.

– Бирон бир ўзбек тилини биладиган одам келса осонроқ бўларди-да ака, бир-биримизни тушунмай қийналмасдик, – дедилар.

– Мен ҳаракат қиламан, эгилган бошни қилич кесмас деганлар, нима дейишса ҳам хўп денглар, хўп дегани русчада “да, ладно” дегани, шу икки оғиз сўзни ўрганиб олиш қийинмасдир?! Негадир улар шунча ҳосилга хурсанд бўлиб бизга раҳмат дейишнинг ўрнига. Мен сизларни огоҳлантириб кетаяпман. Эҳтиёт бўлинг, – деб, машинага ўтириб, жўнаб қолишди.

Раис бува билан отам бир-бирига сўзсиз қараб қолишди. Мен уларни кузатиб, шуни сездимки, отам ҳам раис бува ҳам қанча меҳнат бўлса қочишмайди, лекин адолатсизлик ва камситишга чидолмайди. Ўзбек киши балки шуни назарда тутгандир.

Раис бува кўпинча отамга бир гапни қайтарардилар: – Сен укам, Ҳамидулла, ҳисоб-китобга келганда, бўш келмагин, мен ҳам олдинда тураман, – дердилар негадир кўнгиллари ҳижил бўлиб.

Учинчи кун деганда битта усти очик машинада беш киши бўлиб келишди. Олдинги сафар келган ўзбек киши олдинга тушиб отам билан раисга ҳам қарамай, шерикларини тўғри хирмонга бошлаб кетди. Меҳмонлар биринчи хирмонга кўзи тушгач, бир зум бир-бирларига қараб жим қолишди. Раис бува, отам ва ҳисобчи амаки олдиларига бориб, улар билан қўл бериб саломлашдилар.

Улар узок ўтириб, ҳисоб-китоб қилишганидан зерикиб кетдим. Ариқдан муздек сув олиб келиш баҳона отга миниб айланиб келдим. Олиб келган сувимдан ҳамма ичди. Мен яна бир четда туриб, уларни кузатишда давом этдим. Отам аламданми ёки рус тилини билмаганиданми, қизариб кетганлар, қайтиб-қайтиб чўтни уриб, қоғозга ёзиб уларга тушунтиришга зўр бериб ҳаракат қилардилар. Улар отамни ҳеч ҳам эшитгиси йўқдай туюларди менга.

Ўзбек киши эса раис бува билан отамга “Хўп денглар”, дейишдан нарига ўтмасди. Отам тушунтириб чарчадилар, чамамда, бироз четга чиқиб ўйланиб ўтирдилар-да, сўнг ўзларини анча босиб олиб, чўтни қайтиб олдиларига кўйиб, келган кишига қараб:

– Ака, сиз ҳам яхшилаб мени кузатиб, қараб туринг, – дедилар, чўтни шараклатиб уриб ёзиб уларга тушунтира бошладилар. Ўзбек киши рус тилини яхши билмас эканми, нукул ҳа, “да-да, есть, ладно” деган сўзни такрорларди, холос. Шунда отам туриб ҳамма меҳмонларга қараб, “Бу ҳисоб-китобни соқов одам ҳам тушуниши аниқ”, дедилар бу сафар рус тилида амаллаб. Олдинги йили келган кишини авзойи бузилиб, супадан туриб кетиб сигарета чека бошлади. Орадан яна бироз ўтгач, менга кўзи тушиб қолиб, папиросни тутатиб олдимга келди ва кулимсираб:

– Как зовут тебя? – деди менга қараб. Мен саломлашдим-да:

– Мирҳосилбой, – дедим овозимни бемалол чиқариб.

– Как-как ой божи мой, что за имя, а я Игорь Анатольевич, чем занимаешься? – деди қайтиб саволга тутиб.

– Катаюсь, – дедим отни кўрсатиб.

– Хо-о-хорошо, молодец, ну-ка приведи, – деди қизиқиб.

Мен уни тушуниб, тепарокда эгарлаб боғлаб қўйилган отимни олиб келдим. У:

– Не кусается? – деди ўтирмақчи бўлиб.

– Никогда, – дедим отни унинг ўтириши учун тўғирлаб.

– Вот ты даёшь, ты чей сын? – деди Игорь ака.

Мен отамни кўрсатдим.

– Вот почему ты такой головастый, – деди бошини қимирлатиб.

Мен бу охирги сўзларига яхши тушунмадим-ку, лекин у ёмон сўз айтмади деб ўйладим. Рус киши отга

зўрға мингашди кўриб. Унинг кўркқанини кўриб, отимнинг юганидан ушлаб етаклаб секин юргаздим. Бугдой ўрилган далаларни айлантирдим, шунда кушларни ҳайдаш учун кўйилган аскарча кийинган "кўрикчи" ёнидан чикиб қолдик. Игор Анатольевич:

– Кто это? – деди қизиқиб, худди бир муҳим нарсани кўргандай бир менга, бир кўрикчига қараб.

– Никто, – дедим қулиб.

Рус киши кўрикчига яқинлашди, унинг атрофидан айланиб кўрдида:

– Надо же кто это мог сделать? – деди рус тилида.

Мен яна яхши тушунмадим, лекин кўғирчоқни қандай ясаганимизга қизиқаётганини билдим.

– Это твой папа сделал, да? – деди менга ғалати қараб.

– Да, да, – дедим кўрикчига қараб бу ишидан ғурурлангандек.

– Вместе с райсом, да – деди яна Игорь Анатольевич, мени зимдан кузатиб. Мен "Йўқ, буни ҳаммамиз маслаҳатлашиб, кушлар учун қилганмиз" демокчи бўлдим-ку, лекин русчалаб айтолмаганим учун "Да-да все" дедим.

– Да вы что? – деди қулиб ва бирданига менга ғалати қараб. – Так нельзя, – деб бошини сарак-сарак қилиб қўйди. Мен тушунмадим.

Орқага қайтдик, тўғри шийпонга келиб, Игорь ака ёнидагиларга нималарнидир гапирди, бироздан сўнг ҳаммани қайтиб кўрикчининг олдига бошлаб келди. Мен ҳам уларга эргашдим.

Меҳмонлар кўрикчи атрофида алланималарни ўзаро гаплашиб, ўзлари билан келган ўзбек кишига, яъни Камол акага қараб жаҳл билан тушунтирди.

Камол ака икки букланиб, “Да, да” деб тураверди жавоб беролмай. Охири отам Камол акага:

– Ака, мундок тушунтириб гапиринг, бу кўриқчида нима кўрди булар, – деди сал баландроқ овозда.

Кўзлари ола-кула бўлиб кетган Камол ака:

– Қилғиликни қилиб қўйиб, нега осмондан келасиз? – деди ўзича уришиб.

Бу гапдан аччиғи чиққан раис бува:

– Нима гуноҳ қилиб қўйибмизки, ётволиб таъзим қилишимиз керак? Ўзи буларга баҳона керакми дейман, ҳисоб-китобни ташлаб, келиб кўриқчига ёпишиб олишди. Сиз айтинг, режани бажариш учун фақат меҳнат қилиш етарли эмас, каллани ҳам ишлатиш керак. Бу бор-йўғи кушларни кўрқитиш учун қилинган кўриқчи бўлса, – дедилар жаҳллари чиқиб.

Уларнинг гапларини тушунмасдан кузатиб турган Игорь амаки кўлини кўтариб:

– Хватить, всё ясно, не ругайтесь. – деди-да, кўғирчокни ердан суғуриб олиб, – этого прямо в Москву к товарищу Сталину отправим, – деди, кўриқчини олиб келиб машинага юклади.

– Нет-нет, ну зачем, – дедилар амаллаб отам.

– Да, заикаешься, – деди хириллаган овозда айёронатишларини ғижирлатиб Игорь амаки.

Отам “Нима деди” дегандай, Камол амакига тушунмай қарадилар. Улар:

– Мен сизларга айтдим-ку, хўп денг деб, – дедилар зарда билан. Отам қанақа қилиб тушунтиришни билолмай,

– Да, да ҳеч қанақа Сталинмас бу, – дедилар ярим ўзбекча қилиб.

Раис бува ҳам отамнинг гапларини маъқуллаб:

– Энди шу баҳона бўлдим, – дедилар хафсалалари пир бўлиб. Игорь амакининг ёнидаги ёшроқ киши бориб машинага ўтириб жўнаб кетмокчи бўлиб турганда, ноилож қолган отам у ёқ-бу ёққа қараб, нажот излаб кимнидир қидиргандек бўлиб, менга тушунтир дегандай тикилиб қолдилар.

Отамнинг бу қарашларидан кўғирчокни биз қушларни ҳайдаш учун кўрикчи сифатида қўйганимизни Игорь амакига тушунтириб беришим кераклиги билдим. Машина ёнига чопиб бориб, Игорь амакининг қўлидан маҳкам тутиб олдимда:

– Дядя Игорь, это для птиц сделана, – дедим амаллаб.

Улар менга қараб қаҳ-қаҳ отиб кулдилар, сўнг:

– О чём говоришь щенок, иди отсюда, – деб силтаб ташлади-да машинага ўтириб, жўнаб кетишди.

Қолганлар ҳайрон, бир-бирига қараб, жойида қотиб туришарди. Шу турганча анча туриб қолишди, охири ичи тўлиб кетган раис бува жимликни бузиб:

– Буларга бир баҳона керак эди, ҳар йили шу аҳвол, – дедилар уф тортиб. Неча йил раис бўлган бўлсам, режани ортиғи билан бажарсанглар, мукофот пули берамиз, техника билан таъминлаймиз, деб ҳар йили ваъда беришади, ваҳоланки, оғзимиздаги ошимизни ҳам юлиб кетишади, – дедилар шийпонга омонатгина ўтириб.

– Майли раис бува, хафа бўлманг, ҳали ҳосилимиз кўлимизда, – дедилар, ҳисобчи амаки далда бўлиб.

– Уларга ҳаммасини тўғри ҳисоблаб бердик, билишса ҳам, тан олгиси келмаяпти-ку, – дедилар раис бувам яна аламзада бўлиб.

– Бирортасида виждони бордир, ахир, – дедилар отам куйиниб кетган раис бувага қараб.

Раис бува бошидаги дўпписини олиб, бир қоқиб қайтиб бошига кийиб:

– Менимча, укам, ҳар йили келадиган беш-олти-та кароқчилар донни Москвага жўнатамиз, деб фойдасини ўз чўнтақларига уришади. Бултур “Ленин йўли”нинг раиси булар билан талашгани учун қамалиб кетди-ку, – деди отамга тик қараб.

Эртасига далада раис бува кўринмадилар, кечки пайт отам билан иккаламиз қайтдик. Отамнинг айтишларича, аёлларини шаҳарга дўхтирга олиб кетибдилар. Биламан, Сарви холам кўп касал бўладилар, болалари ўлиб қолади кўпинча.

Отам билан кеч қайтганимиздан атрофга анча қоронғу тушиб, юлдузлар осмонга бирин-кетин чиқа бошлади. Ёзнинг иссиғидан кейин бунақа кечки пайтлар салқин жонга ором бағишлайди. Битта отда отамни белларидан маҳкам ушлаб олиб, осмонга қараб юлдузларни кузатардим. Отам:

– Нима қилаяпсан? – деди орқасига қарагандай бўлиб.

– Юлдузлардан Игорь амакига инсоф бер, деяпман – дедим.

Отам овозларини чиқариб кулдилар ва осмонга боқиб:

– Юлдузларданмас, Худодан сўраш керак, юлдузларни ҳам Оллоҳ яратган, – деди: – Кимки пок ният билан Худодан тилагини сўраса, эртами-кечми, албатта, беради. Шуни билиб олгин.

– Юлдузлар ҳам одамни эшитадими, дадажон, – отамни саволга тутдим. Отам салгина кулгандай бўлди-да:

– Ҳа эшитади, албатта, ҳаммани эшитади, ҳаммасига гувоҳ бўлиб туради. Ким ёлғон гапиради, ким рост. Худо тўғри сўз одамларни яхши кўради, – дедилар.

– Дадажон, унақада Игорь амакини жазосини Худо берсин деб нега сўрамайсиз? – дедим.

– Ҳеч кимни жазосини берсин деб бўлмайти, ҳамманинг инсофини сўраш керак, ўғлим, – дедилар кулиб.

Биз ана шу 3–4 кун ичида раис бувам келгунларича отам билан жуда яқин, худди сирдошлардек бўлиб қолдик. Бу орада ёз ўтиб, мактабга тўртинчи синфга бордим.

Ҳаётнинг илк зарбаси

Бир куни мактабдан уйга келсам, отам ишдан барвақт келиб, бувим билан нима ҳақидадир жиддий гаплашиб ўтиришарди. Онам бўлса ҳовлида нима биландир овора, қоринлари шишиб қолгандан оҳиста ўтириб турардилар. Бувимнинг гапларига қараганда, онамга ўхшаганларни “оғироёк” дейишаркан. Мен ҳовлига киришим билан онам саломимга алик олиб, қўлидаги супургини четроққа қўйди. Айвонда ўтирган отам билан бувим менга бирров қараб бошларини чайқаб, “Ваалайкум” дейишди, бўлди. Бошқа эътибор ҳам қилмаганларидан билдимки, гап ўта жиддий эди.

Уйга кириб, шоша-пиша портфелимни қўйдиму, нима гаплигини билишга шошилдим. Келиб отам билан бувимнинг ёнларига ўтириб олдим. Онам косада овқатимни сузиб келиб қошиқни коса ичига қўйиб “Олақол” дедилар. Отам шунақа жиддий ҳолатда эдиларки, асти қўяверасиз. Отамга раҳмим келиб кетди. Ўзимни овқат

еяётганга солиб, пойлаб ўтирдим, улар деярли гаплашмас, отам битта нуктага тикилганча хаёл суриб ўтирарди. Афсуски, суҳбатнинг охирига келибман. Томоғимдаги овқат ҳам ўтмай қолганини сезмадим.

– Ҳа ўғлим, нега қотиб қолдинг, ол овқатингни егин, – дедилар бувим.

Гап нима ҳақдалигини билиш ҳисси мени тинч қўймасди, лекин на бувим, на отам сўрасам ҳам айтишмайди. Ҳали буни билишга ёшлиқ қилармишман. Сикилиб, охири тоқатим тоқ бўлиб турганида бувим гапириб қолдилар. “Худога шукур” деб юбордим ичимда:

– Майли болам, ҳадеб ўзингни сикмагин, бир кун ёруғ кунлар ҳам келиб қолар, – дедилар отамга караб.

Менинг ичим шув этиб кетди, билдим, бу ўша Игорь амакининг иши.

Отам диққатлари ошиб кетган:

– Она ахир бизлар уларга қул эмасмиз-ку, бу тарзду муомала қилгани? – дедилар куйиб-пишиб.

Адашмаган эканман, демак Игорь амаки буғдойни хисоб-китоб ҳам қилмасдан машинага ортиб кетган деб гумон қилдим. Ичим ёниб кетди.

– Яна Игорь Анатольевичнинг дағдағасига ўласизми, – дедилар отам ўзларини босолмай. – Нимамиш “Ҳали сенлар қонун олдида жавоб берасизлар”, дейди-я, она, – дедилар бувимга тикилиб. Тушунганим ўзи шу бўлди. Яна кўп гапларни гапирди, асосан раис бува иккаламизга дўқ қилиб, оғзимизни очтиргани йўқ, шуниси алам қилади-да, онажон. Устига-устак Йўлчакани айтмайсизми. Қолганлар-ку жим ўтиришибди. У кишим тушунмасалар ҳам чапак чалиб, уларни қўллаб ўтирибди, – деди бўғилиб кетгандай суяниб ўтирган ёстикларини бошқа қўлтиғига олиб.

– Нима, сен уни канақалигини билмасмидинг. Битта ёмон қўй бутун подани булғатади, дейишган. У совхозга қўшилмаса, ишга чикмаса, эртаю кеч овга чикиб, дуч келган жониворни отиб келаверади. Қишлоқда мен билганим битта шу Йўлчи, ундан кўп нарсани кутса бўлади. Эҳтиётингни қил, болам, колхозга қўшилмаган одамни мажлисга нега чақирасан, – дедилар бувим ҳам сиқилиб.

– Мен чақириб жинни бўлибманми, ўзи бориб, мажлисга қўшилиб олди, мен нима қила олардим?

Ичим така-пука бўлиб, ўзимни кўярга жой тополмасдим. Бувим иккаламизнинг шу кеча анчагача уйкумиз келмади. Охир бувим ухлаб қолгач, туриб ҳовлига чиқдим. Сиқилганимдан осмондаги юлдузларга қарадим, “Художон шу “Игорь амаки ўлсин”, демокчи бўлдимку, лекин бувимнинг: “Бировга ўлим тилагандан кўра, ўзингга умр тила” деган гаплари эсимга тушди. “Художон, бизни кўролмайдиган Игорь амакининг нега кўзларини кўр қилмайсан?” дедим юлдузларга қараб. Ҳовлида анча қолиб кетиб, кейин уйга кирдим.

Далада олма, узум терими ҳам бошланди. Отам теримчиларга бош бўлиб далага чикиб юраверди. Баъзи пайтлар раис бува келиб отам билан ўтириб, бу йил улар шунча даромад қилиб, ҳеч нарсасиз қолганларини яна Сталинни мазах қилибсизлар дейишганича отам билан дардлашардилар.

Мен ҳам улар билан ўтириб ҳеч ҳам зерикмасдим. Отам “Бор, ётақол” десалар ҳам китоб баҳона уларни эшитиб ўтиравераман. Шу кунларда онамнинг ҳам қоринларини кесадиған кун яқинлашганга ўхшаб қолди, менимча. Тунов куни бувим қўшнимиз Фотима хола чиққанларида “Келинимни ҳам ой-куни яқинлашиб

копди, Худойим ок йўл берсин”, деб дуо килдилар. Ўшандан билдимки, яқинда уйимизда чакалоқ йиғиси эшитилади. Фақат Ҳалиманикиларга ўйнашга чиққанимда ойиси ушлаб олиб, Ҳалима ҳовлиларни супургунча сен бешикни тебратиб тур деб ўтказиб қўйди, шуниси ёмон экан. Бешикни тебратавериб зерикиб кетдим. Тебратишдан тўхтатсам, чакалоқ йиғлайди. Бешикда ётволиб, биров тебратиб турса, ухлаш кимга ёқмайди, дейсиз. Чакалоқлар гапиришни билмаса ҳам калласи яхши ишларкан, деб ўйладим.

Кузнинг биринчи ёмғири ёғиб чанглар босилиб, кунлар шунақа ёкимли бўлиб қолди. Дарахтларнинг барглари сарғайиб бирин-кетин тўкила бошлади. Уйга кирсам бувим намоз ўқиётган эканлар, тугатгунларича кутиб турдим. Бувим “омин” қилиб, ҳа болам дедилар. Мен салом бериб:

– Бувижон, қачон менга пальто олиб берасиз, эгнимдаги костюмим йиртилиб кетган, яқинда совуқ бошланади, – дедим эркаланиб.

– Болажоним, отангнинг ишлари яхши бўлиб кетсин, кейин янғисини олиб берамиз, унгача яхшилаб ямаб, тикиб бераман кийиб туравер, – деб ҳовлига чиқдилар. Ҳаво айниган эди. Учиб келган қарғаларга қараб: – Намунча қағиллайди булар, совуқ хабаринг ўзинг билан кетсин, ҳа яшшамагур, – деб бувим иккаламиз ердан тош отиб ҳайдадик.

Ўша кечаси қотиб ухлаб қолибман. Бувим билан мен ухлайдиган хонамиз ота-онамнинг хонасига қараганда кўча эшигига яқинроқ эди. Бир маҳал кўча эшигимиз шунақа тарақладик, чўчиб уйғониб кетдим. Бувим тез ўрниларидан туриб, рўмолларини қўлларига олиб, “Ким, ким у?”, деб ҳовлига чиқдилар. Орқаларидан

мен ҳам чикдим. Бувим дарвозани очиб улгурмай туриб учта коп-кора, узун шинел кийиб олган киши уйга бостириб кирди. Чопиб бориб очик айвонда хира ёниб турган шамчирокни баланд қилдим.

Бувим улардан “Нима, нима гап, тинчликми?” деб сўради ташвишланиб, овозлари титраб. Уларнинг иккитаси ўзбекка ўхшаса ҳам, лекин ўрисча гапиришарди. Ўлардан бири менга қараб

– Где папа? – дейишди. Мен уларга қарасам, биттаси бир кўзини кора латта билан боғлаб олган, дарров танидим, бу ўша иккиюзламачи Игорь амаки эди. Бувимга бирров қараб, отамни қаерда эканлигини айтишим керак эмаслигини тушундим. Улар янада баландроқ овозда отамни сўрашди. Мен “Папа уехал в Ташкент” дедим амаллаб. Игорь амаки оёғидаги кирза этиги билан айвоннинг ўртасига бориб, қулоғимдан қаттиқ чўзиб, ховли томон судради. Миқ этмадим, бувим ҳам деярли овозларини чиқармадилар. Баланд бўйли киши: “Ну-ка говори, где твой папа” дерди баттар мени қийнаб. Мен ўзимни тушунмаганга олардим. Қулоғимни шунча қаттиқ чўзса ҳам овозимни чиқармадим. Лекин кўзимдан дўланадек-дўланадек ёшлар оқиб тушарди.

Буни кўрган бувим чидолмадилар, жон-жаҳдлари билан у кишининг қўлига ёпишдилар, “Ҳой яшшамагур, болани қулоғини узиб юборасан” деб ажратмоқчи бўлдилар, аммо кучлари етмади. Шу он Игорь амаки бувимни силтаб-турткилаб, хонага олиб кириб, эшикни чунонам қаттиқ ёпдики, тарақлаганидан синиб тушди деб ўйладим. Бундай шовқиндан ажабланган отам чиқиб келди. Ичимда “Нега турдингиз, ота?” дедим худди бир нарсани сезгандек.

Игорь амаки отамни кўрган захоти қулоғимни кўйиб юборди. Мақсадига етган новча амаки ўзбек бўлса ҳам отамга қараб: “Вот где находится враг народа” деди кайфияти кўтарилиб. Улар ялтираб турган этигининг ёнидан камчига ўхшаган нарсасини олиб, қўлида ўйнатиб отамга яқинлашар экан, гердайиб уни ўз этигига шарақлатиб уриб-уриб қўярди.

– Собирайся, быстрее, – деди ёнидаги паканарок киши қўлидаги аллақандай қоғозни кўрсатиб.

– Сени асли иккала кўзинг кўр бўлиши керак эди, харомхўр, – дедилар отам нарироқда ҳеч нарсани билмагандай турган Игорь амакига қараб. Сўнг “Нари тур хозир чиқаман” дегандай имо қилдилар баланд бўйли ўзбек кишига қараб.

Отам худди бир умрга кетаётгандек бизга узоқ тикдиларда, уйга кириб кетдилар. Зум ўтмай, онам уйдан отилиб чиқдилар кўзлари жовдираб новча амакининг оёғига йиқилиб, зор-зор йиғлаб ялина бошладилар. У амаки айвон устунига қамчисини каттик уриб:

– Перестаньте, хватит, – деди жаҳл билан.

Ойим жим бўлиб ерга энгашиб қолган эдилар, бувим уларни қўлтиқлаб четга олдилар. Отам хонадан эгниларига ранги ўчган фуфайкаларини кийиб кетишга тайёр бўлиб чиқдилар. Улар аста айвондан тушиб, бувимга яқинлашиб:

– Онажон, йиғламанг, биламан, сиз матонатли аёلسиз. Шунча йил отамни кутган, бу нима бўлибди, ўзингиз яхши биласиз, мен ҳали бировнинг омонатига, давлатга хиёнат қилмаганман. Ҳақиқат учун керак бўлса жонимни беришга тайёрман, – дедилар.

– Йўқ, йўқ унақа дема, болажоним, – дедилар бувим отамни қучоклаб олиб.

Отам сўнг бир аҳволда йиғлаётган онамга яқинлашиб бошларини силаб:

– Ўзингни эҳтиёт қил, болалар бор, – деган эдилар. Онам отамни кучоклаб олиб:

– Йўқ-йўқ, ҳеч қаерга юбормайман, – деб дод солдилар.

Игор амаки отамни онамнинг кучоғидан юлиб олиб, қўлларига кишан солиб қўйди. Отам уларнинг олдида тушиб ноилож кўча томон юрди. Дарвозадан чиқдик, усти очик қора машинада, ёнларида иккита куролланган аскар билан қўллари кишанланган раис бува ўтирарди. Бунни кўриб чидолмадим, уввос солиб отам томон югурдим. Кўзим ёшга тўлиб кетганидан ерни кўрмай йиқилиб тушдим. Машинага чиқаётган отам жаҳл билан:

– Қани ўрнингдан тур-чи, тур, – дедилар баланд овозда каттиқ дўк уриб. Мен ўрнимдан туриб тезда ўзимни йиғиштириб олдим ва отамга қарадим. – Қани менга ҳеч қачон йиғламайман деб, сўз берчи, нима бўлганда ҳам сен ўғил боласан, агар яна бир марта кўз ёшингни тўкар экансан, мен сендан ҳеч қачон рози бўлмайман, – дедилар бошларини мардонавор тик кўтариб.

– Ана осмонга қара, юлдузлар гувоҳ, – дедилар кўзимга тикилиб.

Мен бошим устидаги гиж-гиж юлдузларга қараб:

– Сўз бераман, бундан буён ҳечам йиғламайман, – дедим хириллаган овозда.

– Ана шундай бўлсин, ўғлим, – дедилар хиёлгина жилмайиб.

Бувим бўлса Игорь амакининг ёнига бориб олиб:

– Игорь болажоним, Худо хайрингизни берсин. Отаси мардикорликда ҳалок бўлди. Биттаю-битта кў-

зимнинг оку кораси тер тўкиб, ҳалол меҳнат қилса-ю, сен олиб кетасан. Ўғлим меҳнаткаш, заҳматкаш, ақлли бола, қандай қилиб халқ душмани бўлади?! – деб ялиниб йиғлардилар.

Игорь амаки:

– По-русски говорите, я вас не понимаю, ваш сын очень дерзкий, – деди Игорь амаки. Бувим Игорь амакининг нима деганларини ҳеч ҳам тушунмадилар-ку, аммо билдиларки, улар энди отамни қўйиб юборишмайди. Бувим оқиб турган кўзёшларини юзларидан қўллари билан сидириб ташладилар ва коматларини кўтардилар.

Умидини узган бувим нимчаларининг чўнтагидан дастрўмолларини олиб, қўлларида баланд кўтариб уларга карата йиғи аралаш:

– Менинг отам рус бўлмаса, сенинг тилингни қайдан билай?! Вой-дода-вой-до-да, дастингдан дод-а.

Онам ҳам рус миллатига хос бўлмаса, мен нетайин, дод-вой-я-дод-вой-я-вой-до-да, – деб юракни эзадиган оҳангда аста қадам ташлаб машинага якинлашдилар.

Машинада ўтирган раис буванинг юзлари кўз ёшидан ой шуъласида ялтирарди. Машина жўнаб кетди. Менинг ичимга худди олов тушгандек машина кетидан чопиб борардим.

Чангда қолиб кетсам ҳам машина ортидан югураварардим, чунки сойдан ўтиш учун машина секинлашишини билардим. Машина секинлашгач, жон-жаҳдим билан машинага ёпишдим ва отамга қўлимни узатдим. Аммо отам менга қўлларини узатмадилар. Менга мунгли боқиб турдилар.

– Ота, отажон мен сизни жуда ҳам яхши кўраман, – дедим хансираб.

– Сенга анча гапларим бор эди, ўғлим, афсус улгурмадим. – дедилар, машина тошлар орасидан секин ўтаркан.

– Отажон мен ҳаммасини биламан, сизларнинг гуноҳингиз йўқ.

– Ўғлим, уйдагиларни сенга, сени Худога топширдим. Онангни эҳтиёт қил, – дейишлари билан машина шунақа тез юриб кетдики, сачраган сувдан уст-бошим жикка ҳўл бўлди.

Машина узоқлашган сари сув ичида, харсанг тош устида туриб ичимдаги чўғ энди катта гулхан бўлиб ёнаётганини сездим. “Йўқ, йўқ, отажон, фақат кетманг”, дердим ўзимга-ўзим. Совуқ ҳаводан кўксимни тўлдириб нафас олсам ҳам ичим керосин қуйгандек баттар ёнарди. Чидолмадим, кўйлагимни ечиб, сувда ҳўллаб олиб, юрагимнинг устига қўйдим, муздай сув баданимга ёққандек бўлди. Охири сув ичига ўзимни ташлаб, чалқанчасига осмонга қараб ётиб, “Йўқ менинг отам ҳеч қачон халқ душмани бўлмаган” дердим ўз-ўзимга.

Осмон тўла юлдузлар, улар ёнида ой ҳам сузиб юрибди. Юлдузлар билан гаплашмоқчи эдим. Улар мендан олдин гап бошлаб қолди: “Сен ётавер, отанг кетаётган машина довондан ошди, отанг қачон келишини сўрамадинг-ку?” Ўрнимдан сакраб туриб кетдим. Баданим кип-қизариб, шишиб кетган бўлса ҳам, ҳеч нарсани сезмасдим.

Отам кетган томон бор кучим билан югуриб борардим. Энди ҳеч нарсадан: на бўридан, на бувим айтган айик олдимдан чиқиб қолишидан кўркмас, у билан тенгма-тенг олишишга ҳам тайёр эдим. Қолаверса, ўша қирқ қизлардан ҳам, уларнинг гулханидан ҳам

кўркмасдим. Ҳаммага кучим етади, керак бўлса ҳамма билан ҳамма билан, ҳатто дарё билан ҳам олишаман, фақат мени отамни кўйиб юборишса бас, уларда ҳеч қандай айб йўк дердим такрор ва такрор ичимда. Бошимдаги ўйлар билан тепаликка қандай чиқиб олганимни билмай қолибман.

Ой шуъласида ҳам дарахтлар ва арчазорлар орасидан кесиб чиқадиған калта йўлни тополмай шошиб қолдим. Бирданига баландликда мана-ман деб тебраниб турган чинорга кўзим тушди ва ўша томонга югуриб бордим. Атроф ой шуъласидан ёруғ бўлса-да, катта чинор тагининг қоронғи эди. Мен чинорнинг баланд шохига чирмашиб чиқиб, узундан-узон туташиб кетган йўлни кузата бошладим. Дарахт устидан йўл яққол кўринарди, эсаётган совуқ шамол менга хуш ёқарди. Ниҳоят, бурилишдан чиқиб кетаётган машинанинг чироғи кўринди. Юрагим уриб додлаб юбордим:

– Ота, отажон, мана мен, кўряпсизми? – деб кўлимни баланд кўтариб, шох билан бирга тебрана бошладим.

– Ота-отажон қачон келасиз? – деб овозим борича тинмай кичкирардим. Отамдан ҳеч ҳам садо чиқмасди.

Аллақандай овозлар эшитила бошланди. Бу қирқ кизлар мени алдаб чақираётган бўлса керак, деган ўй хаёлимдан ўтди. Мен келаётган овозларга аҳамият ҳам бермай, машинани кузатишни давом этардим. Юриб кетаётган машина эса йўлида давом этиб, мenden узоклашгани сари юрагим кинидан чиқиб кетаётганга ўхшарди: о-та-жо-ним-о-та қачон келасиз жавоб беринг, илтимос.

Шамол кучайиб дарахт шохлари у ёқдан бу ёққа эгила бошлади. Кўлим билан шохни маҳкам ушлаб туриб,

бошимдаги ушалмас орзуларим билан машинадан кўзимни узолмасдим. Бир пайт Мир-ҳосил-бой-й бо-лам, қаёқ-да-сан? – деган овоз борган сари яқинроқ эшитила бошланди. Беихтиёр орқамга, яъни келган йўлга қарадим. Олдинда бир одам, унинг ортидан оппоқ сочлари тўзиб кетган аёл. Танидим, у бувим эди. Улар рўмолларини қўлларида ушлаб олиб, мени қайта-қайта чакириб югуриб келишарди. Бувимни кўрдиму кўз олдим короғилашиб кетди. Бечора бувижоним урушда бувамни йўқотганлари етмагандек, энди яккаю ёлғиз ёдгорларини халқ душмани деб олиб кетса, ким чидайди бундай хўрликка? Меҳнатда суяги қотган оддий бир кишлок аёлига шунча жабрми? Фарёд солгим келарди.

– Буви-жон, бу-ви-жоним, мен шу ердан, фақат кўркманг, кўркманг, – дедим, бирданига кўтарилган шамолдан йиқилиб тушмаслик учун дарахт шохини кучиб. Яна бир марта отам кетган йўлга назар ташладим. Ҳеч ким кўринмасди. Юрагим тиг билан кесгандай зиркираб кетиб, кўлим дағ-дағ титрарди, нима бўлаётганини тушунмай колгандим.

Бирданига ҳавонинг авзойи бузилиб, шамол тўда-тўда булутларни тепамга судраб келди, булутлар орасидан бир кўриниб, бир кўринмаётган оймомага қарадим:

– Оймоможон, менинг сендан биргина ўтинчим отамни тезроқ уйга қайтар, мен уларсиз яшолмайман, – дедим.

Кучли бўрон бошланиб, дарахт шохи ерга эгилиб турарди. Мен ўзимни сезмай қолдим шу онда. Худди ичимга ҳаво кириб осмонга учириб кетгандай бўлдим, “Ота-жон, о-та о-та-жоним, меҳрибоним”, – дердим нуқул.

Кўзимни очганимда ҳамма тепамда парвона, бувим, онам, синглим ва қишлоғимиздаги онда-сонда пайдо бўлиб қоладиган биттагина фельдшер ўтиришарди. “Худога шукр, ҳаммаси туш экан”, деб энди ўйлаган ҳам эдимми, бувимни титроқ лабларидан бу тушмас эканлигини тушундим.

– Ҳа, шоввоз, яхшимисан? – деб қолдилар Жонтал-пос дўхтир амаки.

– Яхши, – дедим онамга қараб. Онам эса “Болажоним, болам” деб кўзларидан тинмай ёш оқарди.

Бувим овоз чиқармай ичларида йиғлардилар-ку, лекин иложи борица билдирмасликка ҳаракат қилиб, ўзларини қўлга олиб ярим кулиб турардилар:

– Болам, кўзингни очдингми, шунисигаям шукр.

– Ҳа, бувижон яхшиман – дедим.

– Дарахтда нима бор эди, йиқилиб тушдинг-ку, болам, – дедилар ним табассум билан яна сочларимни силаб.

Яна нимадир сўрамоқчи эдим, баданим қизишидан ўзимни лоҳас ҳис қилиб ва кўзимни юмиб олдим. Оғзимга канақадир суюклик қуйишди.

Уч кун деганда ўзимга келиб, эрталаб анча тетик уйғондим, қўл-оёғимни сеза бошладим. Бувим ёнгинамда ибодат қилиб ўтирардилар. Анча тузалиб қолган бўлсам ҳам кўнглим ғаш, ичимнинг қаеридадир нимадир тугиб ташланган эди. Бувим узок дуо қилиб, намозларини тугатиб мамнун ҳолда менга қарадилар. Мен салом бердим. Улар алик олиб:

– Вой болам, паҳлавоним, Алпомишим, илоҳо яхши бўлганинг рост бўлсин! – дедилар суюниб.

– Мен яхшиман бувижон, – деб ўрнимдан турмоқчи бўлдим.

– Йўқ, йўқ ҳали турмагин, – дедилар-да, печка усти-да тайёрлаб қўйилган малҳамдан ичириб яна ётқизиб, кўрпа билан ўраб қўйдилар.

Бувим ойнага тикилганча ташқарида ёғаетган қор аралаш ёмғирга караб нималардир деб пичирлаб-пичирлаб кўярдилар. Сезиб турардим, ичларида нима дард борлигини билардим.

– Бувижон нимани ўйлаяпсиз, – дедим ётган жойимда.

Бувим дарров ўзларини ўнглаб:

– Ҳа болам, нимани ўйлардим, сенинг тузалиб кетишингни-да, болам, – дедилар пешонамни силаб.

– Тузукманку буви, сиз ҳам кўп хафа бўлавермангда унда, – дедим уларга тикилиб.

– Нега хафа бўларканман, Худо сени қайтариб бердику, хурсандман, – дедилар ярим кулимсираб. – Сен ётатур, мен онангдан бир хабар олиб, кейин сигирга хашак солиб келаман, – деб нимчаларини энларига илиб ўринларидан туриб кетдилар.

– Бувижон, мен ўзим қиламан, – дедим шошиб.

– Сен аввал қувватланиб ол, ана ундан кейин ўзинг ҳаммасини қилаверасан, – деб эшикдан чикдилар.

Сал ўтмай хонамга Жамила кириб келди. Синглим бўлган воқеани, дарахтдан йиқилиб тушганим, хушимни йўкотганим, кечаси раис буванинг ўғли Ислом ака мени кўтариб келганини айтиб берди. Кунлар ўтиб, мен эса оппоқ қорлар ёққанда ўзимга келиб, кўчага чиқа бошладим.

Отамдан ҳали ҳам дарак йўқ, бувим билан кечалари узоқ суҳбатлашиб ётамиз. Бувим менга кўп насиҳат қилиб, энди мен катта бола бўлиб қолганимни, отамнинг йўқликларини синглимга, онамга билдирмаслигим кераклигини ўргатдилар.

Киш кунларининг бирида кун бўйи кор кураб чарчаганимдан эрталабгача котиб ухлабман. Кўзимни очсам, ёнимда бувим ўрнида Жамила ётарди. Ўрнимдан ховликиб туриб, онамларнинг хоналарига ўтдим, у ердан чақалокнинг овози эшитилди. Хурсанд бўлиб хонамга қайтдим, синглимни уйғотиб суюнчи сўрадим. Жамила уйқусираб, “Алдаяпсиз”, деди.

– Нега алдайман, ишонмасанг бориб кўргин, – дедим кувончим ичимга сиғмай.

Синглим ҳам шошиб онамнинг хоналарига чошиб кетди. Мен хонада бир ўзим кўрпага ўранганча ўйга толдим. “Ота-отажон, қаердасиз, суюнчи беринг укали бўлдик, ахир” дегим келарди бақириб.

Оппок деворга осиглик соатга қараб туриб 100 гача чиқ-чикини санадим. Сўнг, “Қизиқ яна неча марта чиқиллаганини санасам, отам кириб келаркинлар-а!” деб ўйладим. Хаёлан соат билан ҳам гаплашдим.

– Ахир сен ҳам отамни кўргансан-ку, – дедим девордаги соатга қараб.

У:

– Ҳа, кўрганман – деди чиқиллаб. Мени тўхтаб қолмаслигим учун занжиримни оҳиста ўз вақтида ушлаб тортиб қўярдилар, – деди соат.

– Ҳа тўғри занжирдан ушлардилар, эсимга тушди, – дедим соатга.

Ўрнимдан туриб соатни девордан олмоқчи бўлдим. Бўйим етмади. Тахмондан учта ёстикни олиб, соатнинг тагига тахлаб устига чиқиб, занжирини ушладим. Юрагим алланечук бўлиб кетди. Дадам бу соатни Москвадан келган, деганларини эсладим. Бувимдан бу ҳақида сўраганимда, улар йиғламсираб, московчи бой отаси олиб келганини айтганлар.

Занжирдан ушлаб, уни хидлаб кўрдим: отамнинг хидларини сезмадим. Қайтиб унга тикилдим. Соат менга тахмонни ишора қилиб, “Ана кийган чопонида бор, занжирда одамнинг ҳиди колмайди-ку” деди.

– Э, ҳа тўғри – деб, тезда бориб тахмон устидаги пардани очиб отамни, чопонини олдим.

– Отажон, – деб чопонни олиб хидлаб кўрдим. Ҳа хидлари бор эди. Кучоклаб тўйиб-тўйиб хидлаб турсам ноҳос эшик очилиб, бувим кириб колсалар бўладими? Улар мени кўрдилару жойларида лом-мим демай қотиб туриб қолдилар. Шунда билдим, бувижоним ҳам отамни роса соғиниб кетганларини. Йиғлагилари келса ҳам ўзларини тутиб турдилар. Буни бувимнинг лабларини титрашидан сезиб қоламан ҳар сафар.

– Қани чопонни менга берчи, нима бор экан бу чопонда, – дедилар ўзларини билмаганга олиб – Қани тур, бу нимаси ҳаммаёқни ёйиб ташлабсан. Ундан кўра, бор онангни ёнига, укали бўлдинг, ахир. Жамила аллақачон кўтариб ўтирибди, – деди урушгандай. Ёлғиз қолгилари келаётганини сездим.

Индамай онамни олдиларига чиқиб кетдим. Онамни кучоклаб ўпдим. Онам ҳам мени эркалаб, бағрига босиб:

– Болагинам, мени ишонганим суянганим сенсан – деди ва ҳар доимгидек кўзёшларини оқизиб.

– Онажон, йиғламанг, ҳали ҳаммаси яхши бўлади. Уйда чакалоқ туғилиши яхшилиқнинг аломати, дейдилар-ку бувим. Онажон! Мана кўрасиз, яқинда отам эшикдан кириб келадилар! – дедим онамни юпатиб.

– Айтганинг келсин болам, – деди кўзёшларини рўмолларининг учига артиб.

Бизлар аста-секин онамнинг йиғлашларига ҳам ўрганиб қолгандик. Уйда фақат мен билан бувим йиғламай-

миз. Онам билан синглим ҳар куни бир йиғлаб олиш-маса, кўнгиллари жойга тушмайдиган бўлиб қолишган.

Жамила кучоқлаб ўтирган чакалоқни бир пас кузатиб турдимда:

– Менга бер, – дедим синглимга.

– Йўқ йиқитиб юборасиз, – деди, бергиси келмай.

– Оббо, сенга ўхшаган лапашанг эмасман, – дедим жаҳлим чикиб.

Онам ётган жойларидан секин туриб ўтирдида:

– Бера қол кизим, – дедилар мулойимлик билан.

Мен чакалоқни қўлимга олгандим, онам “Ўтир, ўтириб ол”, деди тушириб юборишимдан хавотирланиб. Аста онамни яқинроқ бориб ўтирдим. Чакалоқчани ўпмокчи бўлгандим, ундан шунақанги бир ифор таралардики, ҳидлаб тўймасдим. Бир зумга олиб ўтиришимга ҳам сабр қилмаган синглим “Беринг-беринг” деб хархаша қила бошлади.

Шунда онам:

– Бўлди, тегманглар, бувинг келсалар уришадилар, – деди хавотирланиб.

Бувим нариги хонада қолганлари эсимга тушиб, олдиларига кирдим. Бувим деворга суяниб отамнинг чопонларини бағрига босганча ўтирарди. Бувим ҳатто менинг кирганимни сезмадилар. Фурсатдан фойдаланиб роса тўйиб йиғлабди, шекилли.

– Буви, бувижон, – дедим яқинроқ келиб.

– Ҳа, болам, нима бўлди? – деди ўзини тезда ўнглаб.

– Буви йиғлабсиз-а, – дедим ёнига ўтириб.

Бувим “Йўқ болам, нега йиғлайман, аксинча хурсанд бўляпман. Ўйимизга янги меҳмон келди. Илоҳо ортидан отаси ҳам кириб келсин”, деб омин қилди. Бувим билан узок суҳбатлашиб ўтирдик.

Орадан вақт ўтиб шу йили отамни кута-кута баҳор ҳам кириб келди. Ҳовлимизда дарахтлар гуллаб, дилларга сурур бағишлади. Кечки пайтлари айвонда овқатланиб ўтирсак, хаёлимга худди отамнинг этикларини товуши келгандай, ўзи ҳам ҳозир келадигандай. Далада ишлар ҳам бошланиб, Йўлчи амакини отамнинг ўринларига бригадир қилиб тайинлашганини эшитиб, алланечук бўлиб кетдим. Бу гапни бувимга Саври холани кўргани борганларида кимдир айтибди. Раиснинг ўрнига ҳам нариги қишлоқда турадиган Жўрахон амакини тайинлашганмиш.

Дардим ичимда. Бу хабарни эшитиб, айвонда чой ичиб ўтирган жойимдан туриб кетдим. Алам қиларди, “Озгина ҳам кутишмабди-да” деб ўйладим. Бувимга сездирмаслик учун қўлимга иккита челақни олиб, сойга сув олиб келиш учун тушиб кетдим. Бу йил қор қалин ёғгани учун дарё суви кўпайиб, шунақа пишқириб оқардики, яқинлашган сари қулоғингиз битиб қолай дерди. Челагимни бир четга қўйиб, баландликдан тошларга отилиб тушиб, сўнг яна осмонга сачраётган сувни томоша қила туриб, қулоғимни қўлим билан бир очиб, бир ёпардим. Юрагимни безовта қилаётган дарддан қутулиш учун бор кучим билан овозимни баралла қўйиб, дарёга қараб бақирдим: “Дарёжон, эй азим дарёжон, сен неча-неча одамларни кўрасан, отамни кўрсанг айтгин тезроқ келсинлар”, – дедим. Ичимни тўкиб дарё билан анча гаплашдим. У бўлса гапларимни эшитгиси келмай пишқираверарди. Челагимга сув тўлдириб уйга қайтсам, бувим пешвоз чиқиб: “Келдингми болам, қолиб кетганингдан хавотир олдим. Бу

йили сув роса кўпайиб кетган, эҳтиёт бўлгинда болам. Майли энди кириб дарсингни қилақол, эртага мактабга борасан”, – дедилар сувни кўлимдан олиб.

Бу орада мактабга ҳар куни бормасам ҳам ҳафтада 2-3 марта бориб турадиган бўлдим. Синф раҳбаримиз ажойиб кишида, менинг аҳволимни тўғри тушуниб, ҳеч уришмайдилар. “Фақат ўқишдан кўп қолиб кетмагин”, – дейдилар, холос.

Менга қолса-ку, аслида мактабдан қолгим келмасди. Иложим йўқ, далага ишга чиқмасам, уй ишларига қарашмасам, ойим билан бувим қийналиб қолишарди-да. Дарсларимни тайёрлашга ҳам вақт топаман. Хуллас, тиним билмайман, отамнинг ўрнига мен оиламизни боқишим керак. Бувим шундай деган.

Кунлар ўтиб ҳаммасига секин-секин кўникиб қолгандим. Мактабда болалар орқамдан “Халқ душманининг ўғли” деб пичирлашганига ҳам ҳам парво қилмайман. Биринчи кунлари тушкунликка тушиб кетиб ўзимни кўйишга жой тополмасдим. Секин-секин бувимнинг насиҳатлари билан ўзимни қўлга олдим. Менинг тушгунликка тушиб қолишимга ҳақким йўқ деб ўйлайдиган бўлдим, чунки отамга кетаётганларида ваъда берганман, қолаверса отам “Иродали бўл!”, деганлар, Йўлчи амаки Бойчибор отимни миниб, ёнимдан ўтиб кетсалар ҳам парво қилмайдиган бўлиб қолгандим. “Майли, нима бўлса ҳам эсон-омон келсалар бўлгани, ўшанда гапирганларнинг ўзи уялиб қолишадди” – деб ўйлардим.

Бугдой ўрими бошланиб, мен ҳам одамларга қўшилиб ҳашарга чиқдим. Иккита ўртоғим билан катта йўл яқинидан қаторлашиб ишга киришдик. Албатта, бу ишларнинг ҳаммаси менга отамни эслатарди.

Агар ўтган кунларни эслайдиган бўлсам, жинни бўлиш ҳеч гап эмас. Энг яхшиси ўйламаслик эканлигини англаб етганман. Кечагина ўйнаб-кулиб, бахтли болалик гаштини сураётган булсам, бугун эса бошимни бугдой бошоғидан кўтармай ишлардим. Меҳнат ҳамма нарсага даво, мана 3 кундан бери тер тўкяпман. Ўртогим “Бўлди бироз ўтирайлик”, деди. Чарчаганга ўхшадим. Бироз дам олиш учун ишимни тўхтатиб, атрофга назар солдим. Отам ўтирган шийпон, иккаламиз, ишдан кейин тепаликка чиқиб кун ботишини кузатганимиз, узоқ суҳбатлашганимиз ҳамма ҳаммаси ҳозиргидай эсимда, лекин нима қилай, иложим йўқ ўйласам, ичим эзилиб кетарди. Устига-устак одамлар ҳам худди ўчакишгандек мендан отамни сўраб-суриштиришар, “Янгилик борми?” деб қўйишарди.

Мен иложи борича билмаганга олиб, булар ҳақида ўйламасликка ҳаракат қилардим. Шундай кунларнинг бирида Йўлчи амаки Бойчибор отимни йўрғалатиб, қок пешин пайтида пайдо бўлди. Мен доим Йўлчи амакининг кўзидан нарироқ юришга ҳаракат қиламан. Улар ҳам мени кўрса ҳеч бўлмаганда бир кесатиб, устимдан кулиб узиб олмасалар қўймайдилар. Мана бугун ҳам ҳаммага бақир-чакир қилиб, ўзларини кўрсатяпдилар.

– Тезроқ ҳаракат қилинглар, намуноча имиллайсизлар, бунақада бор ҳосилни ҳам чумчуқлар еб кетади-ку, – деб дағ-дағ қилдилар от устидан.

Мени одамлар ичидан пайқаб қолмасликлари учун бошимни асло кўтармасдан ишлардим, шу пайт янги раис ҳам совхознинг каттакон тулпорини миниб келиб қолдилар. Бугдой шохига ёпишиб, паққос тушираётган чумчуқларни от қўйиб ҳайдадилар.

Янги раис от устидан тушмай Йўлчи амаки билан ниманидир гаплашишди. Мен кўз қирим билан Бойчиборимга қарадим, бечора терлаб кетибди-я. Отдан тушишса бўлади-ку, деб ўйладим. Улар ниманидир келишолмай, охири отдан тушиб, отларни дарахтга боғлаб, ўзлари ўрик соясига ўтиб, суҳбатни давом эттиришди. Мен яна аста отимга қарадим, от тинмай ер депсинарди. Билдим, бечора Бойчиборим чанқаб кетган. Йўлчи амакининг парвосига ҳам келмайди, ҳеч бўлмаса, отнинг тизгинини тушириб қўйса бўлади-ку, – дедим ўз-ўзимга жаҳлим чиқиб. Бошимни эгиб яна ишимни давом эттирдим, биров вақт ўтар-ўтмас беихтиёр яна раис билан Йўлчи амаки ўтирган жойга қарадим. Секин бориб отни олиб сувлантириб келсаммикин, ўйладим. Оралари жуда яқин, борсам, мени кўриб Йўлчи амаки яна “ноёб” гапларидан гапириб, юрагимга тиг санчийди. Лекин отимга ачиняпман, бечора отим.

Таътилга чикмасдан олдин мактабдан келаётганимда йўлда Йўлчи амакини учратиб қолдим. Ўшанда “Халқ душманининг болаларини мактабдан ҳайдамай ўқитаётган совет давлатига раҳмат”, деганди кесатиб. Бу гаплари кўнглимга жуда оғир ботди, лекин ҳеч кимга айтмадим, ҳатто бувимга ҳам айтиб, кўнгилларини ғаш қилгим келмади. Майли нима деса-десин, бувим айтганларидек, ҳақиқат эгилади, букилади, лекин ҳеч қачон синмайди. Мен энди сув келса, симираман, тош келса, кемираман, лекин бир куни ҳақиқатни қарор топтираман, деб ўйлаб тез-тез буғдойни ўриб одамлардан анча олдинга ўтиб кетибман. Хаёлимни яна отнинг кишнаши бузди.

Бойчиборнинг тоқати-тоқ бўлган. У энди сувсизликка чидолмай ўзини ҳар тарафга тортиб охири бо-

шини бир силкитди-да, тизгинини тушуриб юбориб, орка олдига қарамай, ариқ томонга чопди. Ҳамма ишчилар ишини ташлаб, отни олдидан қайтаришга киришиб кетди. Бойчиборнинг бундан баттар жаҳли чикиб, буғдойзор ўртасидан кесиб ўтмоқчи бўлди. Ҳашарчилар отни ўраб олишди. Йўлчи амаки бориб, отни ушламоқчи бўлди. От икки оёклаб туриб, бир кишнади-ю, ер тепиб одамлар орасидан чикиб қочиб кетди.

Мен бўлсам бир четда томоша қилишдан бошқасига ярамай турардим. Чунки ҳозир, “Отни ўз холига қўйинглар”, десам, тамом Йўлчи амаки бун сен атайин қилгансан деб туриб олиши ҳам мумкин. Шунинг учун индамай туравердим, улар отни роса қувлашди. У буғдойзор ичида қочиб, буғдойни анча-мунча ерини босиб ташлади. Жаҳли чикиб кетган Йўлчи амаки раисга қараб:

– Бунақа отни сўйиб, гўштга топшириб юбориш керак, – деса бўладими. Бу гапдан турган жойимдан чопиб кетганимни билмай қолдим.

– Йўк, й-ў-к, й-ў-к, Бой-чи-бо-рим, кел ўзимга, мана мен, – деб икки қўлимни баланд кўтариб от томон чопдим. – Бойчиборим, ёввош ундай қилмагин, кел, бу ёққа! – деб тинмай такрорлардим.

Отим мени овозимни эшитиб, такка тўхтади. Мен отимдан бунчалик кароматни ҳеч ҳам кутмаганидим, ҳаяжонланиб кетдим. Ундан-да тезроқ чопдим, отга етишга озгина қолганида нимагадир қоқилиб, юзим билан чунонам йиқилдимки, бир зум ўзимни йўқотгандек жойимдан қимирлаёлмай қолдим. Оёғимни тиг кесгандай оғрирди. Ерда тескари чўзилиб ётганимча ўзимни ўнглолмай ётардим. Шу пайт, орадан бироз вақт ўтиб ёки ўтмай кимдир орқа бошимга қўлини қўй-

гандай бўлди. Билмадим, бирор ишчилардир, ичимдан ўтди. Бир ҳуркиб қўйишидан кўзим катта-катта очилиб кетди, билдим, бу менинг Бойчиборим эди. Ётган жойимда зўрға ағдарилдим, отимнинг бошини икки қўллаб кучоклаб олдим, бизлар сўрашдик. У ҳам менинг бошимдан оёғимгача хидлаб чикди. Мен унинг бўйнига осилиб ўрнимдан турдим, худди оғриқ қочиб кетгандай эди.

– Ўзимнинг Бойчиборим, ақллигинам, меҳрибоним, – деб эркаладим. – Сени қийнаб қўйишдими? Юр, ҳозир сени ариққа олиб бораман, тўйиб сув ичиб оласан, – дедим.

Оғриётган оёғимни судраб, чап оёғимни зўрға босардим. Кўзимга оёғимни оғриши ҳам кўринмасди. Хаёлимни ҳаммаси олдимда турган Бойчиборимда. Ҳамма лол қолганча бизни кузатарди. Аёллар эса “Вой тавба эгасини таниди-я,” деб ёқасини ушлаб туфлаб-туфлаб қўяр, лекин ҳеч ким бизнинг олдимизга яқинлашишга ботинолмасди. Негаки отни яна қочиб кетишидан кўрқишарди.

Аста оёғимни судраб Бойчиборимга мингашиб олдим-у, қараб турганларга кўлимни кўтариб, “Чўллаб кетибди, ҳозир келамиз” дедим ва катта ариқ томон чопиб кетдик. Отимни ариқда яхшилаб ювинтириб туриб, унга ичимдагиларни тўкиб солдим.

Бойчиборим ҳам худди мени тушунаётганга ўхшаб, миқ этмасдан турарди. Фақат гапириб-гапириб ўтириб, оёғини юваётганимда бўйнини чўзиб елкаларимни хидлаб қўярди, гўёки “Хафа бўлмагин” деб менга тасалли бераётганга ўхшарди.

Отимни яхшилаб ювинтирдим, шунда билдимки, бечора Бойчиборим фақатгина чўллаб қолиш уёқда

турсин, кўпинча оч ҳам коларкан, коворғаларини сана-са бўладиган ҳолатга келибди.

Мен у билан гаплашиб, “Бошқа бунақа қилмагин тушундингми”, – дедим кўзига тикилиб.

– Бизларнинг бу қора йўлларимиз, агарда аста-секин юрсак, албатта, ёруғ йўлга чиқамиз, лекин сенга ўхшаб бесабрлик қилсак, шикаст етиши аниқ, шуни унутмагин, – дедим унинг устидан сувини тозалаб туриб.

– Бу бувимнинг гаплари, мени ўзимдан тўқияпти деб ўйлама. Биласанми, уларнинг кўп айтган гаплари тўғри келади, мен ишонаман, сен ҳам ишон, – дедим яна такрорлаб.

Бизлар ўйнадик, гаплашдик, биргалашиб чўмилдик, сўнг оптимизга қайтдик. Отим устида келарканман, у айтган гапларимни тушунгандай, ҳозирги шўхликларидан асар ҳам қолмагандай, оғир-босиқ бўлиб қолганга ўхшарди хаёлимда.

Йўлчи амаки ҳам шийпонда бизни кутиб турарди ичимда “Нима деса дер” деб ўйладим. Мени кўрган раис бува шошиб ўрнидан турди. Отдан тушиб яқинроқ бориб салом бердим, мени ўзига тортиб:

– Яша, ўғлим, бор экансан-ку, қўлни ташла, – деб қўлимни сиқиб бағрига босиб қўйди сўрашгандай қилиб.

Мен янги раис бувадан бундай манзиратни ҳеч ҳам кутмагандим. Ичим ёришиб кетиб, хаёлимда: “Яхши одам экан-ку, мен бўлсам бўлмағур гапларни ўйлаб юрибман. Отамни бошқалар олиб кетган бўлса, бу кишида нима айб?” – деб ўйладим турган жойимда. Секин Йўлчи амакига разм солдим. Улар раиснинг олдида ўлганнинг кунидан захарханда қилиб, ноилож қулиб қўйди.

Раис бува эса менга бироз хомуш караб туриб, тўхтаб тур дегандек имо қилиб, чўнтақларини кавлаб-кавлаб охири конфет топиб узатдилар. “Йўк-йўк” десам ҳам қўймадилар, “Олақол” деб. Аслида хурсанд бўлиб кетдим, “Раҳмат, раҳмат” деб конфетни қўлимга маҳкам ушлаб буғдойпоя томон кетдим. Шоша-пиша конфетни очиб, оғзимга солиб олдим.

Ўша куни Йўлчи амакининг аламлари ичида қолдида. Энди олдидан чиқиб қолишдан қўриқиб кўзига камроқ кўринишга ҳаракат қилардим. Агар қўлига тушиб қолсам борми, нақд ғажиб ташлашларини сезардим. Билмадим, бу одам нега бизнинг оиламизни ёқтирмайди? Тўғриси айтганда, бувим ва биз ҳам уни хуш кўрмаймиз. Бир куни бувимдан “Нимага Йўлчи амакини ёмон кўрасиз?” деганимда, “Ёмон кўрмайман, фақат феълини ёқтирмайман. Биринчидан, дарё бўйига чиқинди ташлаганини, иккинчидан, кийик овлаб келишини, бу яхшиликка олиб келмайди. Ҳамма нарсанинг ўз вақти-соати бор”, дейди куйиниб.

Кунлар ойларга, ойлар эса йилларга уланиб, укам Умиджон ҳам икки ёшдан ошди. Ҳамон на отамдан, на раисдан дарак йўқ эди. Укамни кўрганимизда ҳаманинг юзига табассум югурарди. Олдинлари дастурхон бошида ўтирсак, отам ўтирган жой бўш турганини кўриб юрагимиз эзиларди. Энди Умиджон отамнинг ўрнида чордона қуриб нималарнидир гапириб, бизга эрмак бўларди. Гарчи юзим қулиб турса ҳам юрагим тубидаги соғинч мени тинч қўймасди. “Отажон, қачон келаркинсиз, укамни қачон кўраркинсиз? – деб ўйлаб-ўйлаб ўйимга етмасдим ва яна, “Майли нима бўлса ҳам сабр билан биз сизни кутиб яшаймиз”, - дердим ўз-ўзимга.

Рўзгоримиз кундан-кунга оғирлашиб борар, устига пешонамиздаги бир дона сигиримизни ҳам шаҳардан келган солиқчилар пул ўрнига олиб кетишди. Ҳаммадан ҳам сут ичадиган Умиджон укамга қийин бўлиб қолди.

Биз ойим билан иккаламиз далага ишлагани чиқамиз, бувим, синглим ва укам уйда қолишади. Хуллас, бир амаллаб кун кўриб яшаб турибмиз. Бир куни даладан уйга қайтсак, ўқитувчим келиб кетибди, “Мирхосилбой ўқишга чиқсин, боши бутун, ўқиши керак”, дебди тайинлаб. Эртасига мактабга қатнай бошладим. Ҳеч ким мен билан дўстлашмаганигами ёки ҳар хил гапларни гапириб устимдан кулишганигами, хуллас, ҳаммасининг аламини ўқишдан олардим.

Баҳорга чиқиб, яна далага ишга чиқиб кетдим. Энди мактабга камроқ борадиган бўлдим. Бир куни эрта-лаб далага чиқмоқчи бўлиб турсам, ҳаво айниб, осмон гумбурлаб, чакмоқ чақиб, жала қуйиб юборди. Йўлдан қайтдим. Далага чиқмайдиган бўлдим, куним бекор ўтмасин, деб тезда мактабга шошилдим. Жаладан кейин тоққа кўзикорин тергани бораман деб кўнглимга тугиб қўйдим. Эртасига азонда тоғ бағрига кўзикорин тергани чиқиб кетдим. Ёмғирдан кейин тоғ ва арчазорлар чўмилиб олгандай топ-тоза, осмонга қарадим, ялтира-тиб ювиб қўйган биллур идишга ўхшайди-я, кўнглимдан ўтди.

Ўйнаб-кулиб пешин бўлмасдан туриб, анча-мунча кўзикорин терганимни сезмай қолибман. Қопни кўтариб яқинроқ деб қиялаб кетган ингичка якка йўлни танлаб, уйга қараб йўл олдим. Тепаликка етганимда кимнингдир овози эшитилди. Қопни опичлаб олган бир одам тез-тез мен томон келарди. Тўхтаб ортимга қараб

кузатиб турдим, кишлоғимиздан яна кимдир далага чиқибдида деб ўйладим. У анча яқинлашгач, бошидаги бойлаб олган қора рўмолини ечгандан кейингина таниб қолдим. Йўлчи амаки эди. Ичимдан бир нарсга ўтиб кетгандай бўлди, билганимда кутиб турмай ҳалигача қочиб кетардим деб ўйлаб қолдим, лекин энди кеч эди. Мени кўриб, “Ана энди қўлга тушдингми?” дегандек турарди, назаримда. Ўзимни қўлга олиб саслом бердим. У хириллаган овозда айёрона кулиб:

– Гар саломинг бўлмаганида икки ямлаб ютардим, – деди юзаки кулиб. Ҳазиллашгандай бўлиб бўйнимни шунақа сикдиларки, оғриғидан “дод” деб юборай дедим ўзиям. Сўнг копимга қараб, – “Вой-бу шунча тердингми, балонинг ўқисан, отангдан ҳам ўтасан”, – деди кўзлари ала-кула бўлиб.

Биз аста ёлғизоёқ йўл бўйлаб юра бошладик. Йўлнинг ингичкалигидан уларнинг ортидан юришга мажбурман. Йўлчи амаки мени шундоқ қўйиб юбормаса керак. Ё кўзиқоринларимни олиб қўяди ёки мени боплаб савалайди, феълини биламан-да. Қочсаммикин, бу ердан қочишнинг иложи йўқ, йўл четидаги ўтлар шунақанги баланд-баланд бўлиб кетганки, қочишга йўл бермайди. Дарё бошидаги баланд тоғдан тушиб турган шаршарага яқинлашдик. Бу шовкин суроннинг баландлигидан гапирсангиз ҳам эшитиш жуда қийин. Сувнинг вазоҳатидан ҳозир осма кўприкни бузиб юборадиганга ўхшарди. Дарёдан ўтишим билан қочиб қоламан, деб ўйладим ичимда.

Кўприкдан ўтгач, Йўлчи амаки нимадир деб шаршара томонга бурилди. Мен ўзимни эшитмаганга олиб, копимни орқаладим тезда қадамимни катта-катта ташлаб, юра бошладим. Буни кўрган Йўлчи амаки:

– Ҳа тирранча, кочмоқчимисан? – деди ортимдан бакириб.

Мен индамай жон ҳолатда қоча бошладим. Қоп билан қочиш қийинроқ экан, бор кучимни тўплаб югурдим. Қўлим оғриб кетганидан қопимни ерга қўйиб, иккинчи елкамга ортиб олдим. Унгача амаки менга анча яқинлашиб қолди. Мен эса қисқа йўлни танлаб, ўтлар орасидан кесиб ўтмоқчи бўлдим. Ўтлар оралаб югуриш унданда қийин эди, шу пайт оёғим кечаги ёмғирда намланиб қолган ўтларга сирпаниб, йиқилиб тушдим, ўрнимдан туришга улгурмадим. Устимда тишларини ғижирлатиб Йўлчи амаки пайдо бўлди.

– Ҳа, қўлга тушдингми, шайтонвачча, – деди ҳозир ғажиб ташлайдигандай. Бўйнимдан маҳкам ушлаб, шаршарагача судраб келди. Катта тоғ устидан тушаётган сув худди музхонадан оқадигандай совук эди. Қўлга тушгандан кейин, нима қилса қилар, нега у кишидан кўрқишим керак деган фикр кўнглимдан ўтиб бироз ўзимни босиб олдим.

Йўлчи амаки мени катта гуноҳ қилиб қўйгандек оғзига келган гап билан нукул сўкарди.

– Биз сизга нима ёмонлик қилдик, нукул сўкинасиз, нима ҳаққингиз бор қўлимни қўйиб юборинг, – дедим мен ҳам охири.

– Ҳали сен тирранчани тилинг ҳам чиқиб қолди-ми-а? – деб бориб қўлимни орқага қайириб, шаршаранинг муздек суви тагига бошимни тикиб ушлаб турди. Сувнинг совуклигидан нафасим ичимга тушиб, тарашадай қотиб қолдим. Чидолмадим, каршилиқ кўрсатиб, амаллаб қўлларидан чиқиб кетдим, орқага қочдим, совукдан дағ-дағ титрардим. Жикқа ҳўл бўлган қўйлагимни эгнимдан ечиб олдим. Йўлчи амаки

яхшигина аламларидан чиқди, шекилли, мени бошқа қувламади деб ўйлаб турсам, кошимдаги кўзиқоринни дарёга окизиб юборса бўладими. Ўзи эса тинмай хохлаб куларди. Шунақанги жаҳлим чиқиб кетдики, аламимдан ўзимни сувга отиб юборишимга сал қолди. Амаки қопини кўтариб тез-тез қадам ташлаб жўнаб кетдилар. Менга эса алам қиларди, юрак-бағрим ўт бўлиб ёнарди, ўзимни майсалар орасига ташлаб, осмонга қараб ётиб олдим:

– Эй Аллоҳим, агар бор бўлсанг, нега шу амакини тилини кесиб, урган қўлларини акашак қилиб қўймайсан, токи одамларга ибрат бўлсин, – дедим аламимдан.

Охири амаллаб ўзимда бир куч топиб ўрнимдан туриб, бўм-бўш кошимни олиб яна тоғ бағрига жўнадим. Қуёш ҳам анча тиккага келиб, кун қизиқ қолганди. Мен аламимданми билмайман анча-мунча юкорига чиқиб олдим, тез-тез юрганимга баданим ҳам қизиқ кетди. Тепаликда кўзиқорин ва лолаларнинг кўплигидан кўзим қамашиб қолди, кайфиятим ҳам кўтарилди. Кечга яқин кошимни яна кўзиқоринларга тўлдириб, бир даста лола териб уйга қайтдим. Уйдагилар мени кўриб хурсанд бўлиб кетишди.

Шу куни мазза қилиб кўзиқорин қовуриб едик. Бувим мени хурсанд бўлиб узоқ дуо қилди:

– Илоҳо оғзингдан чиққан ҳар бир ниятинг амалга ошсин, болам!

Йўлчи амаки ҳақида уларга мик этмадим.

Шу кунларда ишим жуда кўпайиб кетди. Далага чикаман, уй ишларига қарашаман, бир соат бўлса ҳам дарс тайёрлашга аранг вақт топаман. Бу йил 5-синфга ўтиш учун имтихон топширамыз. Устозимнинг айтишларича, райондан комиссия келармиш. Ўйласам,

юрагим оркага тортиб кетади. Мабодо бирор саволга жавоб беролмасам, мени синфда қолдиришлари турган гап. Агар отамни билсами, халқ душманининг ўғли деб мактабдан ҳайдашлари ҳам мумкин деган кўрқув ҳам йўқ эмасди. Бахтимга устозим яхши. Отамда заррача гуноҳ йўклигини билади.

Ўша куни мактабда охирги икки соат жисмоний тарбия дарси эди. Кўчада ёмғир томчилаб турганига устозимдан жавоб сўраб уйга қайтдим. Ёмғир тезлашмай туриб, тўхтамай чопганимча уйга етиб олдим. Ҳовлига киришим билан ер чопаетган онам мени ҳаллослаб келганимни кўриб, қўлларидаги лапаткани ташлаб, дарров олдимга келдилар-да:

– Тинчликми, яна нима гап бўлди, ўғлим? – дедилар хавотирланиб.

– Ҳеч гап йўқ она, – дедим ҳайрон бўлиб.

– Нега унда бунақа чопиб келдинг, – деди тергагандай.

– Шундоқ ўзим, тезроқ келиб, уй ишларига қарашман деб югуриб келдимда, – дедим хансираб.

– Ҳа, шунақа демайсанми, – деди онам ошхона томон юриб. – Мен бу югуришингдан Йўлчи амаки топилибдими деб ўйлабман.

Бу гапни эшитиб турган жойимда сесканиб кетдим.

– Нима дедингиз, мундоқ тушунтириб айтинг, – дедим ҳаяжонланиб.

– Ҳа, шунақа. Йўлчи амакинг икки кундан бери йўқмиш, бугун аёллари чиқиб, йиғлаб-йиғлаб, гапириб берди, – дедилар онам шошмасдан. – Катта ўғиллари тоққа чиқиб роса қидириб тополмай келибди.

Ўша кундан бошлаб ғалати аҳволга тушиб қолдим. Бувимнинг айтишларича, у киши яна овга кетганмиш-

лар. Йўлчи амакини кишлоқдагилар бир ҳафта қидиришди. 3-4 киши бўлиб ҳатто тоғнинг чўкқисига ҳам чикиб келишди ҳам.

Қишлоқда эса дув-дув гап юарди. Орадан яна икки кун ўтгач, ишдан чарчаб келиб, дастурхон бошида ёстикка бошимни қўйиб чўзилиб олдим. Ҳар кунгидай Йўлчи амаки ёдимга келди, аммо бувимдан хайикиб, бу сафар сўрамадим. Олдимда ўтирган бувим бошимни силаб, мени эркалатиб:

– Болам чарчаб кетибсан, бунақада силланг қуриб қолади, ҳеч тиниминг йўқ. Бўлди, эртага дамингни ол, мактабга ҳам далага ҳам борма, – дедилар.

– Йўғ-э, бувижон ўзи бор-йўғи ҳафтада икки марта мактабга борсам, бу йил имтиҳон бор, – дедим бошимни тиззаларига қўйиб олдим.

– Тура қол, болам, овқатингни еб олгин, – дедилар онам сузиб келган косадаги овқатни кўрсатиб.

Ўрнимдан туриб, энди овқатимни емоқчи эдим, кўча эшик очилиб синглим билан Умиджон чопганича кириб келишди:

– Ака, акажон, эшитдингизми Йўлчи амаки топилибди, – деди шошиб-пишиб Жамила. Бувим зарда билан, “Ҳа яхши топилган бўлса болаларига бош бўлсин” деб қўйдилар.

– Вой, буви билармидингиз, каердан топилибди, айтмайсиз ҳам.

– Шундоқ олдиларида экан, тоғ-тошларни қидириб юришибди бекорга. Дарё бўйидаги қамишзорда кизи қўриб қолибди. Менимча кизи ҳам дарё бўйига ахлат ташлагани чиққан бўлса керак, – дедилар энсалари қотиб.

– Бувижон шу бир кадам жойдан уйларига чиқиш қийин эмас-ку, – деб сўрадим янада баттарроқ билгим келиб.

– Хуши ўзида бўлмаса, гапиролмаса уйини қандок топади... дедилар бу сафар ёқаларига туфлаб.

“Йўқ, йўқ бўлиши мумкин эмас!” демоқчи бўлдим, лекин зўрға ўзимни босиб:

– Буви, нималар деяпсиз? Мундок ўйлаб гапиринг, – деб юбордим.

Бувим мени бошдан-оёқ кузатиб туриб: “Мунча рангинг оқариб кетди. Ўзингни қўлга ол”, – дедилар мени тинчлантирмоқчи бўлиб.

– Ҳа, шунақа, соқов, гапиролмайдиган бўлиб қолибди шўрлик, – деди ойим, бувимни гапларини такрорлаб. Йўлчи амаки шаршара тагида бошимни муздек сувга тикиб турганида ҳам бунчалик совқотмаган эдим. Баданим музлаб қолди. Аҳволимни кўрган бувим:

– Сен болага ҳеч бир гап айтиб бўлмай қолди ўзи, энди шуниям ўйлаяпсанми? Худонинг иши, сен билан мени қўлимиздан нима ҳам келарди?! Ол, овқатингни егин, совиб қолади, – дедилар мени урушгандай бўлиб.

Томоғимга нимадир тикилгандек, чидолмадим, ўрнимдан туриб кетдим.

Хонамга кириб эшикни қулфлаб олдим. Катта-катта кадам ташлаб ҳаяжонланиб, хонанинг у ёғидан бу ёғига юра бошладим. Ўзимга-ўзим: “Йўқ, йўқ, мен ҳеч қачон соқов бўлиб қолсин демоқчи эмасдим. Мени кечир, Художон, гапирган гапимни қайтиб олдим”, дердим қайта-қайта. Нима қилсам экан, бувимга айтсаммикин деб ҳам ўйладим. Шу куни томоғимдан ҳеч нарса ўтмай ўзимни гуноҳкордай ҳис қилиб ётдим.

Орадан яна кунлар ўтиб, Йўлчи амакининг катта ўғиллари шаҳар касалхонасида даволатишга олиб кетишди. Орадан вақт ўтиб мен барибир Йўлчи амаки тузалиб қолишини Худодан сўраб юрдим. Баъзи пайт-

лари ўғилларини кўчада учратиб қолсам, “Яхшимилар” деб кизиқиб сўрайман. Йўлчи амаки кузга яқин кишлокка қайтди, анча тузалиб, кўчага чиқиб, ҳассага суяниб ўтирадиган бўлди. Аммо энди қолхозда ишламасди, нафақага чиқазишибди. Амакини деярли ҳар куни кўриб тураман кўчада. Соқовча гаплашишларига кишлоқ аҳли тезда ўрганиб ҳам қолишди. Тенгдошлари келиб қолса, елкаларига уриб, “Ҳа ўртоқ, сени Қирққиз яхши кўриб қолишгани учун, лабингни бураб қўйишган” деб ҳазил ҳам қилишарди. Амаки бўлса, қизариб-бўзариб нималарнидир тушунтирмоқчи бўлиб, дудукланиб қоларди, афсуски, ҳеч ким унинг гапини тушунмасди.

Йўлчи амакининг бу ҳолатига фақат менинг кўникишим жуда қийин бўлди. Ҳар сафар амакига дуч келсам, ўзимни гуноҳкор ҳис қилардим. “Эй, фалак, бу қандай сир эканки, соппа-соғ одам камишзор ичига кириб, соқов бўлиб, лаблари қийшайиб қолса?”. Наҳотки бувимнинг айтганлари рост бўлса?! “Сувни булғаб бўлмайди, ҳар бир жойнинг ўз одамлари бўлади, жаҳлини чиқаришса, жазолайди”, деганлари ҳаёлимдан бир-бир ўтарди.

Буларни эслаб, беихтиёр “Ахир мен ҳам ойимнинг кистови билан оз бўлса ҳам ахлатни олиб чиқиб ташлаганман-ку” дердим ўзимга ўзим, ишониш, ишонмасликни билмай қийналардим ичимда. Ҳар қанча Худодан зорланиб, амакининг тузалишини сўраб турсам-да, фойдаси бўлмади. Сиқилган юрагимни ушлаб яна бувимнинг гапларини эслайман: “Жаҳл устида айтилган сўз – отилган ўк”,- дейдилар. Онам биздан жаҳллари чиқиб, “Ҳой, яшшамагур” десалар, бувим онамга танбеҳ берардилар. Кўпинча кичкина укам Умиджон хар-

хаша қилиб йиғлайверса : “Нима дейсан, дунёда яшаб, орқамда колгур”, деб уришадиган бўлган эди онам. Аввалига бу урушишлари менга кулгули туйилсада, кейинчалик оддий ҳолат бўлиб қолди.

* * *

Ўша куни ҳеч эсимдан чиқмайди, кечки пайт отам билан даладан қайтдик. Овқат пайтида сездим, бувим билан онам хафалашиб қолишган. Отам ўзини билмаганга олиб, ёстикқа ёнбошлаб олдида ҳар кунгидай баланд овозда синглимни чақирдилар.

– Қизим, ҳой кизим, Жамила! Қани, менинг онаш қизим? Оёқларимни ким укалаб қўяди энди?

Жамила кўча эшик олдида кўшни қизлар билан холаккасим ўйнаб ўтирарди. Онам Жамилани чақиргани кўча томон чиқдилар.

Фурсатдан фойдаланиб бувим отамнинг ёнларига ўтириб олиб, алланималар ҳақида гапириб-гапириб, кейин хоналарига кириб кетдилар. Бироз ўтмай онам Жамилани бошлаб кирди. Ёстикқа ёнбошлаган отамнинг ёнларига яқин ўтириб:

– Ўлсам, ўлиб бўлдим, бу онангизнинг дастидан, айтинг, мендан нима хоҳлайдилар ўзи? – деди зарда аралаш.

– Бўлди қил! – деди отам жаҳл билан ва туриб ётоққа кириб кетди.

Мен отамга бувим нима деганларини тахминан тушунгандим. Ўша куни мен ҳам бувимдан қаттиқ хафа бўлдим. Бувим шу гапларни отамга айтишлари шартмиди? Қоронғу тушиб, ётар пайти бўлганда бувим. “Жойингга кириб ёт, вақт алламаҳал бўлиб қолди”, деди. Мен эса очик айвонда бувимга жаҳл

килиб, атайлаб ўзимни китоб ўқиётгандек қилиб кўрсатиб ётавердим.

– Бўлди қил, отанг ҳам, ўзинг ҳам чарчаган бўлсанг. эртага яна азонда туриб кетасизлар, дамингни ол, – деб такрорлади тепамга келиб.

“Отам чарчаганларини билсангиз, нега бўлар-бўлмас гапларни отамга айтиб, чакмачақарлик қилдингиз?” дегим келдию, аммо ўзимни босдим. Мен уларнинг гапларни эшитмаганга олиб, индамай ётавердим. Бу ишим билан худди бувимдан ўч олаётгандек сезардим ўзимни. Бувим эса менга анча тикилиб турди-да, чироқнинг пилигини пастроқ қилиб эшикни ғирчиллатиб очиб ичкарига кириб кетдилар. Шу заҳоти кўлимдаги китобни отиб юбордим-у, бу жим-жит қоронғу кечани томоша қилиб чалқанча ётиб олдим. Кунбўйи қизиган кундан сўнг кечаси эсган бу майин шабада одамга хуш ёқарди. Кечгача сайраб чарчаган кушлар ҳам, тиним билмай меҳнат қилган кишлоқ аҳли ҳам мазза қилиб ором олишаётганга ўхшарди. Очик айвонда милтиллаб ёниб турган шамчироққа тикилиб фақат мен уйғок ётардим.

Шу пайт онамнинг нималарнидир гапириб йиғлаганлари эшитилди. Мен секин уларнинг деразаларига яқинлашиб, қулоғимни “динг” қилиб турдим. Отам, “Майли бир жойга тўплаб қўйинглар, вақтим бўлганида ўзим ташлаб келарман”, деганларини эшиттим. Онамнинг йиғи аралаш гапирганлари учун аниқ нима деганларини англолмай қолдим. Отам бир уф тортдилар-да, “Бўлди қил, шунгаям шунчаликми? Нима қил дейсан, ахир, онамни хафа қилолмайман-ку?! Мана шу уйдан бадар кетсам қутуламанми сенлардан?” деб жеркиб бердилар. Шундан сўнг онамнинг бошқа овозлари чикмади.

Эрталаб кўзимни очганимда ҳамон отамнинг гаплари кулоғим остида жарангларди. “Бадар” деганлари нима дегани экан, ўйладим. Бувимдан сўрагим келди-ю, лекин улардан хафалигим учун сўрамадим. Отамни олиб кетишганидан кейин анча вақт ўтиб:

– Бувижон “бадар” дегани нима дегани? – деб сўраганимда:

– Қаяқдан эшитдинг бундоқ номаъкул сўзни? Оғзингдан чиққан ҳар бир сўзга елкангда турган фарришталар “омин” дейди. Жаҳлинг чикиб кўнглингга ёмон сўз келганида оғзингдаги суяксиз тилингни тишлаб қўй, токи бундай бўлмағур гапни гапирмасин... – дедилар койиб.

* * *

Аразлаб бир тарафга қараб ётиб қолган эканман, елкамнинг эзилганидан уйғониб кетдим. Секин бувим томонга қарадим. Аллақачон намозга туриб, таҳоратга чиққанга ўхшади. Ўринларини йиғиб, яна хаёл суришда давом этдим. Наҳотки отамни олиб кетишларига шу бир оғиз ёмон сўз сабаб бўлган бўлса-я, “Отажон, қаерда бўлсангиз, бахтимга соғ бўлинг!” дедим пичирлаб.

Кейин яна ухлаб қолдим. Кўзимни очсам, кун ёришиб кетибди. Туриб ҳовлига чиқдим. Ҳаммаёкни ноннинг иси тутиб кетибди. Югуриб бориб, кўча арик сувига юз-қўлимни ювиб, анча тетиклашдим. Шошганимча тандирхона томон чопдим. Ишонгим келмаяпти – унимиз йўқ эди-ку. Ҳа билдим, бу бувимнинг ишлари, мени нон есин, деб топиб келган бўлишлари мумкин. Ошхонада онамнинг бир ўзи эди. Негадир бувим кўринмасдилар.

– Ойи ким билан гаплашаяпсиз, – дедим.

Бувижонинг яшириб қўйган жойларидан ун олиб чиқдилар сени ўйлаб! Илоҳо, кўп яшасинлар, – деб гапни бошқа ёққа бурди.

Нонни қўлимга олиб ҳидлаб кўрдим, иштаҳам очилиб кетганидан нафсимга чидолмай, озгина узиб оғзимга солдим.

Нон шунақа ширин эдики, асти қўяверасиз.

– Онажон нега ўзингизга-ўзингиз гапириб юрибсиз, – дедим яна такрорлаб.

– Бор, бувингни чақириб чиқ. Мен хонага кирдим. Бувим йўқ эди.

– Онажон, бувим йўқлар, – дедим баланд овозда айвонда туриб.

– Вой, қаяқда бўлишлари мумкин? – дедилар онам ошхонадан чиқиб келиб.

Бувим ҳеч ҳам ойимга айтмасдан бирор жойга бормасди. Қайтиб ҳовлини, томорқани кўриб чиқдим. Овозимни чиқариб, бақирдим. Ҳамма ёқ жимжит. Юрагим дук-дук уриб кетди. Хавотирланиб кетдим. Охири ўйлаб туриб, катта йўлга қараб чопиб кетдим. Онам ҳам орқамдан эргашдилар шошиб. Чопганимча катта йўлга тушиб дарё бўйига яқинлашдим. Бувим харсанг тош устига чиқиб олиб, отам кетган йўлга тикилганча оғзини рўмолларининг учи билан ёпиб ўтирарди. Кўрдим-у бувимнинг хаёлларидан нималар кечаётганини билдим, юрагим вайрон бўлиб кетди. Ўзимдан ўзим нафратланиб кетдим. “Нега хафа қилдинг, Мирҳосил”, дедим ўзимни қойиб:

– Буви, бувижон, мени кечиринг илтимос, – деб бақирдим бувим томон чопиб келарканман.

Бувим худди узокдан ўғиллари келаётгандек хаёллар оғушида узок-узокларга тикилиб ўтирарди. “Бу-

вижон, бувижоним”, деб харсанг тош устига чикиб, олдим.

Сесканиб тушган бувим: “Вой болажоним, нима гап?” деди хаёллари бузилиб. Мен бувимнинг юз-кўзларидан ўпиб, “Мени кечиринг, бувижон, кечиринг”, дедим бағрига ўзимни ташлаб. Бувим елкаларимга уриб, бошимни силаб:

– Илоҳо, бошинг тошдан бўлсин! Болам, нега кечирим сўрайсан? Ўз боламдан хафа бўлишга ҳақким йўк. Тўғрисини айтинг-да! Болам, мен ҳам авлиё эмасман, хатоларим кўп, – дедилар, ҳам йиғлагандай, ҳам кулгандай бўлиб.

– Йўк бувижон, мен нотўғри гапирдим, нотўғри, – дедим юзларига бокиб.

Бувим ярим кулиб:

– Болам, айтганларимни сен ўзинг учун билиб қўйсанг бўлгани. Онангни, мени энди қўявер. Сен ҳали кўп яшашинг керак, катта одам бўлганингда бу гапларим керак бўлади, кулоғингга қуйиб ол.

– Хўп бувижон, – дедим-у, лекин “Ҳаммасига ишонаман-ку, аммо шу “Қирққиз”ларингизга ўлсам ҳам ишонмасам керак”, деб қўйдим ичимда.

Биз уйга қайтдик. Очиқ айвонда ҳаммамиз ўтириб, иссиқ нон билан мазза қилиб, овқатландик. Бувим отам орқаларига қўйиб ўтирадиган ёстикни кокиб-кокиб тўғрилаб қўйди, худди ҳозир отам келиб ўтирадигандай.

Бувимнинг бу ҳолатидан баданимда чумоли юриб кетгандек бўлди. Ҳаммага зимдан назар солиб чиқдим. Синглимга қарадим, у менга “Ака қаранг, бувимнинг қилганларини, отам келармиканлар?”, дегандек қараб қўйди. Онам бўлса ўзларини худди отам биз билан ўтиргандек тутиб, деворга суяб қўйилган ёстикқа

караб, “Дадаси олинг!” десалар бўладими! Ҳаммамиз сесканиб кетдик. Ростдан ҳам шу кунларда онам кўзимга ғалатиноқ кўриниб қолганларини бугун аниқ билдим. Синглим билан иккаламиз даҳшатга тушдик десам ҳам бўлади. Фақат бувим метиндек мустаҳкам иродалари билан ўзини тутиб, шифокорга кўрсатиш керак, асаблари ҳам чарчадида, дедилар. Эртасигаёқ онамни, шаҳарга шифокор хузурига олиб бориб, дори-дармон олиб уйга қайтдик.

У иш, бу иш, қишга тайёргарчилик деб бирпас тиним йўқ, бир кун бозорга борсам, бир кун олма теримига чикаман. Берилган режадан икки баробар қилиб термасам, иккита челагимни тўлдириб олма беришмайди. Бунинг ҳисобини шунчалик аниқ олгандимки, агарда икки челақ тўла олма билан бозорга борсам, бозор-ўчарни ҳам яхшироқ қилиб келаман.

Кечки пайт уй ишларига қарашаман. Қачон кеч бўлганию, қачон тонг отганини билмай қоламан баъзи кунлари. Бир куни бозордан вақтлироқ қайтдим, онам ҳам, бувим ҳам ҳовлида кўринишмасди. Фақат Жамила билан Умиджон пешвоз чиқишди. Синглимнинг гапини эшитиб, бошимдан ҳушим гўё учиб кетгандек бўлди. “Акмал синфдошингиз ўлибди”, деди кўзимга қараб. Қўлимдаги нарсаларни ташлаб, Акмалникига югуриб кетдим. Бутун қишлоқ йиғилган. Ишонгим келмай ичим куйиб, ўзимни гуноҳкордай ҳис қилиб кетдим. Одамлар ҳар хил гапиришарди. Акмал уйида нимадир еб қўйиб, ичкетар бўлиб, ўлиб қолганмиш. Докторлар бу боланинг касали бор деганмиш. Бу гапни эшитиб, асабларим ўйнаб кетиб, олдимдаги қўшни амакини уришиб ташладим:

– Қанақа нарса еб қўйибди, амаки, – дедим дўқ ургандек. – Ахир пахтадан касал бўлиб келганди-ку.

Бири у дейди, бири бу дейди, лекин Акмал нимадан ўлганини мен аниқ билардим, аммо қўлимдан ҳеч нарса келмаслиги алам қиларди. Кимга айтаман додимни, ким ҳам мени эшитарди. Афсус, минг афсус, виждон азобида қолгандим.

Устига-устак ота-онаси ҳам тузалиб кетар, деб шаҳардаги касалхонага ётқизишмабди. Ётқизишга шароитлари ҳам йўқ эди. Ўзим олиб борсам бўларкан. “Мажбурлаб, дўхтирга олиб бормадим, ахир касаллигини билардимку”, деб ўйлаб ўзимни койирдим. Охири пайтда роса озиб кетганди ўзиям. 5–6 кун олдин бозордан қайтаётганимда йўлда кўриб қолгандим. Анча яхшиман дегандику, лекин ўхшамасди.

Анчагача Акмални ўйлаб ўзимга келолмай юрдим. Ўртоғим пахтага сепилган доридан захарланиб ўлганини бувимга айтиб бердим. Бувим:

– Ҳа тўғри, болам, булардан ҳар нарса кутса бўлади. Бизларни одам ўрнида кўрмайди, улар, – деб роса ачиниб гапирдилар.

* * *

Ҳамма нарсага вақт даво, дегандай яна орадан вақт ўтиб, хазонлар тўкилиб, киш ҳам яқинлашиб қолди. Пахта терими тугаб, ўқишлар бошланиб кетди. Мен ҳам ўқишга чиқдим, балким Акмалнинг ўлгани билан кимдир қизиқиб қолар деб умид қилгандим. Лекин ҳеч ким Акмалнинг нима сабабдан ўлганини суриштирмадиям, ёпилган қозон ёпиклигича қолди. Ҳар сафаргидек бир ўзим синфдан чиқмай ўтираман. Болалар билан ўйнагани чиқсам, биттаси бўлмаса биттаси,

албатта отамни юзимга соларди. Алаимни китобдан оламан. У ҳаммадан ҳам мен учун беминнат дўст эди.

Ўқишдан чикиб, тезроқ уйга боришга ошиқардим. Ўша куни кўчамизга етганимда Жамила кўча ҳовлида кизлар билан ўйнаб ўтирарди.

– Мактабдан қачон келдинг? – деб сўрадим.

– Анча бўлди, – деди Жамила.

– Нега анча бўлади? – дедим мен уни ўзимча синчковлаб.

Билмадим, бир соат ўқидик, кейин ҳаммага жавоб беришди.

– Уйда ким бор? – дедим яна саволга тутиб. Бекинмачок ўйнаётгани учун синглимга ёқтирмайгина жавоб берди.

– Вой-бу, мунча сўрадингиз, ака. Бувим йўқлар, ўлган жойга кетдилар. Онам борлар, – деб ўйинида давом этди.

Уйга киришим билан ичкаридан Умиджоннинг овози эшитилди. Уйқудан турди, шекилли, деб ўйладим.

Хонамга кириб ечиниб, ерга солиб қўйилган кўрпачага ўзимни ташладим. Умиджоннинг йиғлашига энди эътибор бермай, ишларимни режалаштириб ётиб кўзим илиниб, ухлаб қолибман. Кўзимни очсам, тушимиди ёки ўнгиммиди укамни олдимиздаги дарё оқизиб кетаётган эканмиш. Менга қараб “қутқаринг”, деб додлаб йиғлармиш.

Қўрқиб кўзимни очдим. Умиджон ҳамон йиғларди. Тезда ўрнимдан туриб, айвонга чиққаним билан ҳушим ўзимга келди. Йиғлайверганидан укамни ҳикичок тута бошлаганди. Шошиб қолдим, ўқишдан келганимда йиғлаётган эди-ку, эсимга тушди. Наҳотки олдида ҳеч ким бўлмаса, ахир ойим бор деди-ку, деб хонага отилиб кирдим.

Киришим билан бурчакда ўтирган ойим мени кўриб, қах-қах отиб кула бошладилар: бир сўз билан тасаввур қилиб бўлмайдиган манзара эди. Умиджонни қўлоёқлари рўмол билан маҳкам боғланган, ўрнидан туролмай йиғлаб ётарди. Жон ҳолатда укамни бўшатиб олиб, бағримга босдим. Бутун аъзойи баданим титраб, онамга қарадим, укамни олиб чиқиб, чойнакдаги чойдан ичирдим. Бор овозим билан синглимни чақирдим. Югуриб келган Жамила, кўлимда ҳали ҳам ўпкаси тўлиб йиғлаётган Умиджонни аҳволини кўриб, кўлимдан олмокчи бўлиб: “Йиқилдими, ака”, деди кўркиб кетиб.

Мен унга бир ўкрайдим, лекин тилим сўзга келмасди, “Хонага кирайлик” деб имладим. Синглим менинг аҳволимни кўриб, “Ака нима бўлди?” деди шошиб ва биз бирга уй ичига кирдик. Ойим хонада йўқ эдилар. Баттар кўнглимдаги кўркув ўт олиб кетиб:

– Ойи, Онажон! – чақирдим шоша-пиша.

Шу пайт парда ортидан кўрпачалар тахлаб қўйилган тахмондан ойимнинг хохолаб кулганлари эшитилди. Жамила иккаламиз бир-биримизга қараб, тахтадай қотиб қолдик. Биз ўзимизга келгунимизча Умиджон синглимнинг қўлидан тушиб, бориб пардани кўтарди. Ярим тахмон кўрпаларнинг устида ойим худди тўйда ўтиргандай ўтирардилар...чапак чалиб. Қўлларим қалтираб, тишларим такиллаб кетди. Войдод, бу нимаси? Кўз-олдим қоронғулашиб нима қилаётганимни билмасдим. Жамила кўркиб кетиб, бакириб йиғлашга тушди:

Синглимни ҳолатини кўриб дарров ўзимни қўлга олишга ҳаракат қилдим. Жамилани “Бўлди қил” деб уришиб бердим. Жамила йиғи аралаш ойи нима қилаяпсиз, бўлди қилинг, – дерди баланд овозда. Бутун

вужудим олов бўлиб ёнарди. Бувимни ховлида учратдим. Мени кўрдилар-у “Нима гап?” дедилар. У ёк бу ёкка қараб, хушёр тортдим. Мен “Ҳеч нима” дедим, айтгим келмай. “Қани гапирчи яширмасдан” дедилар яна. Сўнг юринг буви, ўзингиз кўрасиз дедимда, тахмонда ўтирган ойим олдиға бошладим. Бувим пардани очиб кўргач, кўзлари олазарак бўлиб кетди. Сўнг ерга титраб-титраб ўтирди, аммо кўз ёшлари чикмади.

Шу бўлди-ю, ойим тузалмадилар, дўхтирга ҳам олиб бордик, домлаларға ҳам ўқитдик, ҳеч ким нима бўлганини билмасди. Бувим, “Бу фақат Қирққизларнинг иши”, дердилар баъзи-баъзида. Мен бувимға индама-сам-да, лекин уларнинг фикриға ҳеч қўшилмасдим.

Ойимнинг кўп йиғлаганларидан асаблари ишдан чиққан, деб ўйлардим.

Энди биз онамдан тириклайин ажрагандик, улар ҳеч кимға гапирмас; ўзлари билан ўзлари овора, агар бирор нима десангиз фақат қаҳ-қаҳ отиб кулардилар, холос. Бувимни ойимға қўйган ташхисларининг битта жойи мени сал ўйлантириб қўярди. Уларни йўқотиб қўйсақ, нукул дарёнинг бўйидан топардик. Шунақа кунларнинг бирида эрталаб Жамила ойим жойида йўқликларини айтди. Иккаламиз сой бўйиға чопдик. Узоқдан дарё бўйида ойимни кўрдик. Ойим дарёнинг у тарафиға ўтиб олиб, сувнинг шаркираган овозиға шунақа рақсға тушардики, буни кўриб бутун баданим увишиб, томоғимға бир нарса тикилгандек бўларди. Жамиланинг эса шашқатор кўзёшлари тинмай окарди. Уни кўриб, менинг ҳам тўйиб-тўйиб йиғлагим келарди-ку, аммо ўзимни тутардим. Бир-икки томоғимни кириб, йўталиб олдим-да, синглимға юзландим:

– Нега йиғлаяпсан? – дедим унга дўк ургандай, у энди овозини чиқариб йиғлай бошлади.

— Ака, мактабда шундоқ ҳам отанг халқ душмани дейишгани етмагандек, энди жиннининг қизи дейишяпти, — деди ўқсиб-ўқсиб.

Бир сесканиб тушдим, синглимга ачиниб кетиб, нима десам экан? Жамиланинг кўнглини кўтариш учун орзуга берилдим:

— Шунгаям йиғлайсанми, кўявер гапирганлар, гапираверсин. Ҳақиқат бир куни қарор топади, мана кўрасан. Ана шунда мен ҳақиқий Мирҳосилбой бўлганимда ҳаммаси пушаймон бўлади. Ўшанда бизни чиройли қора машинада шофёр олиб юради. Биз дунё кезамиз. Биласанми, мен сени Амрико деган жойни айлантириб келганимда, ҳамманинг оғзи очилиб қолади, тушундингми? Шунда ҳамма сени масхара қилиш ўрнига, сенга худди хонзодалардай эгилиб салом беришади. — дедим ўзимдан тўкиб.

Синглим бу гапни эшитиб, тиниб қолди-да, кўзлари жовдираб, ростданми ака, деди қизиқиб. Мен уни яна ҳам ишонтириш учун “Сенга ваъда бераман!”, дедим синглимни кўзига тик қараб. Жамиланинг салгина кўнгли ёришиб, ярми сув ичида турган харсангтош устига сакраб ўтди-да, устига ўтириб: “Худо хоҳласа, Аллоҳу акбар”, — деди кўлини юзига тортиб.

Ойим бизни кўриб, ўйнашдан тўхтаб, ёвқараш қилиб кўрқиб жойларига ўтириб олдилар. Ойимни дарёдан ўтказиб, уйга қараб юрдик.

Шу кунларда бир нарсани тушуниб етгандим. Қандай қийинчилик бўлса ҳам мен ўзимни тутиб, машаққатларни енгиб ўтиб, қийналаётганимни синглимга ҳам, бувимга ҳам сездирмай юришим кераклигини билдим.

– Ака, ростдан ҳам сой бўйини ифлос қилганлик-лари учун ойимни қирқ қизлар касал қилганмикан? – деди синглим йўл-йўлакай менга қараб.

– Эй, нималар деяпсан, сен шунга ишонасанми? – дедим ярим кулиб.

– Билмадим, – деди синглим елка қисиб.

– Қани айт-чи, сен шунча йилдан бери яшаб, дарё бўйига тушиб, ўша Қирқ қизларни кўзинг билан кўрдингми? – дедим унга хушёр бокиб.

– Йўк, – деди синглим менга тикилиб.

– Шунинг учун кўзинг билан кўрганингга ишонгин. Бувимнинг мана шу сўзларига ҳеч ҳам ишонгим келмайди, бунинг ҳаммаси ойимнинг кўп йиғлаб асабийлашганларидан, – дедим синглимга.

– Ака унда ойим отам келганларича тузаладилар-а? Ҳозир дориларини ичираяпсиз-ку, – деди кўзимга умид билан бокиб.

– Ҳа, худди шунақа, – дедим ишонтириб. Онамни етаклаб уйга келдик. Синглимнинг ҳам кайфияти кўтарилиб қолди. Буни кўриб ўз-ўзимга шунча ёлғонни ўзим ҳам амалга ошадиган орзудек ўйлай бошладим. “Номи улуғ, супраси куруқ Мирҳосилбой, эй яшаворей”, деб мийиғимда кулиб қўйдим. Энди онамни кун бўйи кўздан қочирмасдик. Аксига олиб тузалиш ўрнига бир кун кечаси ҳам сой бўйига чиқиб кетди. Жамила билиб қолиб ётган жойимдан уйғотди, иккаламиз бориб олиб келдик. Атроф чет бирам кўрқинчли эди, шунда ҳам “Қирқ қизларни кўрмадик-ку” деб ўйладим.

Синглим билан Умиджон бувимнинг хоналарида ётадиган бўлди. Мен эса шу кундан бошлаб ойимнинг қўлини қўлимга боғлаб олиб, ёнма-ён ётардим. Орадан кунлар ўтаверди. Ойим касал бўлганидан кейин бу-

вимга ҳам осонмасди. Бир ёқда уй ишлари, дегандек. Жамила ҳам ўйнагани деярли чиқмасди, мен йўқлигимда ойимни пойлаб ўтирар, бечора синглим кечagina эркаланиб, суҳбатлашиб ўтирадиган ойимдан тириклайин ажралганди.

Кундан-кунга ойимни эплаш оғирлашиб борарди. Улар уйда ўтиришни хоҳламас, кўзни шамғалат қилиб, сой бўйига қочиб кетганлари кетган. Синглимга бўйсунмас, бувимни бўлса, умуман эшитмасдилар. Бувим бу ҳам кўргилик эканда, деб бошларини чайқаб-чайқаб индамай қўя қолардилар. Шунақа пайтларда ойимга қаттиқроқ гапиришимга тўғри келарди. Мендан қўрққан бечора ойим уйнинг бурчагига биқиниб олиб, бошларини эгиб, менга ёв қараш қилиб бармоқларини санашга тушар эдилар.

Бир куни кечки пайт “уйга кирмайман, ҳали кеч бўлмади”, деб туриб олдилар. Синглимни бақир-чақир қилиб уришиб итариб юбордилар. Ишдан энди келиб хонамда ечинаётган эдим, охири бўлмади, ховлига чиқиб хонага олиб кириб урушиб-урушиб ташладим. Ойим ҳар доимгидек бурчакка тиқилиб, мени зимдан кузатиб, бармоқларини яна санашга тушдилар. Ҳар сафар уришганимдан сўнг алланечук бўлиб, сиқилиб кетаман. Бугун ҳам сиқилганимдан мен ҳам уларни кузатиб турдим. Уларга қараб кўнглим вайрон бўлиб, ойингни ҳам урушасанми, Мирҳосил, дедим ўзимга ўзим.

Аста келиб, онамнинг ёнларига ўтириб:

– Ойи, ойижон, нимани санаяпсиз? – дедим мулойимлик билан.

Ойим:

– Йўқ, айтмайман, – дедилар бармоқларини яшириб.

Нимани санарканлар ҳар сафар деб жудаям билгим келди.

– Айтинг, илтимос, Онажон нимани санаяпсиз? – дедим елкаларига бошимни қўйиб. Онам мушукдек юввош тортиб, олтита бармоқларини кўрсатиб, шунчадан кейин кетаман, – дедилар хурсанд бўлиб.

– Кетасиз? Қаёққа? – дедим кўзим хонасидан чиқиб кетгудай бўлиб. Ойим “узоққа” дедилар бармоқлари билан осмонни имлаб.

Жойимда бўшашиб ўтириб қолдим. “Нималар деяпсиз онажон?” деб кучоклаб олдим. “Йиғласам-микин?” деб ўйладим. “Нега мени қийнайсиз ойи, ўзингизга келинг, қачон тузаласиз, айтинг. Кетаман деб бизни кўрқитманг, онажон!?” дедим зорланиб. Ойимнинг бу гапларидан сўнг қочиб кетсалар, жанжал қилсалар, нимаики номаъқул иш қилсалар ҳам иложи борица камрок қойишга ҳаракат қилардим. Айниқса, ойимнинг “Кетаман” деган гапларидан кейин олти кун ўтгунича кўрқиб, ҳар вақт ойимни ўйлаб сиқилиб юрдим. Худога шукур, мана бугун еттинчи кун ҳам ўтди, анча кўнглим тинчиди. Ойим ўлишлари керак эмас, йўқ отам уларни менга топшириб кетганлар, эсимда, “Онангни эҳтиёт қил” деганлар. Ойим отам келгунларича тузалишлари керак. Ўзимга-ўзим аҳд қилдим, Худо хоҳласа яна пул ишласам ойимни яхшилаб қайтиб даволаб албатта тузатаман. “Бизлар яна бахтли оила бўлиб яшаймиз”, деб қатъий қарор қилдим.

У ёк бўлиб, бу ёк бўлиб, амаллаб баҳорга ҳам чиқиб олдик. Умиджон 3 ёшдан ошиб, анча катта бўлиб қолди. Одамзот ҳамма нарсага кўникар экан, бизлар ҳам шу яшашга кўникиб борардик.

Бахорга чикиб, иш кайнагандан қайнарди. Мактабдан кейин далага чиқаман, чарчаб келиб, онамнинг қўлларини кўлимга бойлаб ўрнимга ётишим билан қотиб ухлайман. Онамнинг қўлларини бойлаганим ёқмай, тескари қараб аразлаб оладилар. Кунларнинг бирида каттиқ чарчаб келиб жойимга ётдим. Онам эса бугун негадир хурсанд эдилар. Худди эртага отам келадигандек. Ойнага қараб, рўмолларини тўғрилаб, қаҳ-қаҳ отиб кулардилар. Ётишлари ҳар кунгидан чўзилиб кетди.

Жуда уйқум келаётганидан, овозимни кўтариб, дўк ургандай қилдим.

– Бўлинг ойи, мана шунақа қилиб жаҳлимни чиқарасиз, кейин уришсам хафа бўласиз, – дедим сал юмшоқ тарзда. Шунда ойим шошиб олдимга келдилар-да, қўлларини боғласам аразлаб тескари қараб оладиган одам, ўзлари қўлларини боғлаб, жилмайиб қўйдилар. Бу сафар эса тепамда ўтириб олиб, сочларимни силадилар. “Қизик, илгари ҳеч ҳам бунақа қилмасдилар-ку”, деган фикр кўнглимдан ўтди. Аммо ўйқу устун келиб, ухлаб қолибман. Эрталаб кўзимни очсам, ойим ёнимда йўқ. Қўркиб, сакраб турдим, боғланган арқон пичок билан кесилган эди. Тахмонларни қарадим, кейин кўчага отилдим. Оёғимни кўлимга олиб сой томонга чопдим. Дарёга етар-етмас, баланд дарахтда шамолда чайқалиб осилиб турган онамга кўзим тушди. “Йўқ, йўқ, й-ў-ў-ў-қ”, деб овозим борича.

– О-йи-ж-о-н! Ойи-жон! Нима қилиб қўйдингиз? – деб бориб қотиб қолган оёқларига ёпишдим. – Мени кечиринг, Онажон, сизни тушунмабман. Мендай нодон ўғлингизни кечиринг, Онажон!

Бутун дунёни бошимга кўтариб дод солардим. Бирпасда бутун қишлоқ йигилиб уйимиз азахонага айланди кўйди.

Биргалашиб майитни қабрга қўйиб келдик. Ойим бечора отамни кута-кута охири омонатини топширдилар. Одамлар таркалиб, ойимнинг йиғинлари ўтгандан кейин билдимки, уйимизда касал бўлсалар ҳам ўз ўринлари бор экан. Шунда ойим қўллари билан кўрсатган 6 рақами олти ой эканлигини тушундим. Бувим менга, тушкунликка тушмасликка ўргатиб: “Ўзингни тут, бардам бўл болам, ўлим ҳақ”, деб кўзимга тикилардилар далда бериб. Мен энди кексайиб, қадди букилиб қолган бувимга қараб ҳавотирда яшардим. Бувижоним энди сиз қаридим деманг, бахтимизга соғ бўлинг деб ичимда Худога илтижо қилардим.

* * *

Кунлар ўтиб ғам-андух ҳам бизлардан сал чекингандек бўлди.

Олмалар пишганида эса мен бозор қилишга шунчалар уста бўлиб кетдимки, 2 челақ олмамни сотиб бўлиб, маҳалладаги аёлларга ҳам сотишга ёрдам берардим.

Бувим айтган ҳамма нарсани сотиб олиб, қайтишда чойхонага қириб, бир дона сомса билан бир пиёла иссиқ чой ичиб оламан. Иккинчи сомсани егим келса ҳам ўзимни тийиб, пулни Умиджон учун хўрозқандга асраб қўяман. Хуллас, кечки бозор-ўчарларимни тугатиб, қайтишга тайёр бўлиб ўтираман. Анчадан кейин қишлоғимиз аёллари ҳам етиб келишарди. Улар мени кўриб гапга солади. Бири: “Вой болам, нима, сени ол-

маларингга кечки пайт буving дам солиб берадиларми дейманда-а”, деса, иккинчиси, “Мирҳосилнинг қўли енгил-да”, дейишарди.

Эски арава тақиллаганча йўлга тушди. Мен аравада чўккалаганча, эртанги кун ишларимни режалаштириб, яна қандай қилиб даромадимни кўпайтириш ҳақида ўйлаб бораман. Пул орттириб бувимга битта жун пайпок олиб беришим керак, бўлмаса, кишга яқин оёқлари оғрий бошлайди, синглимга пальто, Умиджонга этикча олишим керак деган ўйлар билан уйга етганимни билмай қолардим.

Эртасига эрта билан ҳаммадан олдин олмзорга чиқиб, қолганлар ишга келгунча анча-мунча олма териб қўйдим. Буни кўрган раис бува, баракалла болам, эрта турганга Худоим насиба бераркан, дедилар мамнун бўлиб.

Яна икки кун олма тергани чиқиб, эртасига тонг сахардан туриб, бозорга жўнадим. Бозоримни кўрсангиз эди, одамлар навбатда туришди. Нарҳини ҳар кунгидан қимматроқ қилиб сотдим. Ўзиям олдимдаги олма сотиб ўтирган аёлларнинг кўзи чиқиб кетдиёв, дейман: “Вой тавба, тирмизакдек бўлиб туриб, пишиқлигини айтмайсизми”, дейишарди бир-бирларига. Шу кун жун пайпок сотиб олдим. Ўзимда йўқ хурсандман. Уйга қайтдим.

Пайпоқни кўриб бувим роса хурсанд бўлди. Ўзим ҳам қувониб кетдим. Бувим бечора нукул:

– Вой, болам тушмагур-эй, фақат бизни ўйлайсан, ўзингга ҳеч нарса олмадингми, ахир сен бизни боқувчимиз бўлсанг, – дердилар.

– Ҳечқиси йўқ, бувижон, ҳали ҳаммасини олишга улгураман, – дейман худди катталардек.

Бугун кун роса исиди, ўзиям. Кечга бориб очик айвонга чиқиб ётиб олдим. Бувим, “Уй ичи ҳам салкин-ку, уйда ётакол. Бу ёк яхшику, лекин кун ёришмасдан туриб кушлар уйку бермайди, уйда ётиб, дамингни ол дегандимда болам” дедилар.

– Бу ер шабада, эсингиздами, ёз чилласида дадам билан шу ерда ётардик, – дедим бувимга.

– Ҳа, эсимда, болам, у кунларни эсдан чиқариб бўладими? – дедилар бувим менга тикилиб туриб.

Шу кунни мен очик айвонда, бувим, Жамила ва Умиджон ичкари уйда ётишди.

Онам ўлганларидан бери ота-онамнинг хонасига деярли ҳеч ким кирмасди. Ҳаммамиз бувимнинг хонасига кўчиб ўтганмиз. Отам келсалар ўз хоналарида ётадилар, Худо хоҳласа, деб ширин хаёлга берилардим. Қачон келаркинлар-а? Тахминан қанча муддатга қамашганини ҳам билмаймизда, дедим ўз-ўзимга. Ислон акам шаҳарга бориб, роса суриштирганларида ҳам бирор аниқ жавоб олмасдан келганларини эслайман. Ахир икки йил ўтдику, яна ҳам ўтар, эсон-омон келсалар бўлгани деб ўзимни овутаман. Хаёлимни йиғиб ётишга ҳаракат қиламан, бўлмаса, уйкум ўчиб, эрталаб туrolмайман деб донг қотиб қоламан. Қулоғимга кирган шунақа ёкимли овоздан кўзимни очдим. Аввалига тушунмай яхшилаб кулоқ солиб турдим, сўнг англадим. Ичкарида бувим алла айтардилар. Кўрпа остида ётганча кулоқ солдим. Кейин аста бориб, эшикка ёпишиб, кулоқ тутиб турдим. Аллани сал тўхтатсалар, укам инжиқланиб йиғлашга тушарди. Томоғи оғриб қолдимикан, деган ўй ичимдан ўтди.

Алла, болам алла-ё, овунчоғим алла-ё,
Бедарак кетган
болагинамнинг боласи-ё, алла ё-алла
Кўзгинамнинг кораси-ё, алла ё-алла.
Саксонга чиқиб, чакалоқли келинчак қилиб кетган она-
си-ё, алла-алла
Келақолсачи отасиё алла-алла
Тезроқ олақолсангчи-ей, алла ё-алла
Ишонмагин, мен қариб қолган онангга-ё, алла ё-алла
Ўлим ҳам эшик қокмоқда-ку болам, алла ё-алла.
Кўзимни ғалат қилиб,
Омонатини олмоқчи-ё алла-алла.

Эшитдим-у, баданим увушиб ваҳимага тушиб, юра-
гим дук-дук уриб кетди. Беихтиёр кўз ўнгимда яна отам
гавдаландилар. Таъсирланиб кетиб, ўрнимдан туриб
олдим. “Агар бувим ўлиб қолсалар, мен бир ўзим нима
қиламан?!” Хаёлимга келган бу даҳшатли фикрдан
кўрқиб кетдим. Ҳозир кираман-у, қанақа ўлим ҳақида
гапираяпсиз, ўлиш керак бўлса мана мен ўлиб кета қо-
лай, сиз яшанг, демоқчи бўлдим. Кейин бу шаштимдан
қайтдим. Оёқяланг ҳовлига тушдим. Йўқ, ўлишлари
мумкин эмас, Худо ҳам кўриб турибди-ку, битта уйдан
неча киши ўлиши мумкин, ахир. Бувим ўлсалар бунга
ҳеч ҳам чидолмайман, деб ўйлардим у ёқдан бу ёққа
юриб. Ичим ёнарди, юриб ўчоқбошига бориб қолиб-
ман. Усти ёпик катта челақда сув турарди. Бир чўмич
олиб ичиб олдим, сал тинчлангандек бўлдим. Келиб
ўрнимга ётдим. “Нега унақа қилаяпсан, Мирҳосил-
бой”, дедим ўзимга-ўзим. “Бор-йўғи бир алла бўлса”,
дедим яна ўзимни тинчлантириб.

Эрталаб бувимга ҳеч нарсa демадим. Чунки ҳозир
кечаси нега йиғладингиз десам, ҳеч ҳам йиғламадим,

йиғлаш яхшиликка бўлмайди деб ўзларини оқлайдилар. Буни жуда яхши биламан.

Нон қадри

Орадан бир йил ўтиб бувимнинг тез-тез тоблари кочадиган бўлиб қолди. Менинг кўркқанимни сезган бувим, “Касал бўлди дегани ўлади дегани эмас, болам, мен ҳали тўйингни кўришим керак”, дердилар мени юпатиб.

Аммо баъзи кунлари мени ёнларига ўтқизиб, “Мен ҳам бир кун келиб, омонатини топширишим керак, билиб қўй шуни”, дедилар, худди мени муқаррар йўқотишга тайёрланаётгандек. “Туғилиш борки, ўлим ҳам бор. Сен энди кичкина бола эмассан, мабодо вақти-соатим етиб, бу дунёдан ўтсам, дод-фарёд солиб ўтирмагин”, деб қўшиб қўйдилар кўзимга қарамай. Бу билан “Агар ўлиб қолсам, сен тушқунликка тушмагин”, дегандай бўлдилар. Бу гапларни шундай одди гапдай гапирдилар.

– Буви, нималар деяпсиз, ахир менинг юрагим тош эмас-ку, – дедим ҳам жаҳлим чиқиб, ҳам ғалати бўлиб кетиб.

– Ўзингни бос, мен ҳали ўлганимча йўқ, лекин буни билиб қўйганинг яхши, – деди босиклик билан.

Бу орада уруш бошланиб, қишлоғимизнинг аксар эркаклари ишга кетди. Колхоз чоллар, аёллар ва болаларга қолди. Қаҳатчилик барча оилани қамраб олди. Яна ишга шўнғиб кетдим. Кунларимиз ўтаверарди. Рўзғор энди менинг бўйнимда эди. Лекин отамдан ҳамон дарак йўқ эди. Бир куни эрталаб уйғонсам, кун ёришиб кетибди. Бувим дамини олсин деганлар, ше-

килли, мени уйғотмабдилар деб ўйлаб хонамдан, яъни отам билан онамнинг хоналаридан чиқдим. Ҳовли супурилмаган, сув ҳам сепилмаган. Кўча дарвоза ҳам негадир ёпиқ. “Эрталабдан бирор қўшниникига чиқиб кетганмикинлар, бувим аёлларнинг доктори-ку”, кўнглимдан ўтди. “Укам уйғониб кетмаслиги учун хоналарини эшигини ёпиб кетганлар, менимча”, дедим ичимда. Бориб секин хонани эшигини очиб, мўраладим. Уй ичи кўзимга коп-қоронғудай, яхши кўролмадим. Эшик ёпиб қўйилганигами, хона ичи дим эди. Ичкарига киргим келмади. Хаёлимда раис буванинг ўғли Ислон акамнинг хотини оғироёқ эди, ўшаларникида бўлсалар керак деб ўйладим.

Жамила ҳам ухлаб қолган, ҳаммамизни бувим ўйғотадиларда, шунга ўрганиб қолганмиз. “Жамилани ўзи турса бўлади-ку, энди киз бола деган” деб ўйлаб, кўча ариққа томон ювингани йўл олдим. Эшикнинг ичкари илгаги очилмаганини кўриб, жойимда такқа тўхтаб қолдим ва шу заҳоти орқамга қайтдим. Юрагим ёмон нарсани сизди.

Отилиб бувим ётган хонага кирдим, не кўз билан кўрайки, бувим худди ухлаб ётгандай жойларида ётардилар. “Бувижон, бу-ви-и-жо-ним, нега ётиб-сиз!” Дод солиб ўзимни бувимнинг устига ташладим, нима қилаётганимни билмасдим, ўзимни ҳар ёққа урардим. Бир пайт Ислон акамни уришишлари билан ўзимга келгандай бўлдим. Қўшнилар қўлимдан ушлаб ҳовлига олиб чиқишди. Мен худди сояга ўхшаб қолгандим. Жаноза ўқиб бўлингач, тобутни кўтаришимиз билан синглим Жамиланинг юракни ўртовчи овози эшитилди:

– Бувижон, бувижоним, қайтинг, бизларни кимга ташлаб кетаяпсиз? – деб зор-зор йиғларди.

Синглим бир ахволда, ўзини ҳеч ҳам тутолмасди. Аёллар уни қўлтиқлаб олишган, кимдир сув сепеди, кимлардир “Ўзингни тут” деб урушиб беришди. Нима бўлаётганини яхши тушунмаган Умиджон эса Жамила-ни оёғига ёпишиб йиғларди. Ана шунда яна бувимнинг гаплари ёдимга тушди. Уларни кўриб, баттар эзилиб кетдим. Ҳозирок ўзимни тутмасам, унда укаларимга қийин бўлишини англадим.

Ойимнинг қабри ёнида яна бир қабр пайдо бўлди. Мозордан қайтиб келаётганимизда бувимнинг битта-ю-битта, тепа маҳаллада турувчи, қариндошлари Шермат амаки ёнимга келиб:

– Маъракаларига бирор нарсаси бордир, – дедилар оғзимга тикилиб.

– Ҳа, ҳа амаки, бор, – дедим.

Уйга келиб, бувимнинг хонасига кирдим. Пулни токчадаги чойнак ичига қўярдилар, чойнакнинг қопқоғини очдим. Ичида мен бозордан орттириб берган пул ва қулоқларига тақиб юрадиган балдоқ зирак турарди.

Зиракни кўриб тушундимки, бувим ўлишларини билиб ўзлари туриб, қулоқларидаги зиракни ечиб, уни пул ёнига солиб қўйганлар, бўлмаса, бу зиракларни на кечаси, на кундузи ҳеч қачон қулоқларидан ечмасдилар. Оҳ, қандоқ бутун вужудимни титратиб юборадиган лаҳзалар. “Эй Худо, ўзинг сабр бер” – дердим ўз-ўзимга.

“Буви ким олиб берган бу зирагингизни?” деб сўрасак, “Ўзимнинг отам олиб берганлар!”, дердилар фахрланиб. Пул ва зиракларни амакига олиб чиқиб кўрсатдим. Амаким пулнинг бир қисмини олиб, “Бўлди етади”, деди. Қолганини менга қайта-

риб берди. Шу заҳоти Шермат амакимни аёли, олдимизда пайдо бўлди-да, “Вой дадаси нималар де-япсиз, ахир одамлар орасида нима деган одам бўла-миз. Ҳа, бу нима бўлади деди амакимга ўқрайиб.” “Мана келинойи олинг керагини ишлатарсиз”, деб чойнаги билан узатдим.

У чойнакни қўлимдан олиб:

– Йиғинларни ўзимиз қиламиз, – деди мамнун. Бу-вимнинг йиғинлари ўтиб, ҳамма ўз уйига тарқалди. Нариги қишлоқда турадиган онамнинг биттагина син-гиллари – холам ҳам йиғлаб-йиғлаб: “– Бизларникида туринглар”, – деб таклиф қилди.

Мен:

– Йўқ хола, ўзимизнинг уйда яшаймиз, пешонамиз-да борини кўрамиз, – дедим.

Тўғрида, уларникига борганман, кичкинагина уйда қайнота-қайнона, бир этак болалари яшашади. Биз ҳам уч жон бўлсак. Уй эмас, бозор бўлади. Уларникида яшашга рози бўлмадим. Шермат амаким келинойим билан “Бизларникида яшайсизлар”, деб ҳеч қўйиш-мади. Ноилож “Хўп” дегандай бошимни қимирлатиб қўйдим.

Шермат амакимни аёлларини яхши билмайман, уларникига фақат кичкиналигимда бувимга эргашиб борардим.

Келинойим ҳам ҳоли-жонимизга қўймай “Бизники-га кўчиб ўтасизлар”, деб охири кўндиришди. Орадан икки кун ўтиб, холамни катта йўлгача кузатиб чиқдим. Холамнинг кўз ёшлари тўхтамасди.

Ортимга қайтдим, хона ичида келинойим билан Жа-мила бувимнинг сандикларини очиб, нималарнидир қидиришарди.

Мен бувимнинг кийимларини ювуқчиларга бериш-
са керак, деб ўйлаб уларга эътибор қилмадим. Ҳовли-
га чиқиб, у ёк бу ёкни йигиб-термокчи бўлиб, атрофга
боқдим. Аммо, қани энди қўлим бирор ишга борса. Қў-
лим ҳам худди юрагим билан бирга музлаб қолганга
ўхшарди. Ўйланиб турсам, кўча дарвоза очилиб, Шер-
мат амаким кириб келди. Уларга кўриб, кўнглим ёриш-
гандек бўлди. Яхшиям шулар бор, бўлмаса ёрилиб ке-
тишим мумкин, деб кўнглимдан ўтқиздим.

Келинойим ичкаридан иккита катта тугун олиб
чиқиб, айвоннинг зинасига қўйиб:

– Адаси, олиб кетмасак бўлмайди, ҳозир одамларга
ишонч йўқ, бизникида турса, тинч ётамиз, – деди. Не-
гадир хурсандлигини сездим.

Уларнинг ёнида Жамила ҳайрон бўлганича турарди.
Келинойим бошчилигида ўша кечқурун қишга ғамлаб
қўйилган буғдойгача ҳаммасини йиғиб, амакимникига
олиб чиқиб қўйдик.

Эртасига эрталаб туриб ҳамма кетишга шайланди.

Бу уйда сиқилиб кетаётган бўлсам-да, кетиш мен
учун ундан-да қийин эди. Худди ҳаммадан, отамдан,
ойимдан кейин бувимдан воз кечаётганга ўхшардим.
Энди ойим билан бувим қайтмасликларини билсам-да,
лекин мен ҳамон улар билан бирга отамни кутардим.
Амаллаб амакимдан яна бир кеча ётиб, кейин бори-
шимга кўндирдим.

Амаким билан келинойим эртага эрталабдан
эшикларни қулфлаб боришимизни тайинлаб, қўллари-
да иккита тугунни кутарганча чиқиб кетишди. Улар-
ни кузата туриб, “Бор-бисотимизни олиб уйига ўтган
бўлсак, келинойим яна нимани тугунга бойлаб олган-
никан?” деб ўйладим. Эшикдан аста ортимга қайтдим,

йўлакдан юриб келарканман, ҳа майли нима бўлса бўл-
майдими, одамдан азизмасдир деб ўз-ўзимни юпатдим.

Очиқ айвондаги устунга суянганича хаёл суриб
турган синглим ва унинг ёнида бир қўли билан Жа-
миланинг этагидан ушлаб, иккинчи бармоғини оғзига
солганича укам турарди. Кўрдим-у, ичимни бир нарс
тилиб ўтиб кетди. Укаларимнинг бундай туриши мен-
га кўчада ота-оналари ўлиб, ғариб қолган етимларни
эслатарди. Мен бундай ҳолатларни китоб расмларида
кўрганман. “Йўқ-йўқ унақа бўлиши мумкин эмас, асло
биз ҳали етим эмасмиз, отам бор-ку қамокда бўлса ҳам
борлар. Фақат Худодан биргина ўтинчим келсалар
бўлди”, деб ният қилардим ўзимча.

Нима қилсам экан, иккала укамнинг икки кўзи мен-
да, ўзимни қандоқ тутсам экан. Йиғлаб юборайми
ёки укамни қитиклаб кулдирайми, билмасдим. Ахири
ҳолатни ўзгартириш мақсадида:

– Келинойим яна нима олиб кетдилар, Жамила
– сўрадим. “Энди нима қиламиз, ака” деб дод солиб
йиғлашга тайёр турган синглимга қараб, ўзимни жид-
дий олиб. Синглим менга бошқача бир қараб қўйди-да,
сўнг истамайгина, “Уйдаги кўрпа-тўшакдан бошқа,
ҳаммасини ҳатто бувимнинг тилла тақинчоқлари-ю
сарпаларигача олиб кетишди”, деди ерга ўтириб.

Худога шукур, йиғлашдан нарироқ кетгандай бўл-
дик. “Ахир бувим тақинчоқларини сенга ташлаб кет-
ганларку”, дедим. “Ўзингиз ҳам индамадингиз-ку,
икки кун нарсаларни ташидик”, -деди энсаси қотиб
уни. Мен бу гапни овутиш учун айтган бўлсам ҳам, ўй-
лаб кўриб, “Нима бирданига бутун уйдаги донимиздан
бошлаб, бутун рўзғоримизни супуриб-сидириб олиб,
боришга йўл қўйдиммикан, балким ҳали ўз уйимиз-

га қайтиб келармиз”, ўйладим. Аммо ҳақиқатдан ҳам, нега бувимнинг тилла тақинчоқларидан тортиб сарполаригача олиб кетишади, ҳайронман. “Ҳали келишсин сурайман”, дедим йиғлайвериб кўзини милклари шишиб кетган синглимга.

Бизларни бутун вужуди билан кузатиб эшитиб ўтирган укам бирданига ховлиқиб баланд овозда, “Ака, ака, бувимлар қайтиб келадими, акажон”, деса бўладими. Синглим иккаламиз бир-биримизга қараганча қолдик. Синглимнинг кўзлари ёшга тўлиб бошини эгиб олди. Жамиланинг юзини юваётган кўз ёшини кўриш мен учун не чоғлик оғир бўлмасин, қўлимдан ҳеч нарса келмасди. Чидолмадим, ўрнимдан туриб кетдим. “Ё Оллоҳим, ўзингдан келган жазога ҳеч ҳам даво йўқ, деб бувим айтардилар, бугун айна ҳақиқатлигига ишондим”, дердим ичимда. Ичимдаги алам, хўрлигимни босиш учун уйимиз ортига ўтдим.

Томорқамиз баландликда, қияроқ бўлганига ҳамма дарё-ю, тоғ-у тошлар яққол кўриниб турарди. Бориб, ёнғоқ дарахтидан ясалган ўриндиққа ўтирдим. Ҳа, ни-майки бўлмасин, ҳамма-ҳаммаси бувимни эслатарди, ҳатто шу ўриндик ҳам. Хоҳламасам-да, бувим кечаги-на шу жойда укамни ўйнатиб ўтирганлари ёдимга келди. Йўқ бўлмади, кўп ўтиролмадим.

Кун салқин бўлганига қарамай, устимизга қалин кўрпа ёпиб ётавердик. Ичкарига киришга ҳеч кимнинг юраги дов бермасди. Негаки ҳали бувимнинг ҳидлари кетмаган эди. Мижжа қоқмадим. Ярим тунга бориб, Жамилага ҳам “Ухла-ухла” деявергач, охири ухлаб қолди. Бечора, салгина дам олсин ахир деб ўйлардим. Қани энди, ўзим ухлай олсам, қоп-қора сокин тунга термулганча ўтган мудҳиш кунлар кўз ўнгимдан бир-

бир ўтиб, мени тинч қўймасди. Шу пайт канақадир ҳашорат келиб, шамчирок устидаги деворга тарсиллаб урилди-да ерга тушди. Чигиртка бўлса керак, кўрпамиз ичига кириб олмасин, деб ўйлаб, тиззамда бориб, паст қилиб куйган чироқнинг илигини кўтариб, қарадим. Кўрдим-у, кўзим хонасидан чиқиб кетгандай бўлди. У арвоҳ-капалак эди. Қўрқиб кетганимдан ҳатто бада-ним сесканиб кетди. Шунда ўртоқларимнинг гаплари ёдимга келиб, “Наҳотки шу бувим бўлса? Нега мен буни бувимдан сўрамаган эканман?”, деб ўйладим. Қўлим дағ-дағ титрарди. Сиқилган юрагимга ҳаво етмай қолди. “Йўқ бўлди, эртагаёқ бу уйдан кетамиз, бўлма-сам юрагим ёрилиб ўлишим аниқ”, дедим ўз-ўзимга.

Эртасига эрталаб ўйлаб ўтирмай укаларимни олиб амакимнинг уйига кириб бордик. Келинойим билан амаким бизни яхши кутиб олишди, уларнинг ҳам бир қизлари ва олти ўғиллари бор эди. Энди биз ўнта бола эдик. Аммо жойимиз ўзгарганигами ёки бувимни, онамни, отамни эслатадиган ҳеч нима йўқлигигами, билмадим, синглимнинг чехраси очилиб қолди. У амакимнинг қизи Зулфия билан дўстлашиб, иккаласи бир хонада, қолган ўғил болалар ҳаммамиз бошқа хонада ётадиган бўлдик. Кўнглим анча таскин топгач, энди укаларимни ўзим боқишим керак деб, белимни бойлаб ишга киришдим. Уйимизда нимаики ишлар қилган бўлсам, шу ишларни қилиб далага ишга чиқиб, колхозчилар билан баробар ишлаб кун қоронғу тушганида келиб, эрта саҳар туриб кетаман. Укам билан фақат ёнига ухлашга кирганимдагина кўришамиз. У мени ухламай кутиб ётади, эшикдан киришим билан “Ака, акажон келдингизми”, дейди қувониб, бизлар анча гаплашиб ётамиз. Шу кунларда Умиджон амакимнинг ўғли Са-

иддан арз қиладиган одат чиқарди. Бир куни Саид “Мени урди” деса, бир кун “Овқатимни еб қўйди”, бир кун “Ўзимнинг нарсамни бермади” дерди йиғламсираб. Мен ҳеч нима қилмаслигини, унинг ақли йўқлигини, бизлар уларнинг уйида яшаётганимизни айтиб тушунтиришга ҳаракат қилар эдим.

Шу тарзда вақт ўтиб, баҳор ёзга, ёз кузга туташди. Энди мен бир кун олма тергани борсам, бир кун бозорга бориб, олмаларни сотиб келинойимга пул олиб келиб берадиган бўлдим. Келинойим дастлаб хурсанд бўлиб, дуо қилди. Кейинчалик кечаги бозордан бугун камроқ пул олиб келсам, “Нега кам олиб келдинг, еб қўйгандирсан, ундан кўра укаларингни ўйласанг бўларди?” деб жеркиб берадиган одат чиқазди. Бу гапнинг тагида “Укаларингни боқиб ўтирибман-ку!” деганди. Ўша кундан бошлаб иложи бориचा олмаларни қимматроққа сотиб кўпроқ пул қилишга, ҳатто битта дона ейдиган сомсамни ҳам емай уйга қайтадиган бўлдим. Кун бўйи оч юрганимгами, билмайман, кечки пайт уйга келиб қорним шунақа таталаб кетардики, келинойим олиб қўйган ярим коса овқатга тўймай қолардим.

Бир куни бозордан вақтлироқ қайтсам, келинойим уйда йўқ экан. Саидни олиб қаёққадир кетибдилар. Укам мени кўриб, чопиб келиб, “Менга хўрозқанд олиб келмадингиз”, деб хархаша қилиб йиғлади. Олиб келиб беришимни айтдим, ҳовли супураётган синглимни кайфияти йўқ эди. Хонага кириб ечинмоқчи бўлиб турсам, ортимдан Жамила кирди. Умиджон билан Саид ҳар куни урушишини, бахонада келинойим “текинхўрлар” деб роса қарғаганларини айтиб, кўз-ёши қилди. Бироз ўйлаб турдимда, сўнг Жамилага “Нима қилиб-

ди урушса, аклли бўлинглар деганда” дея синглимни тинчлантирдим.

Амаким яхшилар, ишдан келиб “Нима единг, нима қилдинг”, деб сўраб туради. Аммо бу келинойимга борган сари ёқмай борарди.

Шунақа кунларнинг бирида амаким менга меҳрибонлик қилиб, “Яхшилаб овқатлан, кўп ишлайсан, мадор бўлади”, деб косаларидан овқатларини ярмини менга солиб бердилар.

Ҳаммамиз хонтахта атрофида ўтиргандик. Шунда келинойим чидолмади:

– Намунча шу етимларни эркалатмасангиз, – деб эрини жеркиб берди. Устига-устак Умиджон билан уларнинг кичкина ўғиллари нуқул талашиб қолишгани қолишган. Мен уларни зўрға яраштириб қўяман.

Кечки пайт ухлашга ётганимизда улар 6 та ўғил, бизлар билан саккизта бўлиб бир хонага зўрға сиғардик. Умиджонга эса кўрпача ҳам етмасди. Куз келиб, салқин тушганида эса укам совуқ котиб қолмасин, деб кучоқлаб ётардим. Амаким четга олиб бу гапларни кўнглимга олмаслигимни, ҳамма уйда ҳам уруш бўлиб туришини тайинларди. Мен ҳам ўйлаб кўриб, тўғрида, ҳар бир нарсага эътибор бераверсам, яшаб муроса қилиб бўлмайди, деб ўйлаб, ишга чиқиб кетдим. Омадим чопиб шу куни колхоз идорасида ҳамма меҳнат ҳакини олишарди. Мен ҳам таваккал деб бориб навбатга турдим, майли қанча берса ҳам дўкондан конфет олиб, укам билан синглимни хурсанд қиламан деб ўйладим. Агар бухгалтер чақирса кираман, бўлмаса йўқ деб турсам. Раис бува келиб қолди. Улар мени чақирдилар, ичкарига отилиб кирдим. “Мана, ойлигинг”, деб пул ёзибди. Биламан буни Раис бува айтган. Пулни олиб

хурсанд бўлганимдан, раҳмат-раҳмат деб, дўконга чопдим. 250 грамм конфетни сотиб олиб уйга қайтдим. Ойлигимни келинойимга бериб, конфетнинг иккитасини чопиб келган укамга узатдим. Буни кўриб келинойим бошладилар жанжални: “Сенлар уч бош бўлсаларинг, қайси бирингга етказаман пулингни, тўлик олиб келиб бериш ўрнига, укаларингга конфет ташийсан. Балки яшириб ҳам қўйгандирсан”. Нима дейишни ҳам билмай индамай туравердим. Нарироқда синглим ҳам бошини эгиб, жим қараб турарди. Ўша кечаси ярим тунгача ўйлаб ётдим. Эрта туриб яна далага чикдим.

Куз келиб, далада иш ҳам камайиб қолган. Уйга кечроқ бориш учун айланиб юравердим, у-бу ишни қилиб. Аср вақтида уйга қайтиш учун йўлга тушдим. Негадир ичим қоп-қора, чироқ ёкса ёришмайди, келинойимни кўргим келмади. Ўзимизни уйимизнинг олдида кимлардир ўтиришарди. Узоқдан кўзим тушди. Бегона болалар бўлса керак, деб ўйладим. Анча яқинлашгач танидим: Жамила билан Умиджон эди. Синглим йиғлаб, ўпкаси тўлиб гапиролмасди.

– Нима бўлди? – деб синглимдан сўрадим. У йиғи аралаш Умиджонга имлади. Укамнинг юзига кўзим тушиб, жойимда қотиб қолдим. Кўзи шунақанги шишиб моматалок бўлиб кетганки!

– Нима бўлди? – дедим жон ҳолатда.

– Урди, урди, – деди укамнинг хўрлиги келиб.

Ичим куйиб, укамни даст кўтариб олдим.

Жаҳл устида ҳозир бориб дабдаласини чиқараман, деб кетаётсам, синглим тўхтатиб қолди.

– Йўқ, йўқ, акажон ундай қилманг, яхшиси уйимизда ўзимиз яшайлик, уларникига бормайлик, – деди ялиниб.

Синглим анча тинчигач ҳаммасини тушунтириб берди. Келинойимнинг кичкина ўғли Саид Умиджоннинг косасидаги овқатни тортиб оламан, деб косани синдириб қўйибди. Коса синганига жаҳли чиққан келинойи уйдан амакимнинг қамчисини олиб чиқиб, Умиджонни бошига чунонам туширибдики...

– Укам бира-тўла жойида қотиб овози чиқмай қолди, – деди синглим. – Акажон, у ерга бошқа бормаймиз, нима бўлса ҳам ўзимизнинг уйда яшаймиз.

Ўйлаб туриб, ўзимнинг ҳам ҳеч боргим йўқлигиданми, билмадим, рози бўлдим. Қулфни бузиб сим билан ўраб ташланган эшикни очиб, ичкарига кирдик.

– Бўлди қил, Жамила, – дедим, унинг йиғлайверишидан аччиғим келиб. – Бўлди, ўз уйимизда яшаймиз.

Синглим йиғи аралаш жилмайди.

– Шундок ҳам уларникида сенга доим овқат етмасди. Тўғрими, – дедим мулойим тортиб синглимга.

“Ҳа”, дегандек бошини қимирлатиб қўйди у.

– Қўяверинглар, энди бозорга бориб, ўзим боқаман сизларни, – дедим укаларимнинг кайфиятини кўтариб.

Сўнг синглим билан укамни ўзимизнинг уйда қолдириб, амакимникидан у-бу нарсаларни олиб келгани бордим. Келсам, келинойим аллақачон амакимни ўзларининг томонларига оғдириб бўлибдилар. Мен ҳали гап бошламасимдан туриб, келинойим:

– Ҳа, нима синглинг йўлда сени пойлаб туриб, роса мени ёмонладиларингми, яна қайси юзинг билан келяпсан, – дедилар ўдағайлаб.

– Нималар деяпсиз, келинойи, нега ёмонлар эканмиз, – дедим вазиятни юмшатиб бирор бир егулик олиб чиқиш мақсадида.

– Ҳа-а, ана шундок бўлсин-да, мен ҳали ҳеч кимга ёмонлик қилмаганман. Гуноҳим фақат сенларни боққанам, болаларимдан заррача кам кўрмаганим, – деб йиғлашга тушди.

Амаким дастурхон бошида индамай бир нуктага тикилиб ўтирардилар.

– Майли, келинойи, биз яхшиси ўз уйимизда яшай қолайлик, – дедим мулойим оҳангда.

Бу гапимдан қизишиб кетган амаким:

– Кетсанг кет, йўқолинглар кўзимдан, яхшилик ёкмаганлар, – деди тутакиб.

Мен ичкарига кириб, ул-бул нарсаларимни олгунимча келинойим тўхтамай бизни, оғзига келган гаплар билан қарғарди. Мен бўлсам бир амаллаб ошхонага кириб битта нон билан 5-6 картошкани олиб келиб кийимларимиз ичига солиб ўраб олдим.

– Етим қўзи боксанг, оғзи-бурнинг ёғ бўлар. Етим бола боксанг, оғзи-бурнинг қон бўлар, – деб оркамдан чиқиб, эшикни ёпиб олди зарда билан.

Қутулганимга шукр қилиб уйга қайтдим. Синглим ҳовлига сув сепиб супурарди. Укам эса ҳовлида озод бўлган қушдек толни шохини от қилиб устига ўтириб олган. Ҳовлини у четидан бу четига қараб, “от”ини чоптириб юрарди. Унга ҳар сафар караганимда кўкарган кўзини кўришим билан юрагим орқага тортиб кетади. Шунчалик ҳам урадими болани, одам деган бундай ишни қилиш учун одам тошбағир бўлиб туғилиши керак.

Бувим ўлганларидан бери биринчи марта учовимиз дастурхон атрофига йиғилдик. Ҳар биримиз ўз жойимизда ўтирардик. Беихтиёр кўзим бувимнинг жойларига тушди. Дарров ўзимни ўнглаб, синглимга қарадим. У ҳам ниманидир хаёл сура бошлаганди. Энди

жимликни бузмокчи эдим, бизни кузатиб турган укам бувимнинг жойига ўтиб, чордона куриб олди. Жажжи қўлларини фотиҳага очиб, бошини сал эгиб, пичирлаб, бизга каради. Биз ҳам қўлимизни очганча уни кутиб турардик. Укам кўлчасини юзига тортиб, омин деб “Мен бувижонман”, деди кулиб.

Бизлар кулишдик.

– Унда сени бувижон дейликми? – дедим. Яна кулгу улашмокчи бўлиб.

У уялганидан ўрнидан туриб, эркаланиб, бўйнимга ёпишди.

Худога шукур, энди машъум кунлар анча биздан узоқлашгандай туюларди. Бизлар шу кундан бошлаб, ўзимиз яшай бошладик. Қорнимиз унчалик тўк бўлма-сада, лекин кулоғимиз тинч эди.

Қайтганимиздан бир-икки кундан сўнг дарвоза очилиб, кимдир уйга кирди. Чиқиб қарасам, остонада жаҳл отига миниб олган Шермат амаким тез-тез кадам ташлаб келяпти. Салом бердим, алик ҳам олмай, “Ҳа ўтирибсизларми, яхшилик ёкмаганлар”, – деди. Айвонга омонатгина ўтирди. Қўлларида аллақандай тугун бор эди. Умиджон хонадан югуриб чиқиб, салом берди. Унга кўзи тушган амаким, бирданига чўчиб кетиб:

– Вой нима қилдинглар, – деб қайтганимиздан сўрадилар. Жамила энди гап бошламокчи эди ҳамки, аммо укамни ўзи ҳаммасини оққизмай, томизмай гапириб берди. Шу заҳоти уларнинг жаҳлидан асар ҳам қолмади. Укамни қўлларида кўтариб, юзини яхшилаб кўрди-да, ичларида кимнидир уришиб сўкиб ҳам кўярдилар.

– Сенга овқат олиб келдим, – дедилар тугунни кўрсатиб. Уришгани келган эканми дейман, шу билан бошқа гапирмади ва биров ўйланиб сўнг:

– Майли, мен ўзим қарашиб тураман. Эртага қолган нарсаларингизни олиб келиб бераман. Чиқиб кетаётиб:

– Дарвозани ичкаридан кулфлаб ётинглар, – тайинлади.

* * *

Шундай қилиб, кунлар ўтиб аста-секин учаламиз бир кун яхшироқ, бир кун ёмонроқ яшайвердик. Бир куни далага чиқиб, кун бўйи юриб дарахтларнинг устида қолган битта-яримта олмаларни йиғиб, зўрга челагимни тўлдириб бозорга отландим. Бозордан бир-икки кунлик рўзғор қилиб келиб, эртасига мозорбошига синглим билан боришга келишдик. Укам худди тўйга бориб, бувимни кўриб келадигандек хурсанд ҳолда сочларини текислаб ясаниб олди.

Учаламиз йўлга тушдик. Кетатуриб фақат укам гапирарди. “Ассалому алайкум, бувижон мана мен келдим! – дедим ичимда қабрбошида туриб. Айтганингиздай, дод-вой солмаяпман. Лекин ичимда нима кечаётганини билгандирсиз. Бувижон, 100 га кирмоқчи эдингиз-ку. Эсингиздами, кечаси укамни аллалаб айтган гапингиз, “Аллаё, алла 80 га чиқиб чақалоқли келинчак бўлдим, аллаё, алла”. Алла баҳонасида ичингиздаги дардларни айтиб олардингиз. Мен-чи, мен. Буви 12 ёшга кириб, икки боланинг ҳам отаси ҳам онаси бўлдим”, деб йиглайми, бувижон? Қани энди ҳеч бўлмаганда отам келганида эди”, дердим ичимда йиғини зўрга босиб. Йиғламасликка ҳаракат қилиб, қабрлари атрофини супуриб-сидириб, билганимизча дуо қилиб уйга қайтдик.

Кунлар ўтаверди. Уруш эса янгидан-янги қурбонликларни талаб қиларди. Куз ҳам тугай деб қолди. Но-

ябрь ойининг охирлари ҳаво худди эрта-индин қор ёғадигандек хиралашиб турибди.

– Вақт ғанимат, яна бир-икки бозорга у-бу нарса олиб бориб, буғдой олиб келиб қўйсам, – дедим синглимга маслаҳат солиб.

– Ҳа тўғри айтасиз, ака, – деди хушёр тортиб, – лекин ҳеч нима қолмадику далада. Нима қиламиз, энди – деди Жамила хомуш бўлиб.

– Агар билганимда, келинойимга пулимни бермай яшириб қўйган бўлардим, – дедим синглимга.

– Ҳа, тўғри, у офат ҳеч ҳам бермайди энди, ака – деди синглим ҳам ўйланиб қолиб.

– Майли, қўявер Худо бир ризкимизни берар, – дедим синглимни тинчлантириб.

– Яхшиси, наъматак тергани борамиз, – деб маслаҳат солдим. Синглим рози бўлди. Укамни уйда қолишга кўндиролмадик.

Эрта туриб укамни етаклаб, бир бурда зоғора нонни рўмолга туғиб учаламиз тоғлар оралаб кетдик.

Анча йўл юриб, чарчаб укам энди юришга ҳоли қолмаганди. Синглим билан галма-галдан опичлаб тоғ бағрига етганимизда наъматакни ҳам аллақачон териб кетишган эди. Яккам-дуккам шохда қолганини синглим билан тера бошладик. Шунақа тикани ёмонки, нинадан ҳам ўткир. Қуёш тиккага келганида укам “Нон ейман”, деб қолди. Синглим, “Бирпас сабр қил”, деб уришгандек бўлди.

Ишимизни тугатиб, тоғдан оқиб тушаётган сув бўйига етиб келдик. Бир бурда нонни синглим авайлаб қўйнидан олди. Нонга кўзим тушиб, нондан-да азизроқ нарса йўқлигини билдим. Қоронғи тушиб кеч бўлганда уйга етиб келдик.

Азонда туриб бозорга жўнадим. Бориға барака, деб наъматакни яхшигина пул қилдим. Бориб буғдой солиб олиб, автобусга ўтирганимда қор учқунлай бошлады. Бир тарафдан бозоримга хурсанд бўлсам, иккинчи тарафдан “Буғдойни жуда тежаб есак ҳам зўрға ярим ойға етарди. Қишни қандай ўтказамиз”, деб бошим қотарди. “Амакимдан фойда йўқ, келийим бермаслиги аниқ”, деб ўйладим.

Эртасига турганимизда ҳаммаёқ оппоқ қор билан бурканган эди, “Мана сенга қор” дедим ўзимга-ўзим. Қишнинг совуқ кунлари ҳам бошланиб кетди. Қиш пайтида қўшниларга укамни қолдиришга одамга ноқулай эди. Мактабга галма-гал қатнайдиған бўлдик. Бир кун синглим укам билан қолса, иккинчи куни мен.

Уйда қолған кунларим қор курайман, ўтин ёриб, синглимга осонроқ иш қолдириб кунни ўтказаман. Буғдойим ҳам, олма қоқимиз ҳам декабр ярмида биратўла тугади. Кечаси билан ўйлаб ўйимга етмай мижжа қокмадим. Очликнинг учинчи куни эрталабдан укам йиғлашга тушди. У деб алдадик, бу деб алдадик, кўнмади. Охири укамдан қочиб ҳовлига чиқдим. Сиқилиб кетганимдан бориб тахлаб қўйилған ўтинлар устига ўтириб ўйламоқчи бўлдим. Ўтинни пастидан олавериб таги бўшаб қолған экан чамамда. Оёғимни қўйишим билан думалаб туша бошлады. Кейин ёйилиб кетған ўтинларни бир четдан тахлай бошладим. “Ўтирмай ўл, Мирҳосил”, дердим ич-ичимда. Қайта тахлаётганимда, қуруқ чўплар орасида қанақадир туғун кўринди. Тепарок турған йўғонроқ ўтинга илиниб турарди. Шошиб, тугунни олдим. Таниш дастрўмолча. Бу отамнинг дастрўмолчаси эди. Юрагим беихтиёр дук-дук уриб кетди. Ҳаяжонланиб ичини очдим. Ўрик мағзи ипдан

ўтказилган ҳолда, дастрўмолга ўраб боғлаб қўйилган эди. Билдим, бу бувимнинг ишлари. Улар еган ўрикларимизнинг данагини териб келиб, чакиб ипдан ўткизиб, деворга осиб қўярдилар. Қишда ердик. Афтидан бувим куритиш учун ўтин устига қўйган. Кейин эсидан чиққан.

Оёғимни қўлимга олиб хонага чопдим. Қуриган мағизни ювиб ўртага қўйиб, мазза қилиб едик. Укамнинг хурсандлигини гапирмасам ҳам бўлади.

Кечки пайт қурт еган, ярми чириб сўлиб қолган олмани чиройли қилиб кесдимда, сўнг ичига битта-иккита мағзни қўшиб, дастурхон ёйиб, косаларга қўйиб чиқдим. Ҳар кимни олдига бир пиёладан иссиқ чой қўйдим. Учаламиз дастурхон атрофида ўтириб, дуо қилдик. Қошиқни олиб, худди овқат егандек оғзимизга солиб, чайнаб-чайнаб устидан чой хўплаб ичдик. Синглим чойини бир хўплаб менга юзланди:

– Ака, қойилман, ош еганимизда ҳам бунақа мазза қилмаганман, – деди қулиб.

Мағзимизни икки-уч кунга зўрға етказдик. Қор ҳам уч кундан бери тинмай ёғиб, ҳовлидаги том билан баробар бўлиб қолди.

Буёғига ҳеч нарсамиз йўқ эди. Орада яна уч кун оч ўтирдик. Синглим кундан-кунга ранги оқариб, касалга ўхшаб борарди. Умиджонни-ку гапирмаса ҳам бўлади. Озиб кетиб, турган жойида боши айланиб, йиқилиб тушарди. Эртасига ўйлаб ўтириб, охири учаламиз қор кечиб амакимникига бордик. Эшиқни тақиллатгандим, келинойим чиқиб келдилар, бизларни кўриб афти ўзгариб, ҳайдаб солдилар. Шундан кейин тушундимки, минг ялинсак ҳам бизни уйларига қўймайди. Охири 5-6 картошкани ёлвориб олиб уйга қайтдик. Амаллаб

мактабга бордим. Бошим тинмай оғрирди. Синф раҳбаримиз мени кўриб, олдиларига чақирдилар. “Яхшимисан, укаларинг яхшими, нега бунчалик озиб кетдинг? Бирор жойинг оғрийдими?” деб сўрадилар. Бир айтиб юборай дедим, лекин индамадим. Устозим ҳам ўйлаб қолиб, “Майли хафа бўлма, ҳозир ҳаммага ҳам осон эмас”, деб идорага томон кетдилар.

Дарснинг охирида биринчи партанинг тагида нимадир ётганига кўзим тушди. Роса қарадим, нималигини билмадим. Лекин ейдиган нарсалиги билиниб турибди. Туриб олиб оғзимга солсаммикин, деб ўйладим. “Йўқ Мирҳосилбой, чидагин, насиб қилса, ейсан”, дедим ўз-ўзимга. Дарс тугаб, ҳамма кўчага отилди. Мен ҳам кўчага чиқдим. Болаларнинг кўзини шамғалат қилиб, синфга қайтиб кирдим, парта тагидаги нарсани олиш учун эргашиб қўлимни чўздим. Столдан ўтиб деворни бурчагига тушгани учун қўлим етмади. Охири ерга чўзилиб ўша нарсани ушладим, юмшоқ экан. Шу пайт эшик очилиб, кимдир кирди, мен ётган жойимда қўлимдаги нарсани дарров оғзимга солдим. Туришга улгурмасдим шунинг учун ётавердим, олдимга келган аёл, “Мирҳосил, сенмисан, нима қилиб ётибсан?” деди ажабланиб. Мен гапирлолмасдим. “Қани, тур-чи”, деди жиддийроқ. Секин ўрнимдан турдим. Синфимиз фарроши Мавжуда хола экан. Мен салом ҳам беролмасдим. Оғзимдаги иккита туршак шунчалик катта эдики, лабларимни зўрға ёпиб турардим.

Улар мени бошдан-оёқ яхшилаб кузатиб турдилар-да: “Нима бўлди, болам, ейишдан қийналяпсизларми?”, дедилар. Мен “Ҳа” дегандек бошимни қимирлатиб қўйдим. Улар тушундилар, шекилли, уйлаган кўйи челақдаги сувни олиб синф ичига сепа бошладилар.

Мен аста-секин синфдан чиқдим, четга ўтиб, оғзимдагини қўлимга олдим. Оғзимдаги туршак юмшаб, мазаси чиқаётган экан. Қўлимга олиб, биттасини емоқчи бўлдим, тўхтаб қолдим. “Укаларим неча кундан бери туз тотишмаган”, дедим. Яна бир “Шу билан тўйишармиди, еб қўя қолай”, деган хаёлга ҳам бордим. Зўрға чўнтагимга солдим.

Уйга боргунча неча марта олиб, неча марта ушлаб қўйдим. Қалин корни кечиб уйга борганимда этигимнинг таги тушиб қолганини билдим. Эшикдан зўрға кириб, тинка мадорим куриб кетганди. Кўрпача устига ўзимни ташладим. Бувимнинг катта рўмолига ўраниб, кампирга ўхшаб қолган синглим, мени кўриб кўрқиб кетдими дейман:

– Ака, акажон ўлманг, факат сиз ўлманг, – деса бўладими. Бир бурчакда икки бармоғини пиёладаги чойга ботириб, дам-бадам оғзига солиб шимаётган укам ҳам Жамиланинг гапини эшитиб, ўрнидан туриб мен томон келди. Бор кучимни тўплаб, бошимни кўтардим-да:

– Жамила, жиннимисан, нега ўламан, этигимнинг таги узилиб қолди. Қалин қор кечиб келиб, жуда чарчадим, холос, – дедим. – Чўнтагимдагини ол, – деб тайинладим.

У чўнтагимга қўлини тикиб, туршакларни олди. Укам бер деб йиғлашга тушди. “Биттасини укамга бер”, дедим ётган жойимда. Синглим қайноқ чой дамлаб, илитиб берди-да, ҳаммасини бирдан еб қўймаслигини, чойга ботириб-ботириб шимиб ейишни тайинлади. Умиджон бориб жойига ўтириб олиб опаси айтганидек факат шимарди. Мен ҳам йўқ деганимга қарамай оғзимга ярмини солиб қўйди.

Отам даврида ҳам шунча ўрик еб, бунақа мазали бўлишини сезмагандим. Синглим иссиқ чой берди.

Мен ётган кўйи ўрикни шимиб ётдим. Баданимга сал жон киргандек бўлди. Синглим совуқдан қотиб қолган оёқларимни кўрпага ўраб қўйди. Кўзим илинди, қорним очлигидан кечга яқин уйғониб кетдим.

Синглим печкага суянганича ўтирарди. Укам бўлса, ишонсангиз, ҳалиги ўрикни совиб қолган чойига ботириб ҳалигача шимиб чарчамасди. Нима қилсам экан деган саволга жавоб излардим. Гоҳ у кишлоқда, гоҳ бу кишлоқда “Очликдан шишиб ўлибди” деган хабарларни эшитардик. Бунақада ўлиб кетиш ҳам ҳеч гап эмасди.

Яна бир тонг отди, ўрнимдан туриб деразадан ҳовлига бокдим. Ҳаммаёқ оппоқ қор. Баҳор келишига ҳали анча бор. Бирор бир егулик топмасам ҳолимизга маймунлар йиғлаши турган гап. Ҳовлига чиқдим, қор яна майдалаб ёғиб кўчага чиқадиган йўлакни ёпиб қўйибди. Куракни олиб тозалай бошладим, кучим етмай оёқларим дағ-дағ титрарди. Куракка суяниб турдим. Шу пайт кўча эшикни кимдир тортгандек бўлди. “Ким?”, дедим турган жойимдан. Узоқдан қандайдир овоз келди. Ҳеч нарсани тушунмадим. “Ҳозир” деб куракда ўзим учун кичкина йўл очиб, эшик томон боравердим. Ногаҳон миямга “Бу отам бўлса-я!” деган фикр келди. Ахир қийналаётганимизни Худо ҳам кўриб турибди-ку, бу қаҳратон қишда бизникига яна ким ҳам келарди? Ҳозир очарчилик пайтда, ҳеч ким ўзидан ортмаса. Амаким-ку келмаслиги аниқ, келинойим қўймайдилар. “Бу отам”, деган хаёл келганида икки ёнимдан қанот чиққандек бўлди, куракни ташлаб, эшик олдида қандай бориб қолганимни билмайман.

“Ота, отажоним, бошимдаги тож-у тахтим, менинг давлатим, ахири келдингизми?” — деб фарёд соларди

ичим. Қор куралмагани учун эшикни очилиши қийин бўлди. Қорни оёғим билан зўрға нарироқ сурдим.

Эшик очилди. Ташқарида қалин рўмолга ўралган аёл киши турарди. Тарвузим қўлтиғимдан тушди, хаф-салам пир бўлиб, ғалати туриб колдим. Ва яна ўзимни қўлга олиб, “Майли, Мирҳосилбой, хафа бўлма”, деб ўзимни-ўзим юпатишга тушдим. “Бугун келмадилар, лекин бир кун, албатта, келадилар, мен бунга ишониб яшайман. Баҳор келиб, лолалар гуллаганда, уй-ларимиз нонга тўлганда келадилар отам. Ана ўшанда мен, мен ўғлингиз, деб бориб отамнинг бўйниларидан маҳкам кучиб оламан”, деган хаёл ўтиши билан рўпарамда факат кўзи кўриниб турган аёл келиб, бўйнимга ёпишди. Худди отамни кучокламоқчи бўлгандек, аёлни маҳкам кучиб ичимда “Отажоним!” деб сўрашдим. Аёл кучоклаганича нималарнидир гапириб-гапириб, йиғларди. Анчадан сўнг танидим: ойимнинг хиди таралиб турарди. Холам эди. Бизлар узок сўрашдик. Хола-жоним қўлларида кичкина тугун. Бечора холам ўзлари амал-тақал қилиб яшасалар-да, яна қалин қорда, бизни йўқлаб келибди.

Уларни уйга бошлаб, қор билан қопланган рўмолларини кокиб, печ устига ёйиб қўйдим. Уйимиз бир ёришгандек бўлди. Холам синглим билан укамни кўриб, “Вой шўрим қурсин, сизларга нима бўлди?” деб йиғлаб-йиғлаб кўришдилар. Укам бўлса худди онамни топгандек холамнинг қўлларида тушмасди. Анча гаплашиб ўтириб, уларни зимдан кузатдим. Тавба, аллақаёқлари худди онамни ўзгинаси-я. Беихтиёр холамга қараб, онамни эсламасликнинг иложи йўқ эди. Синглим дарров печка устида қайнаб турган чойни дамлади. Мен дастурхон ёздим. Холам олиб

келган тугунни ечиб, мис товокдаги аталани ўртага кўйдим. Устида уч бўлакча зоғора нонни ҳам ўтириб, пакқос туширдик. Қорнимиз тўйди. Биздан бахтли одам йўк эди.

Холам билан пешингача суҳбатлашиб ўтирдик. Сўнг улар дастурхонга фотиҳа қилиб, кечгача уйига зўрға етиб олишларини айтиб, йўлга тушдилар.

Холамни эшиккача кузатиб чиқдим. Бизлар хайрлашдик. Уларни ортларидан қараб туриб, беихтиёр осмонга қарадим. Оппоқ қор думалаб-думалаб юзимга тушарди. Эй, ҳаммасини кўриб турган Зот, пешонамиздаги битта-ю битта ғамхўримиз шу холамниям паноҳингда асрагин, дедим илтижо билан.

Бугун қорни тўйган синглим билан укамга жон киргандай эди. Ўзим ҳам қаддимни кўтариб олдим. Эртасига ҳам бувимни ўгитларига амал қилиб, барвақт туриб, ҳовлини кураб, ертўлага кирдим. Ертўламиз ўзи қоронғирок бўларди, фонуснинг жойини тахминан пайпаслаб топиб амаллаб ёқдим. Ҳамма ёғини бир-бир кўздан кечириб ҳеч нарса топмай, хафсалам пир бўлди. Энди чиқмоқчи ҳам эдимки, оёғим тешикка тушиб кетишига сал қолди. Тешикнинг усти қоп билан ёпиб қўйилган экан. Бу ўра эди. Бир вақтлар ичига картошка солиб қўярдик. Шошиб қолдим, балки ичида қолган картошка бордир деган фикр ўтди бошимдан. Мўраладим. Ҳеч нарсани кўролмагач, ерга чўзилиб ётиб бошим билан белимгача ўра ичига тушдим. Қўлимни узатдим, етмади, энди ярим белимгача ўранинг ичига осилиб, қўлим билан ўсиб чиққан картошкани амаллаб илдизи билан суғуриб олдим.

Олишга олдим, қани энди ўранинг ичидан чиқа олсам. Уринавериб чарчаб кетдим. Шу алфозда икки

соатча оёғим осмонда бўлиб ётдим. Осилиб қолган бошим кизиб, кўнглим айний бошлади. Ўлганнинг устига тепган қилиб, фонуснинг керосини ҳам кам эканми дейман, лип этиб ўчиб қолди. “Ана энди ёта-вер Мирҳосил”, дедим ўз-ўзимга. Бирдан Жамиланинг “Ака, акажон қаердасиз?”, деган овози келди. Бир-икки “Мен шу ердаман”, дедим, лекин овозимни ўра ичидан чиқмасди.

“Овози ошхона тарафдан келаяпти, аммо ертўлага кирмаса керак,” деб ўйладим. Чунки у қоронгудан қўрқади. Синглим ичкарига мўралагандай бўлди, мен бор кучим билан оёғимни ерга тепиб, ура бошладим. Жамила эшитгандай бўлди, чамамда, эргашиб юрган укам эса мингиллаб йиғларди. Орқасига қайтган синглим “Бўлди қил, кимдир гапирдим дейман, эшитмай қолдим”, деб укамни урушиб қўйди. Умиджон жим бўлди. Яна бор кучим билан оёғимни кўтариб ерга урмоқчи бўлдим. Шунда оёғим нимагадир тегиб бир нарсга шарақлаб ерга тушди. У деворга суяб қўйган белкурак эди. Синглим билан укам ичкарига киришди. Иккаласи ўтириб олиб, оёғимдан тортишди, кимир этмадим. На ўра ичига туша оламан, на чиқа оламан. Охири ўйлаб, синглимга белкуракни дастасини ўра ичига беришини айтдим. Дастага тиралиб, гавдамни кўтаришга ҳаракат қилдим, улар оёғимдан тортишди, ахийри ўрадан чиқиб олдим.

Ўрадан чиқдим-у, аммо юролмадим, ертўла ўртасида узала тушиб ётардим, иккала укам тепамда йиғлашарди. Амаллаб, синглим ёрдамида уйга кириб олдим, кўрпага ўраниб кечгача ётдим. Синглим бечора атрофимда парвона. Ўрадан олган картошкани сувга солиб пишириб кечги пайтга едик. Ўртасига ўрнимдан туриб,

келинойимникига боришга аҳд қилдим. Бошқа иложим ҳам йўқ эди.

Эшикдан кириб бордим. Рўпарамда пайдо бўлган келинойимга салом бердим. Келинойим мени итариб чиқармоқчи бўдилар, мен бўлсам буни сезиб ичкари-рокка кириб олдим.

– Ҳа, шумоёк, яна нимага келдинг? – деди мени ғажишга тайёр итдек, кўлларини белига қўйиб.

Мен икки кўлимни чўзиб, индамай туравердим.

– Ҳа, оч қолдиларингми, а....? – деб яна шанғиллаб дийдиёни бошладилар. Нима деб қарғаса ҳам чидадим. Бизларни “шумоёк”, “дардисар” деб қарғарди.

Менга барибир эди. Қорним оч бўлгани учун бу ҳақоратлар таъсир қилмасди. Мақсадим эсон-омон укаларимни баҳорга олиб чиқиш эди. Нима деса ҳам бирор бир егулик берса бўлди деб ўйлардим. Индамай туравердим, келинойимни эса оғизи тинмасди.

– Сен гадойвачча, кўзимдан йўқол, – дерди баттар овозини кўтариб.

Мен шунда ҳам икки кўлимни узатиб туравердим. Келинойим ахири шахд билан ёнимга келиб, бўйнимдан ушлади. Шу пайт кўзим келинойимнинг кулоқларидаги бувимнинг зирақларига тушди. Мен ҳам фурсатдан фойдаланиб, кулоқларини маҳкам ушлаб олдим. Келинойим мендан буни кутмаган эди, албатта, эсанкираб қолди.

–Ол қўлингни, –деб туртганди, зирақнинг биттаси кўлимга тушди. Маҳкам ушлаб қўйнимга солиб олдим. Келинойим жазавага тушиб, баттар қизишиб, мени урмоқчи бўлиб кўлларини кўтарди.

– Бу бувимники, уйимиздан ҳамма нарсаларни олиб келиб олдингиз. Укаларим оч ўтиришибди, бермайман, – дедим мен ҳам бўш келмай.

– Бер, тезрок, бу ўзимники – деди келинойим ёлғонлаб.

– Бу сафар найрангиз ўтмайди. бирор егулик берсангиз, кейин бераман, – дедим кўзига тик бокиб.

– Вой, яшшамагур! – деди тишларини ғижирлатиб.

– Укаларим оч ўтиришибди, нима бўлса ҳам беринг, тушундингизми, – дедим баланд овозда.

Охири гапира-гапира ошхона томонга кетди. Келинойимнинг ортидан караб, кўзимни лўқ қилиб, ишқилиб, бирор тузукрок егулик олиб чиксинда, дердим ичимда. Зум ўтмай, бир халтачада картошка билан бир товоқда атала ва уч бурда нон олиб чиқиб, зарда билан қўлимга тутқазди

Мен зиракни бердим-у орқамга қарамай, кўчага интилдим. Келинойим эшикни тарақлатиб ёпди. Мен тугунни кучоклаганимча келар эканман, ҳали ҳеч нарса томоғимдан ўтмаган бўлса-да, оёқларим анча тетиклашгандай эди. Йўлчи амакининг эшигига етганимда, итни овози эшитилди. Бу маҳаллада битта уларда ит бор.

Бошимга келган фикрдан жойимда таққа тўхтаб қолдим. Кейинги сафар Йўлчи амакиникидан ҳам ёрдам сўрасаммикин? Негаки улар бошқалардан кўра анча яхшироқ кун кечиришади. Амаки кунора овга боради. Бошқа иложим ҳам йўқ, ҳали баҳоргача, оҳ-хо-о. Ишқилиб, унгача укаларим ўлиб қолмасин. Ўтириб аталанинг ярмини нон билан мазза қилиб еб олдик. Қанчалик тежаб есақда, бешинчи куни яна оч ўтирдик. “Йўлчи амакиникига қандай сўраб бораман” деб ўйлагунимча орада иккинчи кун ҳам ўтди. Укам яна йиғлашга тушди. Кеч кирди, бошимга келган фикрдан ўрнимдан туриб, ҳовлига чиқдим. Ой баланд кўтарил-

ган, ҳаммаёқ оппоқ қор кўрпаси остида ётарди. Мен таваккал қилиб, Йўлчи амакининг уйи томон юрдим, дарвоза очик экан, ит сезиб қолмаслиги учун аста юриб, уйга яқинлашиб, ойнадан мўраладим. Улар дастурхон атрофида ўтиришарди. Эшикни тақиллатдим, бироздан кейин, ичкаридан катта ўғли чиқди. Саломлашди:

– Қалайсан, – деди Акмал.

– Яхши, ўзинг-чи, – дедим.

– Бўлади, нима гапнинг бор? – сўради Акмал.

– Мен озгина ёрдам сўраб келгандим, – дедим пастроқ овозда.

– Ҳозир, – деб ичкарига кириб кетди.

Анчадан кейин Йўлчи амаки чиқди. Башараси буришиб кетган, дудукланиб, нималарнидир жаҳл билан гапирарди. Мен тушунмай жойимда туравердим. “Ҳали ҳам одам бўлмапсан”, дедим ичимда. Қарасам, ўтинхонадан узун чўпни кўтариб келаяпти. Биламанки, бу одам аяб ўтирмайди. Жон ҳолатда қалин қор кечиб, боғ тарафга қоча бошладим. Белимгача қорга ботиб, беш-олти қадам зўрға юриб, жойимда тўхтадим. Орқамга қарадим. Йўлчи амаки ҳовлида қор куралган жойда туриб, мени кидирарди. Мен ҳам Йўлчи амаки кўрмаслиги учун қор устига ётиб олдим. Ит бўлса тинмай ақилларди. Бироздан сўнг уй эшиги очилиб, хотинининг овози эшитилди.

– Ҳой, ҳой қанақа одамсиз ўзи. Шунгайм шунчами, қўлингиздаги билан урсангиз, ўлиб қолади-ку. Ғирт етим бўлса?! Ҳеч тавба қилмас экансиз-да. Сизни энди факат гўр тузатади. – деб эрини уйга олиб кириб кетди.

Қор устида ётиб бу гапдан ғалати бўлиб кетдим. “Йўқ, мен ғирт етиммасман, опоқижон, отам борларку, ўлганларини ҳеч ким кўрмаган. Бир кун кириб келса-

лар ўзингиз уялиб қоласиз”, деб пичирлардим ўз. Аста ўрнимдан туриб, ховли этагидаги ҳожатхона олдида устимни қоқиб турсам, бойлаб қўйган ит бор овози билан менга қараб баттар акиллаб кетди. Ёз пайтлари маҳаллада кўриб қолсам, бошини силаб эркалатардим.

– Йўлбарс, йўлбарс, бўлди қил, бу менман танидингми – дедим. Ҳартугул ит мени таниб, акиллашдан тўхтаб думини ликиллатди.

Олдига бориб, бошини силаб эркаладим. Ит думини ликиллатиб устиларимга сакраб ўйнамоқчи бўлди. Шу пайт уй эшиги очилиб, кимдир биз томон кела бошлади. Шошиб қолиб, ҳожатхона ичига кириб олдим. Акмал келиб итни ечиб юборди-да, ялоғига нимадир тўкди. Турган жойимда “Агар ҳожатга кириб қолса-я”, деб юрак ховучлаб турдим. Ҳожатхонанинг бир тарафида тахлаб қўйган шохлар устида турган қопларга кўзим тушиб, қўлимга олиб, бошимга кийиб шохларга суяниб ўтирмоқчи бўлдим. Қопни қўлимга олишим билан тагидаги дон тўкилиб тушди. Акмал ит билан ўйнаб-ўйнаб ўйга қайтди. Энди ҳожатхона ичида тахлаб қўйган қопларни биттадан қоқа бошладим. Уч косага келадиган бўғдойни йигиб олиб, ташқарига чикдим. Йўлбарс товоқдагини еб бўлиб мен томон қаради. Шунда итнинг ялоғидаги бир талай суякка кўзим тушиб, кўзларим ёниб кетди. Суякларга оч бўридай ташланиб қолдим ва режамдан қувондим. Суякларни йиғиштириб олдим-да, Йўлбарсга раҳмат айтиб, тўғри ўйга қараб жўнадим.

Ўйга яқинлашганда кўча арикда суякларни яхшилаб ювиб олдим. “Мирҳосилбой, нима ишлар қиляпсан ўзи?”, деб ич-ичимдан эзилардим. “Укаларим оч ўтирибди. Бошқа иложим йўқ, Художон, ўзинг кечир”.

Неча марта сирпаниб, арик ичига ҳам тушиб чикдим. Маҳалладагилар арикдан сув олганларида челақдан сачраган сув музлаб, сирпанчик бўлиб кетган эди. Суякларни ертўлага олиб-кириб, фонусга керосин куйиб ёкдим, шошиб укаларимдан хабар олиш учун хонага кирдим. Жамила жойида ғужанак бўлиб ётарди. Кўркиб кетиб, олдига яқинлашиб, “Жамила”, дедим ваҳима билан, у кўзини очди, “Худога шукур, тирик экан”, деб юбордим.

– Ҳозир сизларга овқат қилиб бераман, – дедим.

У ҳеч нарсa демади. Умиджон эса печка олдида тескари қараганча бир-бир инграб кўярди, холос. Ошхонадан катта қозон олиб кирдим-да, ичига сув солиб, оловни баландлатиб қўйдим. Қайтиб ертўлага тушиб бувимдан қолган ҳавончада суякларни янча бошладим, яхлаганигами ёки кийик суяги ёш эдими ҳар қалай, янчиш қийин бўлмади. Майдалаб ундeк қилиб эладим-да, ярим косасини олиб, бўғдойга аралаштириб, сув қайнаб турган қозонга солдим. Қолганини ҳам яхшилаб майдалаб, тугунчага туғиб қўйдим. Совук ўтиб кетгани учун кўрпага ўраниб, бирпас исиниб олмокчи бўлиб, шу билан қотиб ухлаб қолибман. Укамнинг йиғлашидан уйғониб кетдим. Ҳовлиқиб ўрнимдан туриб бориб, бақирлаб қайнаётган қозоннинг қопқоғини кўтардим. Беихтиёр, “Ё Оллоҳ, қудратингдан”, деб юбордим. Бувимнинг ёд бўлиб кетган сўзларини такрорлаб. Қозонда оппоқ атала қайнарди, ишонгим келмасди. “Худойим назар солмаган бўлса, шунчалик бўлиши мумкин эмас”, деб ўйладим. “Худди сутли бўтқага ўхшайди-я”, хурсанд бўлиб кетдим.

Ойнага қарадим, кун отиб қолибди. Куюклашган аталага озгина сув солиб, яна бироз қайнатдим.

Эрта тонгда суякдан қилинган овқат тайёр бўлди. Кайфиятим кўтарилди. Иккита тавоқчага оқ аталани суздим. Синглимнинг ёнига бориб, қошиқ билан пуфлаб-пуфлаб, оғзига қуйиб едирдим. Жамила факат култ-култ этиб ютарди, холос.

Синглимнинг ичига иссиқлик кириб, овози чиқди. Косадаги овқатга имо қилиб “Ўзингиз енг” дегандай қилди. Мен “Хавотир олма, ҳали овқат кўп”, дедим, печка устида турган қозонни кўрсатиб.

Умиджон овқатини еб бўлди-ю, жойига ётиб, яна ухлаб, хуррак отишга тушди. Ўшанда укам бечора қорни очлигида ётгани билан, лекин ҳечам ухламаслигини сездим.

Укамнинг ёнига чўзилиб, кўнглим сал тинчиди. Асосийси, синглим ва укамни баҳоргача эсон-омон тирик олиб чиқиб олсам бўлди. У ёғига амалларман. Тун-у кун факат шуни ўйлардим.

Икки кун деганда синглим ўрнидан турди. Ўзим камроқ есам ҳам синглимга кўпроқ овқат едира бошладим. Укам ҳам анча ўзига келиб, ўйнаб-куладиган бўлиб қолди. Синглим овқатни қаердан олганимни сўрайвериб қўймасди. Мен “Узумини егину, боғини суриштирма”, деб қўяман. Вақт ўтиб, яна юрагимга гулгула туша бошлади. “Энди укаларимни оёққа турғазиб олганимда, яна оч қолиб кетишса-я”, деган ўйда ертўлага тушиб, майдалаб, тўрвага солиб қўйган суякларни қараб чиқтим. Кам қолибди. Шу кеча ухламай чиқдим, бошим қотгди. Роса ўзимни тийиб кам овқат ейман. Етмай қолмасин деган хавотирда юраман. Ярим тунда бошимга келган янги фикрдан ўрнимдан туриб кетдим. Синглим:

– Ҳа, ака, нима гап? – деди.

– Сен ҳам ухламаяпсанми? – сўрадим.

– Йўқ, ухламаяпман. Овкатимиз тугаб қолса, кейин нима қиламиз? Шуни ўйлаяпман-да ака, – деди синглим ҳам. “Қишнинг бу забтида март у ёқда турсин апрелда ҳам баҳор келиши кийин” дедим яна ташвишли оҳангда.

Сўнг Жамилага қараб, “Калламга бир фикр келди”, дедим ётган жойимдан туриб. Синглим билан узок маслаҳатлашдик.

– Нима десангиз денг, мен ҳам сиз билан бораман, ака. Бўлмаса, майли, очликдан ўлсак ҳам сизнинг бир ўзингизни жўнатмайман, – деб туриб олди, Жамила.

Эртасига эрталаб туриб кечгача тайёрландик. Устимизга ёпиш учун оқ чойшаб кидириб, тахмонларни бузиб, қарадик. Бувимнинг сандиғидан 3 метр оқ чит топдик. Синглим уни устимизга ўлчаб, бошимиздан киядиган паранжига ўхшатиб тикди.

Жамиланинг оёғига бувимнинг жунли пайпоғи устидан маҳсисини ҳам кийгаздим. Йиртилай деб турган пальтосининг устидан онамнинг катта жун рўмолларини ўраб, орқасига боғлаб қўйдим. Ўзим ҳам устимга отамнинг қалин фуфайкаларини кийиб олдим. Лекин оёғимга киядиган этигим йўқ эди. Ертўлага тушиб, отамдан қолган эски чорикларини топиб чикдим. Оёғимга пайтавани ўраб, устидан чорикни кийдимда ипи билан ўраб-чермаб боғладим. Қорнимизни тўйдириб, иккаламиз устимизга оқ бўзни ташлаб, қоронғу тушишини пойлаб ўтирдик.

Қош қорайганда укамга хўрозканд, овкат олиб келишимизни айтиб, қолишга кўндирдик.

Ноиложликдан укам бечора “хўп” деб, бурчакка бориб аразлагандай ўтириб олди.

– Тез келинглар мен кўркаман, – деди қайта-қайта. Укамни устидан кулфлашга-кулфладиму, аъзои бада-ним увишиб, кўнглим бўм-бўш бўлиб қолди. Кўркиши аник, бор-йўғи 6 ёш бўлса...

Кўча эшикка етганимизда Умиджоннинг йиғиси эшитилди. Иккаламиз бир зум бир-биримизга тикилиб турдик-да, лекин орқамизга қайтмадик. Катта йўлга тушиб, бир вақтлар отам ишлаган от бокиладиган колхоз фермасига қараб йўл олдик. Ферма бизлардан анча узоқ. Давондан ошиб, яна пастликка қараб юриш керак. Устига-устак йўлимиз шунақа кўрқинчли эдики, ҳозирнинг ўзида олдимиздан бўри чикиб қолиши шубҳасиз. Ҳозир бўриларнинг оч пайти. Ҳаммаёқ оппоқ, қордан бошқа ҳеч нарса йўқ. Бўрилар фақат оч қолганидагина одамга ташланаркан. Буни отам айтган. Анча жойгача иккаламиз ҳам укамни ўйлаб, жим бордик. Борган сари изғирин шамол кучайиб, орқамиздан уриларди. Совуқдан қотиб, иккаламиз ҳам дағ-дағ титраймиз. Бир-биримизга ёпишиб олиб, қор кечиб борардик. Ярим йўлга етганимда оёғимдаги отамнинг чорикларининг ёни йиртиқ эканини сезиб қолдим. Синглимга айтмай, индамай кетавердим. Олдини-га жимжилоғимнинг совуқдан қотганига чидашнинг ўзи бўлмади. Юравериб, йўл тугамаганигами, наҳотки бу йўл шунчалик узоқ бўлса, деб ўйладим. Бизлар узоқдан-узоқ юриб, тепаликка етганимизда эса битта оёғим тошга айланиб қолгандай туюларди. Булутлар орасидан ғира-шира ой кўринди. Тўхтаб пастга қардик, колхоз отхонаси кўзга ташланди. “Худога шукр, охири кўринди-я”, дедим ўз-ўзимга ичимда. Синглим “Келдикми” деб сўраганида тиши-тишига тегиб такилларди. Менинг ҳам совуқдан овозим ҳам ғалати

чиқар, иложи борица ҳаракатдан тўхтамай, синглимга ”Бармоқларингни, қўлларингни кимиралатиб юр”, деб қайта-қайта тайинлардим.

Биз энди қалин қорни кечиб, отхонанинг орқа тарафидан тепаликдан туша бошладик. Оёқларимиз сирпаниб кетиб ҳатто бир неча марта думалаб қорга қоришиб кетдик ҳам.

Колхознинг отлари турадиган узун отхонага анча яқинлашиб жойимизда тўхтаб, кузата бошладик. Турган жойимиз баландлик бўлгани учун отхона-ю, қоровуллар ўтирадиган уйгача ҳаммаси кафтдек кўриниб турарди.

– Мен бу отхона ичини жуда яхши биламан, – дедим синглимга.

Туравериб қотиб қолмаслик учун у ёқдан бу ёққа юриб оёғимизни бир-бирига урганча, диққат билан кузатиб турдик.

Қоровулхона ичидан иккита одам чиқиб келди. Олдиларида думини ликиллайтиб ит ҳам пайдо бўлди. “Ишқилиб, бизни ит сезиб қолмаса бўлгани” деб ўйладим ичимда. Иккаласи ҳам тўрваларга буғдойни солиб, отхона томон кириб келишарди. Уларнинг ортидан ит ҳам келиб, у ёқ, бу ёққа қараб, ниманидир сезгандай акиллаб-акиллаб қўярди.

Орадан бироз вақт ўтиб, қоровул амакилар отхонадан қайтиб чиқиб, нарироқда жойлашган қоровулхона томон қайтишди. Ит ҳам уларга эргашди. Сабри етмаган синглим, “Бўлинг, ҳозир отлар еб қўйишади”, деди.

– Шошмагин, насиб қилганини оламиз, – дедим итни нарироқ кетишини кузатиб.

Қоровуллар хонага киришди, лекин ит биз томонга қараб акилларди. Синглим билан оқ бўзни яхшилаб

устимизга ёпиб, баланд қор устига ётиб олдик. Ит пайкаб қолдими, деб қўриб кетдим, чунки у тўхтамай биз томон чопиб келарди.

– Ака, бизни қўрди, шекилли, – деди қорга бурканиб ётган синглим.

– Қимирламай ёт, – дедим юрагим така-пука бўлганини билдирмай.

Ит кураб қўйилган жойгача чопиб келиб тўхтади, бошқа тарафга қараб вовуллай бошлади. Шунда уйдан ҳалиги икки киши милтиқ кўтариб чиқиб келишди. Ётган жойимда юрагим уришдан тўхтаб қолгандек эди. Уйда қолган укамни ўйлардим. Бизнинг-ку, шу жойда битта ўқ билан жонимиз чиқиб кетар, лекин у-чи. Синглим ҳиқиллаб-ҳиқиллаб йиғларди. Улар ит олдига келиб тўхташди. Амакилардан новчароғи итга қараб, “Ҳа, нима гап, нимани қўрдинг?” – деди. Ит биз томонга қараб акиллаб қўйди. Бўйи пастроқ киши у ёқ бу ёққа қараб, “Тулки бўлса керак”, деб милтиқни ўқлаб, осмонга қараб икки марта отиб қўйди, сўнг яна хоналарига кириб кетишди. Ит эса орқада қолди. Новча киши хонадан товоқда нимадир олиб чиқиб, “Хайбар, Хайбар, ма, Хайбар” деб итни чақирган эди, овқатни қўрган ит чопиб кетди. Амаки у ёқ-бу ёққа назар солиб, яна уйга қайтиб кетди.

Тезда ўрнимдан турдим. Шошиб синглимни тургизиб, тез-тез ҳаракат қилишини айтдим. Отхонанинг орқа томонидаги гўнг ташланадиган туйнукка яқинлашдик. Ит шунда ҳам тинмади, овқат еб турган жойида отхона томонга қараб, вовиллайверди. Шу пайт қоровулхона эшиги яна очилиб, ичидан паст бўйли киши, худди бизни пайкагандек, тез-тез юриб чиқиб келди. Биз қўриб кетиб, жойимизда бир-биримизни қучокла-

ганча, жим туриб қолдик. Бу қалин қорда қочишнинг ҳеч ҳам иложи йўқ.

Қоровул амаки: “Хайбар, хо Хайбар, кани жим бўл” дедилар жаҳл билан. “Одамга тинчлик бермайсан, бу нимаси кириб жойингга ёт-чи” деб қайтиб кириб кетди. Худога шукр, ит ҳам хонасига кириб жим бўлди. Ичим анча ёришди. “Энди иложи бори ча тез ҳаракат қилишимиз керак”, деб ўйладим. Туйнук олди гўнг ташлангани ва яна унинг устига қор ёққани учун нақ томга етай деб қолганди ўзиям. Шунинг учун туйнукдан отхонага кириш осон эди. Синглимни туйнук олдида қолдириб, биров чикиб қолса дарҳол хабар беришини тайинлаб, қўлига қопни тутқазиб, ичкарига сакраб тушдим. Биринчи турган от чўчиб орқага тисарилди. Отлар қатор туриб, бўйнига осилган тўрвасидаги буғдойни кутурлатиб ейишарди.

Биринчи отнинг бўйнидаги тўрвани олиб, ичидаги арпанинг ярмини халтамга тўқдим. Тўртта отнинг тўрвасининг ярмисини бўшатганимда халта тўлди. Уни олиб, туйнукдан синглимга узатдим.

Халтамни 4-5 марта тўлдириб, қопга бўшатганимда синглим “Бўлди энди ака” деб қолди. Битта от сал шўхроқ экан, шекилли, мени кўриб оёғини ерга тап-тап уриб безовталана бошлади. Амаллаб бошидаги тўрвани олдим-у, ўзимни йўқотиб қўйдим. У мени ўзимдан олдин танибди. Бу менинг Бойчиборим эди. Меҳрим қайнаб, худди туғишганимни кўргандай хурсанд бўлиб кетдим. Бўйнидан маҳкам кучоклаб, “Танидингми, ақллигинам, меҳрибоним, кадрдоним”, деб бошини силаб эркалатдим. Ишимни тугатиб синглимнинг олдига чиқдим. Йиғилган буғдойга қарадим, нақ ярим қопдан

ошибди. Синглимнинг кўзлари кувнаб, ялтираб турарди. Атрофга алангладим, ҳаммаёқ жим-жит.

Жамилага Бойчибор билан хайрлашиб чикишимни айтдим. Синглим қаршилиқ қилди. “Тез чиқаман”, деб, кулоқ солмай кириб кетдим. Бойчиборнинг бўйнидагини олганимда эсимга тушди отхона устунига қокиб қўйилган михда отларнинг тароғи турарди. Қарасам, ҳали ҳам бор экан. Отимнинг сочларини тараб, сухбатлашиб хуморимдан чикдим. Синглимнинг овози эшитилди, шошиб колдим. Ит отхона томон акиллаб, чопиб келарди. Эшик очилди-ю, энди чикишнинг иложи йўқ, охур ичига чўзилиб ётиб устимга хашакни тортдим. Қоровуллар отларнинг тўрвасини бошидан олишга тушди. Итнинг акиллаши кулоқни қоматга келтирар, бу гал ҳам паст бўйли киши урушиб берди: “Эй бўлди-эй, намунча бугун чакагинг очилди сени” – деди. Итнинг овози сал пасайгандек бўлди. Бойчиборнинг ёнига келишганида отим худди мени тушунгандек, орқага тисарилиб турарди. Улар отхонадан тўрваларни олиб чикиши билан бориб туйнукдан қарадим. Синглим қорга ёпишганча ётарди. Аста туйнукдан ташқарига чикдим. Қоровуллар кўринмасди. Ит ҳам тина қолмади. Бошқа кутишнинг иложи йўқ. Биз отхонанинг орқа томонидан тепаликка қараб, келган йўлимизга қопни опичлаб кета бошладик. Юришнинг ўзи бўлмасди. Зўрға қадам ташлардим. Биринчи дўлана дарахтига етганимизда ўпкам оғзимга тиқилиб бўлганди. Тепаликка қарадим. Ҳали анча бор. Ит ўлгур ҳамон хурарди. “Қоровуллар чикиб қолмасин”, деб жоним халак. Қопни кўтариб йўлимизда яна давом этдик. Катта арча тагига етай деб қолганимизда қоровуллардан бирининг овози эшитилди. Ортимизга қарадик. Улар

бизни пайқаб колган чамамда. Қор ичига белимизгача кўмилиб, устимиздан оқ бўзни тортиб олдик. Ит энди бизларни аниқ кўргандай тўғри биз томон чошиб келарди. Иккала амаки ҳам қўлида қуроли билан қор кечи-б, биз томон келмоқда. Ичимдан нималар ўтганини факат Яратганни ўзи билади, холос.

“Бўлди, умидим колмади, бизни ҳозир ушлаб оли-шади, бу аниқ, ишқилиб отиб ташлашмаса гўрга эди”, дердим ўзимга-ўзим. Ҳозирнинг ўзида қўлимни кўта-риб таслим бўлсам, балки синглим кутулиб колар, деб ўйладим. Ит бизларга яқинлашиб келарди. Бошимни кўтариб, туришга тайёрланиб, синглимга, “Менга қара, нима бўлса ҳам сен уйга – Умиджоннинг олди-га кетишинг керак, тушундингми, дедим. У ноилож “Хўп” деди. Энди таслим бўлиш учун ўрнимдан турмоқ-чи ҳам эдимки, қулоғим остида отилган ўқ овозидан кўрқиб кетиб жойимга, яна қор устига чалканча ту-шиб, чўзилиб колдим. Осмонга кўзим тушиб, бувим ёдимга келиб, дунё тор бўлиб кетдим. “Буви, бувижон тепамда турган бўлсангиз, нега қараб турибсиз, ахир!” - дедим. “Ҳамма гапларингиз ёлғон, ҳаммаси сафсата”, дедим аламимдан қорни муштлаб. “Ўлсам ўлиб кета қолай. Факат уйда устидан қулфлаб келган укам-чи, буви айтинг, айтинг нима қилай, дедим алам устида. “Жамила, тур бекинмачок ўйини тугади”, деб бошим-ни кўтардим. “Энди нима бўлса бўлар”, деб ўйладим ичимда. Шу пайт тепаликдан иккита бўрими ёки икки тулки, билолмадим, биз томон чошиб келарди. Улар-га қараб ҳали бу ҳам бормиди, кўнглимдан ўтди. Қани мана, мени егин дегандай уларга юзландим. Кўзимни очиб-юмишга улгурмадим ҳамки, улар олдимиздан ўкдай учиб, пастга қараб югуриб кетишди.

Қоровуллар бизга етишига 100 қадамча қолганида ит тулкиларни қувлаб кетди. Ортидан иккала амаки ҳам чопганича, биздан узоқлашди. Турган жойимда нима бўлаётганини тушунмай довдираб қолдим. Мен гуноҳкордек осмонга қарадим. “Мени кечир, Художон”, дедим хурсанд бўлиб. Шунда билдикки, улар бизни кўришмаган экан. Синглим тиши-тишига урилиб, калтираб йиғи аралаш куларди. Бориб синглимни турғаздим, бизлар бир-биримизни кучоклаб бироз туриб қолдик, “Худога шукур” деб юбордик баравар.

Қопни орқамга опичлаб олиб тепаликка қараб йўлга тушдим. Калин қор устидан бир қадам ташлашга оёғимда мадор қолмаганди.

Бор кучимни тўплаб, иложи борица олдинга интилардим. Бун пайкаган синглим, қопга икки қўлини қўйиб, ортимдан олдинга итарар, оёғи сирпаниб йиқилиб тушар ва яна “Ерга қўйинг ака бирга кўтарамиз”, дерди ўзи зўрға қадам ташлаётган бўлса ҳам.

Яна бир-икки қадам олдинга юриб, кучим етмай охири қопни ерга қўйиб, устига ўтириб олдим. Бувим шуни айтарканларда, “Йўл азоби гўр азоби”, деб ўйладим. Оёғимни кимирлатишга ҳолим бўлмай ўтириб қолдим.

Жамиланинг оғзи кимирлагандай туюлди, ҳаёлимда. Қарасам, қорни олиб оғзига соляпди. “Нима қиялпсан?” дедим хушёр тортиб. “Ака, чанқаб кетдим” деди, “Ширин экан, еб кўринг” кафтида қорни менга узатди. “Шамоллаб қоласан”, демокчи эдим-ку, лекин ўзимни тутолмадим. Қорним очлигидан синглимнинг кафтидаги қор бир парча нондай кўринди кўзимга. Олдим-у, ҳеч иккиланмасдан оғзимга солдим. Оғзимда эриган қордан бутун азои-баданам намлангандай бўл-

ди. Шунда хаёлимга келган фикрдан шошиб, дарров копнинг устидан туриб, оғзини очдим-да, ичидан бир чангалдан буғдойни олиб синглимга узатдим. Иккала-миз ўтириб олиб, чайнаб-чайнаб, қор билан юта бошладик. Синглим кафтидагини еб тугатиб, “Мазали бўларкан ака”, деди сал жон киргандай.

Мен яна кафтига солиб бердим-да, “Секинроқ яхшилаб чайнаб егин”, дедим.

Вахоланки, ўзим арпани на қаттиқлигини сезардим, на хомлигини, худди ширин-ширмой нондай томоғимдан ўтарди. Бир чангалдан кўпроқ буғдойни еб, анча жон киргандай бўлиб, ўрнимдан турдим.

Бизлар тамаддини тугатиб, йўлимизда давом этдик. Энди юришим тетиклашиб, анча-мунча жойгача дам олмасдан бордим. Жамиланиям гаплари тетикроқ чиқа бошлади. Охир-окибатда довонни ошиб тушдик. Буёғига текис йўл бўлганлиги учун кўнглимиз анча ёришди. Текис йўл олдидан ўтириб, яна бир чангалдан арпани қор билан еб, катта йўлга тушиб олдик. Синглимга, “Бўл тезроқ агарда ҳаракат қилмасдан яна бироз турсак, шу жойда муз парчасига айланиб қолишимиз мумкин”, дедим, копимни опичлай туриб.

Тепаликка чикқанча унчалик совукни сезмагандик. Буёғи текислик бўлганигами орқамиздан қаттиқ изгирин шунчалик урилардики, синглимни ерга йиқитиб, қорга буркаб ташларди. Жамила йиқилаверганидан қўлидан қўлтиғимга маҳкам босиб олиб, бир-биримизга ёпишиб юра бошладик. Қопни опичлаганча юраве-риб, қўлларим эзилиб тушгандай бўлса ҳам, дам-бадам қўлимни алмаштириб, йўлимда давом этардим. “Эй, Худойим, бу йўл шунчалик узокмиди?” деган савол чархпалакдай айланарди. Бизлар йўл юрдик, йўл юр-

сак ҳам мўл юрдик, охири кишлоғмиз ёнидаги дарёга етиб қолдик.

Қопни ерга ташладим-у, тарашага айланиб қолган қўлимни амаллаб кўтаришга тушдим. Бирданига синглимга кўзим тушиб, юрагим увишиб кетди. Унинг юзи кўринмасди, бир парча қорли музга айланиб қолганди.

– Жамила, – дедим кўркиб кетиб., “Ҳа” деди у. – Юзинг қани, – дедим қўлим билан рўмолининг музидан қокмоқчи бўлиб. Музлар тарашадай қотганди. “Ҳа майли энг кераги тирик, эсон-омон етиб келганимиз, уёғига Худо пошшо”, деб ўйлаб, ўзимни тинчлантирдим. Қулоғимизга қаёқдандир бўриларнинг увиллаган овози эшитиларди. Жамила, “Туринг, ака, етиб келганда бўриларга ем бўлмайлик”, деди атрофга аланглаб.

Қопнинг устидан турмоқчи бўлдим, чап оёғимнинг томири шунақа тортилиб оғридики, ҳушдан кетай дедим.

– Нима бўлди, – деди синглим.

– Чап оёғим, – дедим кўрсатиб.

– Оғрияптими, – деди у.

– Ҳа, Чорикнинг бир ёғи тешик экан.

Оғрик қўйиб юборгандай бўлди. Ўрнимдан туриб, қопни опичлагач, анча жойғача оқсаб-оқсаб бордим. “Нега чўлоқланаяпсиз?”, ака деди синглим. “Ўзимам билмайман”, дедим. “Оёғим бор-йўқлигини билмаяпман”, деб қўшиб қўйдим. “Худо хоҳласа кўрмагандай бўлиб кетасиз, ака”, деб кўнглимни кўтарди Жамила.

Уйимизга яқинлашгач, укамни ўйлаб, ачиниб кетдим. “Бечора укам!”, деб ўйладим. Дарвозани очдик, ҳаммаёқ жимжит. Қопни қўйдим-у, калитни олиб, уй эшигини очишга шошдим. Укам уйнинг ўртасида чўзилиб инграб ётарди. Амаллаб устимдаги тошдай қо-

тиб колган фуфайкани ечиб, жонҳолатда укамни кўтариб олдим. У йиғлайвериб, ҳолдан тойганди. Умиджон менга қараб, нима демокчилигини тушундим. Унинг бошларини силаб, “Кўркдингми”, дедим эркалатиб. У “ха”, дегандек бошини қимирлатди. Ичи тўлиб йиғламоқчи бўлди, лекин кучи етмади.

– Энди сени ҳеч қачон ташлаб кетмайман, тушундингми, – дедим уни қучоқлаб. – Сенга кўп овқат олиб келдим, ейсанми? – дедим.

– Ҳа, – деди укам бошини қимирлатиб.

– Ҳозир пишириб бераман, – дедим хурсанд бўлиб.

Олдимда кийимларини ечолмай, йиғламсираб турган синглимга кўзим тушди. Дарров унга ёрдамлашиб, укамнинг ёнига ўтказиб уларни кўрпага ўраб ўзим ишга киришдим. Печкамиз ҳам ўчиб қолибди. Синглим ўтирган жойида титрок босарди. Мен бўлсам на совукни, на иссиқни сезардим. Оёғимдаги чорикни ечмоқчи бўлиб, анча уриндим, аммо бу чорик дегани аллақачон музга айланган эди. Пичоқ билан кесмоқчи бўлдим, ҳеч эпполмадим, бунақа қилиб ўтирсам, Худо билади, яна қанча вақт кетади. Ундан кўра, овқатни тезроқ пиширишим керак, кейин ечарман, унгача анча эриб ҳам қолар деб ўйладим. Фақат чап оёғим томири тортишгандек оғирлашиб, бир-бир санчиб-санчиб қоларди. Ҳеч нарсага эътибор бермай, тез-тез овқат тайёрлашни бошлаб юбордим.

Печкага оловни гуруллатиб ёқдим-да, деярли бир коп буғдойни олиб кириб ошхонада турган хумнинг ичига солиб қўйдим. Кайфиятим яхшилигидан чарчокларим ҳам тарқагандек бўлди. Дондан бир пиёлагина олиб, ҳовончада янчиб юбордим. Тез пишиши учун, қозонга солдим. Бироз ўтгач, майдаланган суяк-

дан олиб, овқат ичига қўшиб, майда қилиб қайнатиб қўйдим. Жамила ҳамон ўзига келолмай калтираб ётарди. Иссиқ печкага орқаси билан суянтириб ўтказиб, оёқ-қўлларини ишқалаб ҳам кўрдим, ёрдам бермади. “Қиздиришим керак”, деб ўйладим. Ошхонадан ўтлар солиб қўйган, бувимнинг халталарини топиб чиқдим. Майда-майда тугунчаларга боғлаб қўйилган турли хил гиёҳлар бор эди. Биттадан олиб, ҳидлаб кўрдим.

Охири ҳидидан танидим. Бу ўша ўт, шамоллаганда ичадиган. Отам буни даладан олиб келганлар, эсимда, тумов бўлганимда ҳам бувим шуни тез-тез, иссиқ-иссиқ ичирадидлар, “Тезроқ тузаласан” деб. Дарров чойга қўшиб, 3-4 пиёла синглимга ичирдим. Орадан бироз ўтиб, Жамила қизигандай бўлиб, ухлаб қолди. Овқатим тезроқ тайёр бўлиши учун дам бадам қозонни ковлаб турдим. Қозонни ковлай-ковлай суюқлашгач, озгина сув билан яна бироз суяк қуқунидан солиб, димлаб қўйдим. Инграб йиғлаётган укамни оёғим устига ёстикни қўйиб, устига ётқизиб оёғимни тебратиб, деворга суяниб аллалай бошладим. Шу тахлит, деворга суяниб, қотиб ухлаб қолибман. Укамнинг инграшидан чўчиб уйғондим. Шошиб ўрнимдан туриб, қозоннинг қопқоғини очдим. Ичимга жон киргандай бўлди. Хурсандлигимдан ўйнаб юборай дедим. Укам ётган жойидан қўлини узатиб, “очқолдим” дерди. Қошиқни учида олиб ялаб кўрдим. Ох-ох қандай бахт-а, – дедим бошимни сарак-сарак қилиб. Бундай мазани умримда энди тотганга ўхшадим шу онда. Нафсимни тиёлмай, қозон ичидан бир-икки қошиқ олиб едим, иссиқ экан. Тилим куйгандай бўлди. Умиджонни овқатлантирдим. Укамнинг олдига чўккалаб ўтирганимда, оёғим тортиб-тортиб оғриб қоларди, чидадим. Укам қанака ху-

зур килиб ейишини шунда кўрдим. Факат такрорлаган гапи, шу овқатдан кўп олиб келдингизми ака, дерди. Ҳа, укам кўп олиб келдим, энди ҳеч ҳам оч қолмай-миз дедим уни ишонтириб. Жамилага ҳам сузиб, қўлига тутқазиб қўйдим-да, ўзим ҳам ўтириб бир товоқни паккос туширдим. Ана энди иссиқ овқатни еб туриб, кўзим юмилиб кетарди. Ойнадан кўчага қарадим. Аллақачон тонг отиб бўлган. Чарчаганимни энди сезяпманми, ёки ухламаганимгами, билмадим, ҳатто музлари эриб оёғимда ўзи қуриб кетган чорикни ҳозир ечаман деб, уйку устун келиб ўтирган жойимда чўзилиб олдим. Чап оёғим ҳали ҳам сим-сим оғриб турардику, лекин чидаса бўлади деб ўйлаб ухлаб қолибман. Шу билан қанча ётдим, қай маҳал бўлди, кечами-кундузми, ҳеч нимани тушунолмай чап оёғимнинг оғриғидан кўзимни очдим. Уйни ичида укамни бир ўзи. Дераза ойнасида ҳосил бўлган парга қўли билан нималарнидир чизиб ўйнарди. Бечора Умиджон, қачондан бери ўзи-ўзи билан ўйнамасди, ҳатто уй ичида туриб юрганини ҳам яхши эслолмайман. Ҳаммасига оч қолиш сабаб бўлган эканда, дедим ўзимга ўзим.

Ўрнимдан туриб ўтирганимни биламан, оёғим томири тортишиб, оғриқ бирданига кучайиб кетди. Энди укаларимдан яширолмасдим. Вой-вой, оёғим деганимда, укам чошиб олдимга келди. Ака-акажон, уйғондингизми, нима бўлди, – деди. Шу пайт эшик очилиб, ҳовлидан синглим кириб келди. Мени ахволимни кўрди-ю, дархол устидаги чопонни ечиб, ёнимга ўтирди. Синглим нима қилишини билмай атрофимда айланиб қолди. Оғриқ бир минут ҳам тинмасди. Жамила келинг, ака оёғингиздаги чорикни аста ечиб қўяман деди. Рози бўлдим.

Синглим секин чорикни устидан ўраб-чирмаб ташланган ипни ечмоқчи бўлиб ушлаганди, чинкириб юбордим. Жамила дарров қўлини тортиб олди. У қўярда-қўймай иккинчи соғ оёғимни амаллаб ечиб қўйди. Ўзим ҳам хайрон қолардим, ўнг оёғимни ушласа ҳам чап оёғимга оғрик берарди.

– Балки оғилхонага кирганингизда от босиб олгандир, – деди Жамила.

– Йўқ, йўқ унақа бўлмади, – дедим бошимни чайқаб. – Вой жоним оғрияпти, нима қилсам экан-а? – дедим оғриқдан кўзимга ҳеч нарса кўринмай. Кун бўйи оҳ-воҳ солиб ётдим. Кечга бориб иссиғим чиқиб кетди. Бутун аъзойи баданим ёнарди. Дард кучайгандан кучайиб борарди, энди хонани бошимга кўтариб, дод солардим. Укам билан синглим нима қилишини билмай боши қотиб қолганди. Синглим хона бурчагига бориб йиғлаб-йиғлаб кўз ёшини артиб олар, мен буни оёғимнинг оғриғи билан ҳам сезардим.

Ўтириб чарчаб кетганимданми билмадим, терга ботиб, орқам билан ёстикка суяниб, чўзилиб ётиб олдим. Оёғим кимирашга қўймасди. Кўзимни чирт юмиб ётган жойимда “Ёрдам беринглар, ёрдам, ёрдам”, деганимни билмай қолдим.

Синглим укамга нимадир деб тайинлаб, ўзи шошилиб чиқиб кетди. Менга энди барибир эди, нима қилса қилсин, фақат оғриқдан фориг қилишса бўлгани, деб ўйлардим. Укам қўлига сочиқчани олиб терга ботган юзимни артиб, нозик қўллари билан бошимни босиб-босиб қўяр, менинг дардимдан у ҳам азоб чекаётгани билиниб турарди.

Орадан кўп ҳам ўтмай синглим Ислом акамни бошлаб келди. Улар хайрон қолиб, “Нима бўлди?”

деб сўрадилар кўзлари хонасидан чиккудай бўлиб. “Мана шу оёғингми?” – дедилар, ечилмаган чорикни кўрсатиб. Синглим: “Ҳа”, деди мендан олдин. “Нима қилди?” сўрадилар. Жамилага ётган жойимдан қараб, тагин айтмагин дегандай имо қилдим. Синглим туфанини бир ютиб: “Билмадим, қаёққадир кетувдилар”, деди охири.

– Мирҳосил укам, укажоним, овга чикқанмидинг? – дедилар оёғимни олдига ўтириб олиб?

– Ҳа, – дедим оғрик аралаш оҳ-воҳлаб.

Улар ечмоқчи бўлиб, оёғимдан ушлаган эдилар, шунақа оғридики, гўё оёғимни болта билан уриб, иккига айиргандек туюлди. Бор кучим билан: “Йўқ тегманг акажон” дедим. Ислон ака додлашимдан кўркиб кўйиб юбордилар. Сўнг бирпас ўйлаб турдиларда, қайтиб эшикдан чиқиб кетдилар. Мен ҳеч тинмасдим. Оғрик босилай демас, забтига олиб, тану, жонимни қакшатарди. Синглим бечора йиғлаб-йиғлаб дам-бадам иссиқ чой ичиради, дам сув.

Онда-сонда синглимга кўзим тушганида, “Эҳ Оллоҳ, йиғлаб юрсин деб, энг кўп кўз ёшини шу синглимга берган экансан-да”, деган ўй хаёлимдан ўтарди дард аралаш. Азобимнинг охири йўқдек туюларди. “Художон, биладан гуноҳкорман. Шунақа дард билан жазоламоқчи бўлсанг, ундан кўра, мана мен, жонимни ола қол, мен розиман! Фақат ўтинчим мени қийнама”, дердим бор овозим билан. Кўзимга ҳеч нарса кўринмасди. Оғрик кучлилигидан бу гапдан синглимнинг кўркиб кетишини ҳам ўйламасдим.

Печка устидан нимадир олмоқчи бўлган Жамила гапларимни эшитиб, қўлидаги пиёлани тушириб юборди.

– Ака, акажон, нималар деяпсиз? – деб ўзини устимга ташлаб, хўнграб йиғлай бошлади.

– Жоним оғрияпти, ахир, – дедим чидолмай.

Эшик очилиб, Ислом акам шошилиб кириб келдилар. Шаҳар касалхонасига олиб боришнинг мутлақо иложи йўқ, йўлларни қор босган. Қишлоқда эса биттагина медпунктда ҳамшира киз ишларди. У ҳам шаҳарда тургани учун киш кунлари деярли келмайди. Ислом акам қўлида канақадир гиёҳни чойга аралаштириб, менга ичирдилар. Тахирроқ экан. Майли, ҳозир менга захар беришса ҳеч ҳам иккиланмасдан ичиб олган бўлардим, фақат оғриқдан қутулсам бас, деб ўйлардим.

Ислом акам йиғлаётган Жамилага “Йиғиштир кўз ёшингни ундан кўра менга ёрдамлаш”, дея койидилар. “Қани отангнинг ўтқир пичоғини топиб кел”, деди. Синглим тезда нариги хонага чиқиб кетди. Орадан ярим соат ўтар-ўтмас, оғриқ сал пасайгандек бўлиб, кўзимга уйқу келди. Ислом акам терга ботган юзимни, сочларимни сочиқ билан артиб, “Ухла, ухлай кол”, деганларида кўзим илингандай бўлди.

Ислом ака пичокни олиб, оёғим томонга ўтди бўшашиб, қолганимдан оғриса ҳам, бошқа каршилиқ қилолмасдим кўзимни чирт юмиб олдим, ярим беҳуш эдим. Ислом ака қўл теккизмай яхшилаб кўздан кечириб, сўнг бақиримга кулоқ солмай, ишга киришди аста-секин. Чорикни пичок билан кеса бошлади. Пичок канчалик чорикни кесиб пастга тушса, менинг оҳвоҳим шунчалик кучаярди. Товонимга етганда, “Тўхтанг-тўхтанг”, деб дод солдим. Улар менга асло кулоқ солмай, бошларини кўтармай ишларини давом этарди.

Додлайверганимдан, “Нима қиласан, унда шундок ётаверасанми?” – деди жаҳл билан.

– Дам беринг, – дея бошимни у ёкдан бу ёкка урардим. Улар “Хўп, хўп” дедида, яна кесишда давом этди. Пичок чориқни эмас, нақ оёғимни кесаётганга ўхшарди.

Мен дунёни кўчириб, бакира бошладим.

– Ўчир овозингни, ўғил боламисан ўзи? Бу нимаси, – деб уришиб берди Ислом ака. Синглим билан укамга нимадир пичирладилар-да, ўзлари қайчини қайнаб турган човгум ичига солиб, бироз ушлаб турди. “Нима бўлиши мумкин?”, деб кўнглимдан ўтарди. Сўрамадим, пайтава ёпишиб қолган бўлса шуни кессалар керак деб ўйладим. Қайчини кўтариб тепамга келдилар, мени юпатдиларми билмадим:

– Ҳозирнинг ўзида ҳаммасидан қутуласан, оёғингга пайпоғинг ёпишиб қолибди, шу пайпоқни кесиб олиб ташлайман бўлди, – деди оёғим томон ўтиб.

– Вой-дод, отажон, чидолмайман, д-о-д-дод – дердим. Иш қилиб оғзимга келган сўзларни гапириб, ала-мимни олгандай бўлдим.

– Сен эркаксан-ку, оддий нарсага шунча додлайсанми? – деди. Бу гапи менга жасорат бағишлагандай бўлди. Жамила билан Умиджон икки тарафимга ўтиб, қўлимни ушлашди. Бу сафар худди оёғимни кесиб олгандай огридики, бу дарддан уйни бошимга кўтариб, қаддимни кўтариб, икки қўлимга тиралиб қолдим.

Бошимни осмонга қаратиб, уввос солардим. Шу орада укамнинг менга кўшилиб бор овозда йиғлаган овозини эшитдим. Устимда тикка турган синглим, юзини ёпиб, додларди.

– Мана, қара, – деб Ислом акам синглимга ниманидур кўрсатди.

Синглим чошиб пиёладаги қозоннинг қорасини олиб берди. Ислон акам оёғимга яхшилаб сешиб боғладилар. Тайёрлаган дамламадан ярим косача қуюқроқ қилиб ичирди. Терга ботган кийимларимни алмаштириб, ўраб ётқизиб қўйди. Энди худди ўлиб-тирилган одамга ўхшардим. Оғриқ анча тингандай бўлди-ку, лекин бутун баданим ёнарди. Ислон акам олдимда ўтириб, оғзимга мажбурлаб овқат едирди. Шу билан улар дамлаб берган ўт таъсиридами, ёки дард анча чекинганигами билмадим уйқу тортарди. Ухлаб қолдим. Тушумда отам тепаликда туриб менга қараб турарканлар, Бойчиборимга ўтириб олганмишман, Ота-отажон келдингизми деб улар томон чошиб ҳеч етолмасмишман.

Кўзимни очдим, худди отамни ҳозир кўргандай бўлиб уйғондим. Худога шукур, оғриқдан қутулганга ўхшардим.

Секин ўрнимдан туриб ўтирдим. Синглим дарров менга қараб: “Ҳали турманг”, деди ранги ўчиб. Жойимда ўтириб оғриқсиз яшаш қандай катта бахт эканлигини тушуниб етгандим. Худога минг шукроналар айтдим ўтирган жойимда.

Орадан уч кун ўтиб юра бошладим. Шу куни Шермат амаким яримта зогора нон кўтариб кириб келди. Ислон акам айтган, шекилли. “Қийналган бўлсанглар уйга борсанглар бўларди-ку, овга боришга сенга ким қўйибди ҳали”, деди ачингандай бўлиб.

Кейин ўтириб оёғимни биргалашиб ечдик. Латтага ёпишган жойлари жизиллаб оғрирди. Кўриб, ўзим ҳам, “Ё алҳазар” деб юбордим.

— Нима, оёқ ялангмидинг, — деди кўзлари хонасидан чиқиб кетгандай бўлиб Шермат амаки.

– Йўқ, чориғимнинг ёни тешик экан, – дедим тара-шадай қотиб қолган амакимга қараб.

Кичкина бармоғим бира-тўла йўқ, иккинчисининг ярми йўқ эди. Умримда совук уради деганини эшитганман-у, бунчалик бўлишини ҳеч ўйламаган эканман.

Амаким малҳам қўйиб енгилроқ қилиб боғлаб қўйди. Ислон акам ҳам анча кун қатнаб, жароҳатимдан хабар олиб турди. Баъзида “Сенга чучла ҳасса қилиб қўйдимда”, деб кулдирарди ҳазиллашиб. Кунлар ўтиб оёғим битиб отдай бўлиб кетдим. Укаларим билан биз энди бахтли эдик, эгнимиз бут бўлмаса ҳам қорнимиз тўқ, ҳар кунга овқатимиз бор, бошқа бизга ҳеч нима керакмасди. Бугдой иликли суяк билан жуда ширин ва тўйимли бўларди.

Кечки пайт Йўлбарс иккаламиз роса ўйнадик. У энди менга кун ора худди дўстини кутиб олгандай пешвоз чиқарди. Кўпроқ ақиллаб қолса қўлимни кўрсатиб жим десам, овозини чиқазмайди жонвор.

Ҳар сафар Жамила сўраганида, мен иликли суякларни Йўлчи амакидан олиб келганимни айтардим.

– Вой, ака, суякни еймизми? – дерди синглим менга ғалати қараш қилиб.

Бувимдан эшитганман, суяк одамга яхши қувват бўларкан, кейин донимиз ҳам сал кўпроққа етишини айтдим.

– Ҳа, тўғри, баҳоргача етсинда, бугдойимиз, – деди синглим.

– Етиб, ортиб ҳам қолади, – дедим кўнглини тўқ қилиб.

Бу сафар Жамила иккаламиз иштаҳа билан овқат қилдик. Суякларни майдалаб янчганимиздан ярим пиёла олиб қозонга солдикда, узок кавлаб-кавлаб ара-

лаштириб турдик. Овкат тайёр бўлиб колганида ичига отамнинг мурчидан солиб лаганга суздик. Чой дамлаб, дастурхон ёздик.

Укамни кўринг эди хурсандлигини “ширин” дейман деб “шилини” дерди. Бунни кўриб синглим иккаламиз кулиб юбордик. Қип-кизариб кетган укам ҳам биринчи уялгандек бўлдию, кейин бизга қўшилиб кула бошлади. Овкатга иликнинг ёғлари чикиб, шунака мазали бўлиб кетибдики, ўша пайт биз учун бунданда бошқа бахт керакмасди.

Йўлчи амаки каклик, кийикнинг гўштини есалар, биз суягини бугдойга қўшиб ердик. Бир куни буғдойни суюкрок килиб, маставага ўхшатиб есак, иккинчи кун ширин атала килиб еймиз. Буғдойдан кўнглимиз анча тўк бўлганигами ҳамма эрта туриб, ўз иши билан овора бўлади. Синглим уй ичларини тозалаб, овкат пиширади. Мен билан укам калин қорларни кураб, ўтин ёрамиз, сув олиб кирамиз, шунака килиб, кунимиз ўта бошлади. Укамнинг анча-мунча семириб колганини бир кун ариқ бўйига чикканимизда Йўлчи амакининг гапидан сўнг эътибор бериб қарабман. Жамила тахмондаги кўрпачаларни қор устига олиб чикиб, қокиб-қокиб, йиғиб-теришга тушиб кетди. Мен укам билан кўча ариқ олдида сув олгани чикдик.

Март ойи ҳам яқинлашиб кундузи кунлар сал илиб колганига ариқ олдидаги калин қорлар эриб, кечки совуқдан жудаям сирпанчик бўлиб коларди. Сув олиш ҳам амримахол, ҳаммаёқни муз билан қоплаганини кўрсангиз. Болтани олиб чикиб, музни кўчира бошладим. “Кўй”, деганимга қарамай, укам ҳам ёрдамлашарди.

Бир пайт чопганича Йўлбарс пайдо бўлди. Келди-ю икки оёғини елкамга қўйиб сўрашди. Мен ҳам ишимни ташлаб, у билан бирпас ўйнадим. Бироз ўтиб, Йўлчи амаки Умиджондан бир ёшгина каттарок ўғли билан қўлида челак кўтариб келиб қолишди. Ҳар доимгидек ёвқараш қилди. Салом бердим, юзидан заҳар томарди. Катта-катта муз парчасини кўтариб кетаётган укамни кўрдию, кўзлари косасидан чиқай деб унинг олдига борди. Амаки укамни бўйнидан ушлаб ўғлининг олди-га олиб келиб, нималарнидир ёниб-куйиб соқовчасига гапирарди. Мен аввалига тушунмай қолдим, кейин аҳамият бериб қарасам, укам Пўлатдан анча-мунча семизроқ ва баланд экан. Кўрдим-у ўзим ҳам хайрон бўлиб қолдим. Кўз тегмасин дедим ичимдан қувониб, ҳа тўғри суяклар ростанам яхши қувватми дейман аслида, ўзим ҳам энди тўлиқ ишондим. Бувим ҳақ эди. Этдай суяк фойдали эди. Болалар қиш бўйи кўришмагани-гами, қўл ушлашиб, итнинг кетидан чопиб кетишди. Йўлчи амаки негадир жазавасти тутиб келиб менга ёпишиб кетди. Нималардир демокчи бўлиб, жаҳл билан бир-икки итарди. Мен унинг гапини тушунмасамда, лекин нима демокчилигини фаҳмладим. Бирданига қизишиб, вужудимда ғайритабиий куч пайдо бўлди. Ичимда ҳамма нарсанинг ўз меъёри бордир ахир дедим. Менга қилган ёмонликлари бир-бир кўз олдимдан ўта бошлади.

Қўлимдаги болтани ерга ташладиму, кўкрагимга урган қўлини маҳкам орқасига қайириб четроққа олиб чиқдим. Жаҳл устида қор ичига яхшилаб кўмиб, фақат бошини чиқариб қўйдим. Шунда ҳам алаимдан чиқмай ичим ёнарди. Йўлчи амаки овозини чиқариб бақирмоқчи бўлди. Тезда бориб оғзига қор тўлдириб,

“Овозингни чиқарсанг, шу жойга кўмиб ташлайман”, дедим сенсираб. У жим бўлди.

Болалар кўринишмасди, нарироққа бориб уларга карадим, иккаласи ҳовлига кириб томдан тушган баланд қорни устида сирпанчик учишарди. Улардан кўнглим тўлиб чопганимча амакининг ёнига келиб, қор ичидан олиб судраб панароққа, одамлар кўзи тушмайдиган жойга олиб бордимда, яхшилаб бир-икки мушт туширдим. “Сенга мен нима ёмонлик қилганманки ёшлигимдан қийнайсан, укамни нимаси сенга ёкмади. Ҳа тўғри сен гўштини еяётган бўлсанг, биз суягини, билдингми”, дедим бир силтаб қўйиб. Ўша еган гўштинга на сенга, на ўғлингга татимабди. Бунинг ҳаммаси Худони иши шуни биласанми?”. Қизишиб кетганимдан яхшилаб урмоқчи ҳам эдим, аммо бу шахтимдан қайтдим. Бор кучимни йиғиб урсам жони чиқиб кетишидан кўрқдим. Йўлчи амаки кўрқиб кетганидан ранги ўчиб, кечир дегандек қўлини кўксига қўйиб олганди.

Томоғидан сиқиб бошини корга ишқалаб-ишқалаб яна турғизиб қўйдим. “Эшитиб ол, яна бирор марта укамга бирор нарса дер экансан, мана шу тоғни кўряпсанми”, – дедим, қўлим билан кўрсатиб баланд тоғларни. Сени шу жойга олиб чиқиб чўккидан итариб юбораман, тушундингми? Токи сен ҳам шу тилсиз жониворларга ўхшаб гўштлининг тилка-пора бўлсин. Тоғда осилиб қолган ўлигингни бургутлар еб кетсин, – дедим зарда билан.

Амаки дағ-дағ титраб бир нималар деб ғулдиради. Отамнинг камалиши учун ёлғон кўрсатма бергансан тўғрими, дедим ўзим ишониб-ишонмай. У индамай бошини эгганича, миқ этмай турардилар. Наҳотки, шунчалик пасткаш бўлса, деб ичим титраб кетди, улар-

нинг гуноҳкордай туришларини кўриб. Айт-чи, мени отам Сталинни мазах қилганмиди, умрингда бир марта тўғрисини айт, деб сўрадим кўкрагидан бўғиб. У “Йўк, йўк”, деди дудукланиб. Унда сен нимага қўл қўйгансан, қўйганмисан? дедим ўзимни тутолмай бор овозим билан.

Йўлчи амаки довдираб, “Ҳа, ҳа”, деб кўзимга бакрайиб тикилиб. Бу гапни эшитдим-у тутаким кетдим, ҳеч кутмаган эканман чамамда, нахотки дедим ўз-ўзимга. Тоғларга қараб, бошим айланиб, бўғзимга нимадир тикилиб, дод солгим келиб кетди. Ўзимни босолмадим. Қўлимни қаттиқ муштлаб: “Кўзимдан тезроқ йўкол, бўлмаса ўлдираман”, – дедим дод солиб. Ўзимга келганимда амаки йўк эди. Мен қор устида узола тушиб ётардим. Бўшашиб уйга қайтдим. Умиджон ўртоғини Йўлчи амаки олиб кетганини айтди.

Шу кундан бошлаб отамни ундан ҳам кўпроқ кутардим. Келадилар, албатта келадилар, аслида Йўлчи амаки ҳам биларкан отамнинг айбсизликларини, деб ўйладим ичимда.

Кун тунга, тун кунга уланиб, баҳор ҳам кириб келди. Далаларда ҳам қорлар эриб, майсалар ниш ура бошлади. Қиш қаттиқ келгани учун ариқлар, дарёлар тўлиб-тошиб оқарди. Синглим дарё бўйига чиқиб, ялпиз, жағ-жағ териб келиб овқатимиз ичига аралаштириб, буғдойни камрок ишлатиб тежаб қолишга ҳаракат қиларди. Орадан бироз вақт ўтиб, мен мушк ўти чиқишини пойлаб, далага чиқдим. Апрель ойининг ярми бўлсада, хали тоғларда қорлар ястаниб ётарди. Кун бўйи юриб ярим қоп териб, кечга яқин уйга кириб келдим.

Нима бўлса бўлди эртага бозорга чиқаман, деб ўйладим. Синглим иккаламиз кечки пайт ўтларни ювиб-то-

залаб бозорга тайёр килиб қўйдик. Азонда туриб бозорга жўнаб кетдим. Мушк ўтини копидан тўкиб, тагига копни солдимда устига устма-уст чиройли килиб териб қўйдим. Бунга кўзи тушган ҳар бир одам кизикиб сўрарди. “Кеп колинг, обколинг”, деб ҳеч оғзим тинмасди. Пешингача ҳаммасини сотиб бўлдим.

Бор пулимга буғдой сотиб олиб, шомга якин уйга етиб келдим. Кўчада укам йўлимни пойлаб ўтирарди. Мени узоқдан кўриши билан югуриб келди. Қўлига хўрозкандни тутқаздим, ўзида йук хурсанд кетди.

Синглимга нон егим келаётганини айтдим. Нон емаганимизга ҳам анча бўлиб кетибди. Эртасига эрта туриб тегирмонга бориб келгунимча Жамила ҳаммаёқни супуриб-сидириб, тандирни очиб тайёрлаб қўйибди.

Синглим хамир корди. Хамиримизни ошиши роса кийин бўлди. Пойлавериб охири тандирга олов ёкиб, иккаламиз амаллаб нон ёпдик. Албатта онамнинг нонларига ўхшамасди-ку, аммо бизники ҳам тандирдан нон бўлиб чиқди. Бизга шу нонни юзини кўриш ва ундан таралган ҳидини ҳидлашнинг ўзи катта завқ бағишларди. Учаламиз дастурхон атрофида тушлик қилгани ўтирдик. Нонимизни ўртага қўйсак, синглим ушатинг дегандек менга қаради. Мен нонни қўлимга олмасдан туриб, ака, сиз бувимнинг ўринларига дуо ўқиб кейин нонни ушатинг, деди маҳмадона укам. Жамила иккаламиз бир-биримизга қараб биринчи хайрон бўлиб, сўнг беихтиёр кулишдик. Бизлар энди-энди куладиган бўлгандик, унгача бизнинг на кулишга, на йиғлашга ҳақкимиз бор эди. Ҳаёт, яшаш шуни тақозо этарди. Биз ҳеч кимсиз бевакт қолган етимлармиз, аслида деб хаёлимдан ўтқазардим. Аммо отам борлар, бунчалик бўлиши мумкин эмас деган ҳақиқат ичимда

ётарди. Барибир шу куни биз учун яхшироқ, яна бахтлироқ ўтди. Ҳам нонимиз, ҳам овқатимиз бор.

Кундан-кунга бозоримни кенгайтириб борардим. Бозорда гуллаган лоладан бошлаб ялпиз, ҳар хил ўрларгача олиб чиқаман. Энди буёғига Худо хоҳласа кўркмайман деб ўйлаб қўярдим. Уйимизда ҳам рўзгоримиз анча бут бўлиб, кунига бўлмаса ҳам ҳафтада бир синглим иккаламиз нон ёпамиз. Лекин мақсадим битта – кейинги қишга яхшилаб рўзгорни ғамлаш. Ғайратим ошгандан-ошиб, ҳатто буғдой ўримиғача тинмай кунора бозорга қатнадим. Саратонни иссиғи бошланиб кун қизигандан кизирди. Шу куни Ислом амаки ҳашарга айтиб кетдилар, боришим керак деб ўйладим. Эртасига синглим билан укамга уй ишларини тайинлаб, ўзим ўроғимни елкамга қўйиб, далага чикдим. Иссиқда жон олиб, жон бериб ишлайман, кечга якин чарчаб уйга қайтаман. Кунлар ўтиб ўрим ҳам охирлаб қолди.

Ўша куни қуёш янада қизиди. Пешинга якин, чўлаб кетганимдан ёнимда ишлаётган қўшнимнинг ўғли Шаҳбозга сув ичишга борасанми дедим. У ҳам зўрғатурган экан, иккаламиз тепаликка қараб юрдик. Салгина юришимиз билан шийпон тагида ўтирган амакилар чақириб, бизларга ҳам мана бу човгумда муздек сув ола келинглار, дейишди. Мен ортимга қайтдим. Шийпон тагида уч киши ўтириб, ниманидир ҳисоб-китоб қилишарди. Буғдой ўраётган аёллар ҳам бошларини кўтариб, Шаҳбозга идишларини тутқазишди. Биз ариқдан сув ичиб идишларни тўлдириб орқага қайтдик. Шаҳбоз қўлидаги сувни аёлларга бериш учун кетди. Мен эса шийпон тагида ўтириб ҳисоб-китоб қилаётганларга олиб бордим. Мени кўрган раис бува шу пиёлага тўлдириб қуй, болам, дедилар, тахтадан ясалган стол

устида тўнкариб қўйилган пиёлани кўрсатиб. Човгумни кўтариб катта пиёлага сувни қуйиб узатдим, Худога шукур, раҳмат дедилар раис бува ичиб олиб.

Ўйлаб туриб, улар ҳам ичсалар керак деб ҳисобчи амакига қарадим. Ҳисобчи киши култиллади 2 пиёла сувни ичиб олдиларда, раҳмат сувдай сероб бўлгин деб дуо қилдилар ҳам. Ислоом амакимга ҳам қуйдим. Акам ҳол-аҳволимни сўраб-суриштириб, сувдан ичгунлари-ча ҳисобчи киши кўзойнагини такиб ҳисоблашни давом этди. Ислоом мана кара, деб чўтни бир уриб қуйиб нимадир ёзиб қўйди. Бунга норози қараган Ислоом акам мени ёнларига таклиф қилди.

Мен ёнларига чиқиб ўтирдим. Ислоом акам қани раис бува Мирҳосилгаям ҳисоблатиб кўринг, бу ҳисоб-китобни яхши билади, деди мактаб.

Шу билан мен ўша куни кечгача ҳисобчи амакилар билан ўтирдим. Эртасига уйдан чиқмасимдан ҳисобчи амаки кириб келиб мени идорага бирга боришимни, тезроқ тайёр бўлишимни айтди, ўзи махоркани тутатиб кўча эшик олдида кутиб турди. Борганимизда Раис бува мени шу Тўйчи акага ёрдамчи қилиб тайинлади.

– Биз бунинг отаси билан синфдош бўлганмиз. У жуда виждони пок одам, – деди раис яна қайтариб. Бундан олдин ҳам ҳамманинг олдида айтганлари эсимда. Ичимдаги чўғ аланга олиб кетди. Яна кўнглимда умид учқунлари барқ урди.

Мен ширин хаёллар оғушида уйга қайтдим. Синглимга оқизмай-томизмай ҳаммасини гапирдим, у ҳам хурсанд бўлди. Шу кундан бошлаб ҳар куни ҳисоб-китобдан бошимни кўтармай идорага қатнаб ишлай бошладим. Бундан Тўйчи амаки ҳам миннатдор бўлиб, маошимни ҳам мактаб-мактаб ортиғи билан берарди.

Ҳаммасидан ҳам кузгача кишлашга етадиган озуқа ғамлаб олганимдан оғзим қулоғимда эди.

Орадан кунлар ўтиб, киш ҳам кириб келди. Бу йили киш олдинги йилдан енгилроқ келди. Мактабга бемалол бориб келиб ишлардим ҳам. Мен бор кучимни ўқишга бердим, математика фанидан менга тенг келадигани йўқ эди. Ўқишим керак, отам келгунича келажакда колхозимизга бош ҳисобчи бўламан деб ният қилардим ичимда.

Баҳорга чиқиб, 10 синфни тугатишим арафасида синфимиздаги болалар билан биргаликда устозимиз раҳбарлигида ҳарбий кўрикдан ўтиш учун бордик. Кўпчилик мактаблардан ўқувчилар боргани учун улгурмай бир кун қолиб кетиб, учинчи куни шом тушганда уйга кириб келдим. Уйга киришим билан хонадан йиғи овози келгандай туюлди. Ўтакам ёрилиб хонага чошиб кирдим. Укам билан синглим бир-бирини қучоқлаб олиб овозлари борича йиғлашарди. Мени кўриб тахтадек қотиб қолишди. Нима гап, нега аза қилаяпсизлар, биров ўлдим дедим жаҳлим чиқиб. Мен ўлгани кетмадимку, йиғи йиғини олиб келади дегандиларку бувим, деб уришгандек бўлдим. Аммо ичимда ўйланиб қолдим. Улар менсиз яшашга қийналишар экан, буни яна бир бора тушуниб етдим. Шу кундан бошлаб кўнглимга ғул-ғула тушиб қолди, агар эртага армияга чақириб қолса нима қиламан. Буларни кимга ташлаб кетаман. Яна хаёлим кетиб отам келиб қолсалар эди-а, деб ўйладим. 10-синфни аъло баҳоларга тугатиб, колхозимизга ҳисобчи ёрдамчиси бўлиб ишни давом этдим.

Ҳаммаси рисоладагидек кетарди, кишга керакли ҳамма нарсаларни ғамлаб қўйганман. Салқин ту-

шиб куз якинлашди. Маошни олиб синглим, укам ва ўзимга янги оёқ кийим олиб келиш учун якшанба куни бозорга тушдим. Бозор ичи шунақа ҳам гавжумки, гап эшитиб бўлмайди. Айланиб-айланиб, ахийри биринчи укаларимга, кейин ўзимга оёқ кийим олиб бекатга келганимда таниш бозорчи аёлларни учратдим. Аёллар, ҳа ўғлим чиқмай қолдинг, деб сўрашди. Мен ишлаётганимни айтдим. Уйга келганимда Жамила кўзимга яна йиғлагандек кўринди. Олиб келган оёқ-кийим ҳам уни унчалик хурсанд қилмаганини сездим. Йўқ йиғламадим, деб туриб олди. Укам иккаламиз кийиб кўрдик. Укам ўзида йўқ хурсанд. Ўзимга ҳам оёқ кийим роса ёқди. Кийишга кўзим қиймай олиб қўйдим. Эртасига эрта туриб яна ишга чиқдим. Иш кўпайгандан кўпайиб борарди. Йилнинг охири ҳисобот топширамиз деб кош қорайганда уйга келаман.

Шундай кунларнинг бирида бўйнига узун катта сумкани осиб идорага Эргаш почтачи кириб келди. Мен тезда туриб жой бердим. У миннатдорчилик билдириб, бу ўзи яхши болага ўхшайдику, деди мени кўрсатиб.

Тўйчи амаки албатта яхши бола дейиши билан почтачи киши сумкаларидан бир конвертни чиқариб узатиб, мана буниси учинчиси, болам сен давлат билан ўйнашмагин, деди салгина кесатгандай бўлиб. Бу гапдан кейин. Жамиланинг кўнглига қил ҳам сиғмай, йиғлагудек бўлиб юрганини энди тушундим. Уйга борганимда синглим яшириб қўйган жойидан иккита чакирик қоғозини олиб берди. Синглимга чакирик қоғозини яшириб қўйсанг ҳам барибир армияга олиб кетишини ётиғи билин тушунтирсам ҳам йиғлайверарди ўпкаси тўлиб.

Иложи йўқ, вақт ҳам оз қолди, тайёрланишим керак. Жамила билан маслаҳатлашиб, Шермат амакиникида яшаб туришларига кўндирмоқчи бўлдим. Иккаласи ҳам оёғини тираб, нима бўлса бўлар иккаламиз яшай-верамиз, деб кўнишмади. Бошқа зўрламадим, негаки у жойда яшашнинг ўзи ҳам осон эмаслигини биламан. Ярим тунгача сухбатлашиб, ҳамма нарсаларни тушунтириб, асло кўркиш керакмаслигини айтдим. Эҳтиёт қилиб, тежаб ейилса, келгунимча оч қолмасликларини тайинладим. Бирпас дам олиш учун ётиб олмоқчи бўлдим. Шунча ҳаракат қилсак ҳам синглим иккимизнинг кўзимизга уйқу келмасди. Укам ҳам ҳа деганда, ҳеч ухлай қолмади, унга билдирмай секин чиқиб кетмоқчи эдим. У бўлса аксига олиб нуқул савол бераверар: “Ака икки йил неча кун бўлади, кўлимда кўрсатиб беринг”, дерди тинмай. Мен саволлардан қочиб, сенга зўр нарса олиб келаман, энди ухлай қол, десам мени бўйнимдан маҳкам қучоклаб ухламоқчи бўларди.

Мижжа қокмай тонг орттирдик. Синглим ўрнидан туриб укам билан менга тикилиб турди, ўзимни ухлаганга солиб кўзимни юмиб олдим. У шунақа бир оҳ тортдики... Жамила рўмолини бошига ўраб, ҳовлига секин чиқиб кетди. Ўрнимдан туришим билан укам ҳам туриб олиб йиғлашга тушди.

– Мен шу ердан, мана шунақа йиғлайверсанг, сенга ҳеч нарса олиб келмайман, – дедим уришгандек баландроқ овозда. – Ўғил бола ҳам шунақа бўладими, сенга ишониб опангни ташлаб кетяпман, сен бўлсанг қиз боладан баттар йиғлокилик қиласан дедим. Умиджонга қараб:

– Бўлди, ака сўз бераман, энди ҳеч йиғламайман, – деди тиззамга ўтириб олиб.

Учаламиз ўтириб чой ичдик, ҳеч кимнинг томоғидан ҳеч нарсаси ўтмасди. Улар мени анча жойгача кузатиб боришди. Ахийри тўхтадим-да, бўлди энди орқага қайтинглар деб укамга қарадим, у сакраб бўйнимга осилиб олди, уни юзларидан ўпиб-ўпиб ерга қўйдим. Синглимга қарадим, у йиғлайвериш адо бўлганди. Акажон, икки йилни қандок ўтказамиз сизсиз, ҳолимиз не кечади, билмайман деди бўғилиб. Ичимда кимдир, “дод намунча оғир бўлмаса бу дамлар” деб фарёд соларди.

Оркамга қарамадим. Яна қарасам йиғлаб юборарман балким деб ўйладим. Юрагим дов бермасди. Юриб бораряпманку, лекин бутун вужудим улар билан, қандок қилсаммикин, кимга айтсам экан деган фикрдан қутулолмай қолгандим. Армия деганларидан майли, менку қочмайман, аммо икки йил укаларим яшаб юришларига ишонмайман, улар ҳали жуда ёш, ёрдамга мухтож деган фикр айланарди бошимда. Соат 17:00 га район ҳарбий бўлимига етиб келдим. Мени нега кеч қолганимни сўрашганида, икки қаровсиз қолган укам борлигини айтдим. Менга яна бир-икки йил рухсат беришларини, армияга олмасликларини зорланиб сўрадим. Бу гапим ҳеч кимнинг қулоғига кирмади ҳам. Қонун ҳаммага баробар дейишди, бўлди. Мен билан йигирмата болани қайтадан кип-яланғоч қилиб кўрикдан ўтказишди. Қоғозга бир нарсаларни ёзиб битта усти ёпиқ машинада ва бир майор болани бошлиқ қилиб Тошкентга жўнатиб юборишди. Тошкентга келганимизда болаларнинг ичидан мен билан яна учта болани олиб қолишди негадир, бизни битта жойга турғизиш қўйиб, майор ўзини нарироқ кетди.

Биз уч киши нима бўлаётганини тушунмасдик, ахийри ёнимдаги бир ўртоғимиз гап очиб деди, менимча бизни 3 йиллик денгиз флотига олишса керак, деса бўладими. Рангим оқариб, ёнимдаги ҳамроҳимга нималар деяпсиз, қанақа уч йиллик деб юбордим аччиғим келиб. Майор бизни машинага ўтказиб, поллари ялтираб турган чиройли шифохонага олиб келди. У ерда ҳам бошдан-оёқ ечинтириб, текширишарди, у хонадан бу хонага кириб юравердик.

Болалардан бири қорним жуда очиб кетди, деди. Мени бўлса икки кундан бери туз тотмаган бўлсам ҳам қорним очмасди. Хаёлим фақат укаларимда, улар қандай яшайди энди нима қиламан Художон деб такрорлардим тинмай. Мен энди уч йилликка кетишимизга ҳам ишонгандим. Бўлмаса бизларни яна шунча кўп қайтадан бирма-бир текширишармиди. Унда бизни нега болалар ичидан ажратиб олишади, деб ўйлаб этим увишиб кетарди. Яна қайтиб бошқа хонага олиб кириб, биратўла учта оппоқ кийим кийган шифокорлар кириб қўлимни бармоғидан бошлаб оёғимни бармоғимгача синчковлик билан кўришди, оёғимдаги кесилган бармоғимга қизиқиб қолишди. Нима қилган оёғингга деб сўрашарди ҳам, мен рус тилини унча-мунча биламан деб юрибман ўзимга. Улар шунчалик тез гапирганигами бир-бирига айтаётган сўзини қанчалик қулоқ тутиб турсам ҳам асло тушунмасдим.

Оёғимни кўрсатиб нимадир дейишарди, кейин қўлимни кўтариб юргизиб кўришди. Дафтарчага нимадир ёзиб туриб, бўлди ҳаммаси яхши кийиниб ол деганини тушундим холос.

Столда турган кийимимни киярканман, кўнглимда “эй Худойим ўзим учун эмас шу укаларим учун сўра-

япман, 3 йил аниқ улар яшолмайди”, дердим ўзимга-ўзим. Ичим коп-коронғу, чирок ёкса ёришмайди. Бир кўнглим кочиб кетсаммикин, деб ўйлардим. Оёғимдагини кийиб туриб ерга қарадим, қани эди бувимнинг эртагига ўхшаб мана шу ер ёрилса-ю ичига кириб кўздан ғойиб бўлсам шунда, бир зумда укаларимнинг олдида бўлиб қолсам. Шу хом ҳаёл билан аста оёғимни судраб, ёзиб ўтирган ҳамшира аёл олдига варақамни олиш учун келиб турдим. Мени турганимни кўрган ҳамшира қиз олдидаги стулчани имлаб, ўтиринг деди русчалаб. Мени ўтиргим келмасди, индамай туравердим.

Ҳамшира аёл менга салгина энсаси қотиб қайтиб қаради-да, ўтиринг деди бу сафар ўзбекчалаб стулни имлаб. Дарров ўтириб олдимда, вой Худога шукр ўзбекчани биладиган ҳам бор эканку дедим ичимда.

Ҳамшира ёзиб бўлиб, қўлимга варақамни узатиб энди бир нима демоқчи бўлганди, ундан олдин мен ўз дардимни бошлаб юбордим. Етимлигимни, бир укам, бир синглим қаровсизлигини тез-тез гапириб кетдим. У аёл гапимни тугатмасимдан сизни эшитиб ўтиришга мени вақтим йўқ. Етиммисиз, укаларингиз борми, йўқми, билмадим, сиз армияга яроқсиз экансиз деди. Мен турган жойимда довдираб қолиб, нима-а, ни-ни-ма-а дедингиз, дедим ўрнимдан туриб ва қайтиб ўтириб қолдим. Эсиб оғиб қолдими ёки нотўғри эшитдиммикин, деб ҳамшира аёлдан қайтиб сўрадим. Бу сафар ҳамширанинг жаҳли чиқиб кетди ва қани тез хонадан чиқиб кетингчи, деди столни бир уриб. Ҳамшира ана варақангиз қўлингизда ўқиб олинг керак бўлса деди жеркиб. Мен варақага қарадим, русчани тушунмайман дедим, яна безбетга ўхшаб.

Баттар жахли чиққан ҳамшира аёл, бўлди қилинг, уйингизга кетаверинг, тўрт томонингиз қибла, деб эшикни очиб мени хонадан чиқариб юборди. У ёк бу ёкка қарадим, майор ҳам йўк, бирга келган бола ҳам қаергадир йўқолган. Узун йўлак бўйлаб кетавердим. Атрофимга мўралаб қарайман, у бу ким қани бу ёкка кел десая деган хаёл ҳам йўк эмасди.

Тез-тез юриб кўчага чикдим, ҳовлида қатор турган чиройли ўриндиқларнинг четроғидагига бориб ўтирдим. Кейин яна бир ишонч ҳосил қилиш учун бирор рус тилини биладиганга кўрсатсам деган фикр келди бошимга. Бироз ўтирдим, қарасам тўғримдан сумкасини елкасига осиб, ораста кийиниб олган бир ўзбек киз мен томон келарди. Бу киз аниқ рус тилини билади, деб ёнига бориб саломлашдим:

- Яхшимисиз, яхши киз – дедим илтифот билан. У:
- Ҳа раҳмат, хизмат – деди у.
- Илтимос, иложи бўлса мана шу варақада нима ёзилганини тушунтириб берсангиз, – дедим қўлимдаги варақани унга узатиб.

Қиз варақага кўз югуртириб чикди-да, менга қаради.

- Буни шу жойда ёзишдими? – деб сўради.

- Ҳа, ҳа шу жойда, – дедим.

- Ҳа-а, энди хафа бўлмайсизда, – деди мулойимгина жилмайиб, – бу ерда армияга бориш учун чап оёғингиз яроксиз деб ёзган, – деди варақани узатиб.

Шу жойда мен ўзимни тутолмай қолиб, урра деб кал бошимдаги шапкани осмонга варракдек учуриб юбордим. Наҳотки шу бармоғимнинг йўқлиги баҳона бўлса деб ишонгим келмасди. Беихтиёр бувимнинг сўзлари ёдимга келарди. Худойим бандаларига бекорга дард бермайди, деганлари рост эканлигига амин бўлмасдан иложим йўқ эди.

Муҳаббатнинг ташрифи

Укаларимни ўйлаб кетдим, мени қайтганимни кўришса, қувончлари оламга сиғмай кетади ҳали. Мен анча ҳовурирдан тушиб ўзимга келдимда, сўнг атрофимга қарадим. Ҳаммаёқ одам. Ҳар ким ҳар тарафга қараб юрарди. Ҳеч ким билан ҳеч кимнинг иши йўқ, мен бўлсам қаёққа, қайси тарафга боришни ҳам билмайман. Сўраб-суриштириб, автобус бекатига келиб, билет олиш учун навбатда туриб елкамга осиб олган халтамни олдим. Негадир халтамнинг оғзи очик эди, ичига қўлимни солдим-у жойимда қотиб қолдим. Ичидаги отамнинг ҳамёни йўқ эди, бошим қотиб нима қилишимни билмай бир четга ўтиб ўтириб ўйладим.

Энди нима қиламан, уйга етиб олиш учун тиламчилик қилсаммикин деб ҳам ўйладим. Бошимни ушлаб анча ўтирдим, шунда кўзим оёғимдаги янги сотиб олган ботинкамга тушди. Тезда оёғимдан ечиб олдимда чўнтагимдан дастрўмолчамни олиб ҳожатхона олдида оқиб турган сувга ювиб артиб тозаладим. Бекатга кираверишда 1-2 кампирлар тўкилган пайпоқ сотиб ўтиришганига кўзим тушган эди. Тезда уларнинг олдига бордим. Мен ҳам қаторига туриб ботинкамни ўтган кетганларга кўрсатиб сотишга тушдим. Бир-иккита одам сўради, лекин ялиниб-ёлворсам ҳам олишмади.

Охири тезроқ сотиб жўнаб кетишим керак, деган фикрда ботинкамни қўлимда кўтариб олиб олдимда чиққан кишиларга таклиф қила бошладим. Айланиб бориб таксига қатор турган одамларга кўрсатдим, ҳамма кўрдику, лекин яна ҳеч ким олмасди. Бозоримга нима бўлди, битта оёқкийимни сотиш қўлимдан келмаса, деб хаёлимдан ўтказдим. Бирданига йўл четида

башанг кийинган иккита гаплашиб туришган кишиларга кўзим тушди, уларга якинлашдим-у жим қолдим. Улар папирос тутатиб, нимадир тўғрисида роса гаплашишарди. Мен суҳбатни бўлмаслик учун ботинкамни ушлаганимча четроқда қараб туравердим. Улардан биттаси, яъни узун қора плаш кийган киши мени кўриб нимадир демокчи бўлди-ю, лекин суҳбатдан ўзини узолмасди.

Шу пайт қора машина келиб улар олдида тўхтади. Иккинчи юқарок битта костюмдаги киши гапини тугатар-тугатмас хайрлашиб, катта бинога кириб кетдилар папиросни тутатиб. Қора плашли кишининг олдига чопиб бордим. Улар бир қўли билан машина эшигини ушлаганча яланғоч оёғимга қарадилар тикилиб.

– Мен, амакижон жон амаки мана шу ботинкамни ола қолинг кетишим керак, пулим йўқ, ўғирлатиб қўйдим. Уйимизда иккита укам бор, қаровсиз қолган, ёрдам беринг, – кетиб қолишдан кўркиб тўхтамай гапирдим.

У киши бошимдан оёғимгача кузатиб қаради-да қарга кетишинг керак деди яна мени зимдан кузатиб. Мен узоққа, водий тарафга дедим, улар қаёққа дедилар такрорлаб, мен ҳам қайтардим. Ботинкани кийиб олишимни буюрди. Мен ҳайрон бўлиб туравердим. У киши бўл тез кийиб олда машинага чик, бўлмаса қолиб кетасан, деди бу сафар хиёлгина жилмайиб. Шошиб, ҳаяжонланиб оёғимни кийдиму машинага чикдим. Бунақа машинага умримда биринчи марта ўтиришим.

Ғалати бўлиб кетдим. Кўзларим қувониб, ҳавасим келиб кетганидан ҳайдовчига салом беришни ҳам сал бўлмаса унутаёзгандим.

Машина қўзғалди, хаёлимда, эй Худойим мен ҳам бир кун келиб шунака машинада юрармикинман, ахир мен фақат азобга яралмагандурман, дердим хаёл суриб. Нотаниш киши боргунча сўраб нега келганимни, қайси қишлоқданлигимни, ҳамма-ҳаммасини суриштириб, ҳатто отам тўғрисида ҳам билишларини айтганида, отамнинг қачон келишларини ботиниб сўролмадим. Лекин имкониятни бой бермай, бирор иш бўлса қилиб, қишлоққа етиб олишимга пул топишим кераклигини айтдим. Улар нима иш қилишимни сўрадилар, мен ҳамма ишни қилаверишимни айтдим.

Улар уйда бир ҳафталик иш борлигини, шунга қарашиб юборишимни сўради. Мен харчанд укаларимни олдига шошсам-да, хўп бўлади дедим, бир ҳафта дегани 2 йиллик армия эмаску, ҳозирча уйда ҳамма нарсасетарли, ишларига қарашиб, рози қилиб кетишим керак деб ўйладим одамгарчилик юзасидан.

Машина чиройли тахтадан қилинган ҳаворанг дарвоза олдига келиб тўхтади. Қараб туриб кўнглимдан ўтди, умримда биринчи марта кўришим бундай чиройли уйни. Бувим айтганларидек, бир замонлар келиб, Мирҳосилбой бўлиб кетармушман. Мана сизга Мирҳосилбой керак бўлса, йўл кираси ҳам йўк деб ўзимга ўзим мийиғимда кулиб қўйдим.

Қўлимга ҳайдовчи берган катта сумкани кўтариб, амакининг ортидан эргашдим. Ҳайдовчи бориб дарвоза ёнидаги кичкина тугмачани босди. Биз уч киши бўлиб қаторлашиб уйга кирдик. Мен охирида турсам-да олдинда кетаётган ҳайдовчи ва амакидан бўйим анча баландлигидан ҳовлини аниқ кўриб турардим. Эшикни ўрта ёшдаги бир аёл очди. Тушунишимча, бу амакининг аёли бўлса керак. Салом бердим, алик олган аёл

эрига каради. Амаки хазиломуз сенга ўғил олиб келдим, деди кулиб.

Менга қараб кўзларини қисиб, ха чакки эмас, келишганини топибсиз, деди аёл табассум ила ичкарига бошлаб.

Шу пайт нариги хона эшиги очилиб сочлари тим қора қўнғироқдек, эгнида оқ-қора атлас кийиб олган 18-19 ёшлар чамасидаги бир қиз отилиб чиқди.

– Адажон, адажон, ассалому алайкум, – деб амакининг бўйнига осилди.

– Ваалайкум, қизгинам, яхшимисан, – деб эркалатиб қизнинг анордек юзларидан ўпиб қўйди. – Бу нима юриш битта юпка ёзги қўйлакда шамоллаб қоласизку оппоғим – деди сизлаб, қизни эркалаб.

– Иссиқ-ку адажон ҳали бор совуққа, дарс қилиб ўтириб исиб кетдим, – деди қошига туташиб кетган кипригини пирпиратиб.

Қиз мен томон бир қараб саломлашгандек жилмайди. Мен шу лахзада, шу соатда турган жойимда ўзимни шундай бир нотавабга ўхшадимки, ҳозиргина армиядан укаларимнинг олдига қайтган бахтимдан асар ҳам қолмагани. У қизга қараганим сари ундан кўзимни узгим келмасди. У тоғлар бағрида янги очилган қизил лолага ўхшаб жилваланарди.

Мен жойимда туриб ўзимдан ўзим: “Эй Мирҳосил нималарни ўйлаяпсан, у сен узиб оладиган лола эмас. Қўлингни узатсанг ҳам етолмайсан. Сени бу ахволингни кўрган одамнинг ўзи кўрқиб кетадику деб, аста усти-бошингга бир назар солдим, устига-устак кал бошимничи деб ўйлардим ўзимча.

Ҳайдовчи билан қоғозли пакетдаги нарсаларни ошхонага олиб кириб бердик-да, мени юринг деб ичкари-

сидаги катта боғли ҳовли томон бошлади. Шом тушиб қолганига яхши кўролмасам-да ҳайдовчи бола мени томорқада жойлашган эски уйга бошлаб кирди.

Хона ичида иккита одам ётадиган сим каравот, устида кўрпа-тўшак солиб қўйилган бўлиб биттасида кимдир ётарди. Уйнинг ўртасида эса эски стол стул устида дастурхонга ўралган нимадир бор. Ҳайдовчи шу ерга жойлашиб олишимни айтиб, иккинчи бўш турган каравотни кўрсатди. Ўзи эшикни ёпиб чиқди. Мен бориб ётадиган каравотга ўтирдим, хонани қўланса ҳид босиб кетган, каравотда ётган киши самагонка ичиб ухлаб қолганини билиш қийин эмасди.

Хаёлимда эса ҳамон ўша қиз. Яна ўзимга ўзим сен ўзинг кимсану, уни ўйлайсан. Сени тенгинг мана олдингда ётибди, агарда сен тузукрок бола бўлганинга, бу ерга эмас, меҳмонхонага жой солиб берарди. Бувимнинг гапи бекорга эмас, тенг тенги билан тезак копи билан дердиларку; тўғрида мен ҳам битта кошим билан деб ўйлаб кошимни очдим. Ичидан қотиб қолган бир бурда нонимни олиб чайнашга тушишим билан эшик очилиб ҳайдовчи қўлида товоқчада овқат билан кириб, уни стол устига қўйди. Мен ўрнимдан туриб дарров қиз тўғрисида сўрасаммикин деб ўйладим. Қанчалик хоҳласам-да ўзимни тутиб ботинолмадим. Туни билан ухламай хом хаёлларга берилиб тонга яқин ухлаб қолибман.

Елкамдан кимдир ушлаганидан уйғониб кетдим. У шеригим – Паша амаки эди. Михга осиб қўйилган сочиқни олиб, юз-қўлимни ювгани ҳовлига чиқдим. Катта ҳовлини ярмигача хом гишт териб қўйилган бўлиб, қолгани очик турарди. Буни кўриб амаки нима демоқчи бўлганини тушундим. Мен қиз кириб кетган

хона томондан кўзимни узмай ховлининг ўртасида жойлашган қувурдан оқиб турган сув тарафга ўтдим. Эрталабки нонушта қилиб Паша амаки билан яқиндан танишиб олиб ва ишга киришиб, ғишт тера бошладик.

Қуёш чарақлаб чиқиб кун анча-мунча исиб қолганида уй эгалари бизни олдимизга келиб, хорманглар йигитлар дейишди.

Мен худди ишимиздан хурсанддек очик чехра билан салом бердим, улар бараварига алик олишди.

– Мирҳосилбой, – деди амаки. – Мана шу ишни тугатсанг, ўзим рози қиламан, кейин кетаверасан қишлоғингга.

Мен энди негадир уйга шошмасдим.

Шу куни куни билан қизни яна бир марта кўрсам бўлди, бошқа у ҳақда ўйламайман, эсимдан чиқараман, деган ҳаёл билан эшикни пойлардим. Шомга яқин ишимизни тўхтатиб, хонамизга кирдик. Негадир диққатим ошиб, каравотга ўзимни ташладим. Тезроқ бу ерлардан кетишим керак, деб ўйлаб қолдим негадир. Паша амаки қўлини ювиб кирди-да, менга русчалаб, “тур нега ётиб олдинг, овқат олиб келишяпти, еймиз”, деди столга ўтириб.

Мен ҳозир деб ётавердим. Эшик очилиб кимдир ас-салому алайкум, деди. Бу қизнинг овози эди.

Каравотдан учиб туриб кетдим. Рўпарамда қўлида лаганда овқат кўтарган кечаги қиз турарди. Мени бундай ҳаракатларимдан ҳайратланган Паша амаки билан қиз менга ғалати қараб турарди. Мен бўлсам бундай парипайкарнинг олдида ожиз қолгандим. У ойдай тўлишган, юзини худди сутга чайиб олгандек, икки юзи эса қизариб пишган бозорнинг олди пештахтасида турадиган анорга ўхшарди. Мовий кўзларининг бодом

қовокларига туташиб кетган қошлари устига тушиб турган бир чимдим майда сочлари худди кўнғирокдек кўзи билан қош ўртасида ўйнади.

Мен бундай қилиғимдан ўзим ҳам уялиб кетдим. Буни сезган қиз гулғунчадек лабларида ним табассум билан салом берди. Мени ҳаяжон босганидан ўзимни зўрға қўлга олиб дўриллаган овозда алик олдим. Қиз яна кулдида, сизни армияга чақиришдими, деди. Шу заҳоти кал бошим эсимга тушиб, шунақа мулзам бўлдимки, асти қўяверасиз. Бир қўлим билан бошимни ушлаб, каравотни ағдар-тўнтар қилиб шапкамни қидира бошладим. Йўқ тополмадим, стол томонга қарадим. Паша амаки менга қараб кулиб турарди. Мен уларга топиб беринг дегандек юзландим. Амаки мени тушунди, шекилли кираверишда қоқиб қўйилган михдан шапкамни олиб менга отди.

Жон ҳолатда шапкамни олиб дарров бошимга кийдим-да, қизга юзландим. Қиз буни кўриб кўнғирокдай овозини баралла қўйиб кулиб юбордида, сўнг зўрға ўзини босиб деди:

– Бор-йўғи шумиди, мен пулингизни йўқотиб қўйибсизми дебман, – деди роса устимдан кулгандай.

Қизнинг кулишлари бирам ўзига ярашардики. Мунча ёқимли бўлмаса бу қиз, тишлари дурдай, овози меҳригиёга ўхшарди. Қиз кула-кула кўзи ёшланиб, ҳовли томон чиқмоқчи бўлди. Шу пайт эшик тагида ётган Паша амакининг этигига қоқилиб кетди, югуриб бориб қўлидан маҳкам тутиб қолдим. Қиз кулишдан такқа тўхтаб, ўзини нарироқ тортиб олди, мени эса бутунлай ҳаяжон босиб, юрагим дук-дук уриб кетди.

Қиз чиқиб кетди, Паша амакининг зўрлаши билан овқат олдига ўтирдим. У аллақачон самагонини бирин-

чи стаканини ичиб олибди, ҳидини ҳаммаёкка тарқатиб. Мен русчани зўрға гапирсам-да, Паша амаки билан яхши тил топишиб олгандик. Амаки ҳам ўзбекчани унча-мунча тушунар экан. Мендан 10 ёшга катта бўлиб, жуда кўнгли очик самимий киши экан.

Столга ўтиришим билан Паша амаки:

– Ҳа, севиб қолдингми, –деб бошларини сарак-сарак қилиб, – қийин жойидан ушлабсан-да укам.

– Йўқ унакамас, канақа севги, – дедим, хушёр тортиб.

– Йўғе, келиб-келиб мени алдаяпсанми?

– Йўғе, нималар деяпсиз, бу қизни шу ерга келиб кўрдим, – деб беихтиёр бошимни эгиб, жойимга ўтириб қолдим.

Ҳа тўғри-да, менга ким қўйибди шундай кизга кўнгил қўйишни. Яна Мирҳосилбой эмиш, ўргилдим сендака бойдан, номи улуғ супраси қурук бўлсанг, дедим ўз-ўзимни устимдан қулгандай бўлиб.

Эрта туриб, яна ишга киришдик. Ўзимга-ўзим ҳовли томонга бошқа қарамасликка сўз бердим. Бор кучимни йиғиб, ҳамма ишимни тезроқ тугатиб, кетиш ҳаракати-га тушдим.

Мени зўр бериб ишлашимни кўрган Паша ака ҳазиллашиб:

– Ҳой, ҳой секинроқ, ҳали нонушта қилмадик-ку. Қорин таталаб кетяпти, – деди ҳовли томонга қараб, – ҳадемай чойга чақириб қолишар-а.

Бошимни кўтариб Паша акага қарадим, у менга ниманидир имлади қўллари билан. Мен беихтиёр Паша ака кўрсатган тарафга, яъни дарахтлар орасидаги уй томонга қарадим. Қарадиму, бошқа кўзимни узоқмай қолдим. Йўлакдан боғ оралаб, тўкилган барглари

шикирлатиб, солланиб келаётган кечаги қизга маҳлиё бўлганимча туриб қолдим.

Бунчалар мафтункор бўлмаса бу киз, деб хаёлимдан ўтказдим. Қиз бизга яқинлашиб, кулиб салом берди. Шу дамда мен бу қизнинг битта табассуми учун жонимни бериб юборишга тайёр эканлигимни қалбан ҳис қилардим. Мен энди хаёллар оғушида осмонларда қуш каби парвоз қилиб, Паша акага берган ҳамма ваъдаларим ҳам эсимдан чиқиб кетганди. Майли Паша ака мени ваъдабоз десин, факат шу қизнинг дийдоридан маҳрум қилма, Оллоҳим, дедим ичимда. Паша аканинг томоқ қирганидан ҳушимга келдим.

Алик олдим. Қиз нонуштага таклиф қилди ва аста ортига қайилди. Мен ўзимни тутолмай:

– Мунча шошдингиз, – деб юбордим.

– Нима дедингиз? – деди қиз худди шу гапимни кутиб тургандек биз томон ўгирилиб. – Нима, гапингиз бормиди, – деб тим қора ўрим сочларини ўйнаб.

– Ҳа, гапим бор эди, – дедим фурсатни бой бермай.

Қиз менга ҳайратланиб қараганча, қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди:

– Вой, йўғ-е, кечагина танишиб, бугун нима гапингиз бор бўлиши мумкин, – деди нозланиб.

Мен қиздан кўзимни узмай кузатардим, у худди бувимнинг додаларидан қолган олмос кўзли зирақлар сингари товланарди.

– Муҳим гап, – дедим қизни кўпроқ ушлаб туриш баҳонасида. Қиз яна яқинроқ келиб:

– Ўта муҳим денг, унда бўлса айтақолинг, – деди кузнинг шабадасида нозик белига ёпишаётган қўйлагини тўғрилагандек менга юзланиб.

Мен ҳам кўлимдаги ғиштни ерга қўйиб, энди нима гап тўқисаммикин деб турган ҳам эдимки, ҳовли томондан қизнинг онаси Инобат холанинг овози чикди

– Ҳой Гавҳар қаёқдасан, келақол тезроқ, ўқишга кеч қоласан-ку бунақада.

– Ҳозир, онажон, кетаяпман, – деб боғ оралаб йўлакдан юриб кетди.

Биз ҳам кўлимизни ювиб, ҳовлининг бир бурчагида тайёрлаб қўйилган нонуштани ейишга тушдик. Инобат хола катта човгумда иссиқ чой дамлаб олиб келиб:

– Вой азаматлар, хорманглар, яхши ётиб-турдингизми, болам, – деб менга юзланди табассум ила.

– Ҳа, раҳмат, ўзингиз яхшимисиз? – дедим унга жавобан ўрнимдан туриб.

Нонушта вақтида ҳам икки кўзим Гавҳар кириб кетган уйда бўлди. Эшик очилганда эса “Ё Аллоҳим!” деб юбордим.

Уйдан бувим тасвирлаб берган бир парипайкар чиқиб келди. Елкасига осиб олган сумкасини бир қўли билан ушлаб, иккинчи қўлини бизга силкитиб, хайрлашиб кўча томон юриб чиқиб кетди.

Мени кузатиб турган Паша амаки мийиғида кулиб:

– Ҳа, мулла йигит, ваъдалар кани, биратўла юракдан уриб қўйибдику, буёғи нима бўлади энди? Ахир бу хўжайиннинг ягона қизи, отаси партком секретари бўлса, сени ўзига тенг кўрармикан, тағин билмадим, – деди чойни хўплаб.

Мен Паша амакининг гапларини тинглаб, ўйга толдим. Паша амаки тўғри айтаяпти. Йўқ, йўқ мен севиб қолмадим. Ҳали уйга қайтсам ҳаммаси эсимдан чиқиб кетади, деб ўзимни юпатардим.

Биз куни билан хом ғишт териб деворни анча кўтариб қўйдик. Кечга якин чарчаб хонамизга кирдик. Паша амаки чарчаганидан дарров каравотга чўзилиб олди. Мен эса ҳамон деразадан Гавҳарнинг йўлини пойлардим. Стол устидаги бир-иккита қоғозларни, Паша амакининг шишаларини олиб чиқиш баҳонасида ховлига чиқиб келаман. Мени бетоқат бўлаётганимни кўрган Паша амаки:

– Намунча бесабрсан бола, – деди хадеб эшикни очиб-ёпаверганимдан аччиқлари келгандай бўлиб.

Ғира-шира тушиб қолганида ховлида оёқ товушлари эшитилди. Шошиб ўрнимдан туриб деразага қарадим. Эшик очилиб, Инобат хола кириб келса бўлади-ми. Тарвузим кўлиғимдан тушиб, ичим бўм-бўш бўлиб қолди. Томоғимга тикилган тупикни зўрға ютиб, холага пешвоз чиқдим.

– Вой ўргилай сиздан болам чарчамадингизми, бугун эрталабдан бери бозорда юриб, сизлардан хабар ололмадим. Пешинги овқатни кўшнига тайинлаб кетгандим, едингларми? – деди хижолат бўлгандай.

– Ҳа холажон, едик. Овқат мазали бўлибди, раҳмат, – дедим кўлимни кўксимга қўйиб.

– Ҳа майли умрингдан барака топгур кўшним роса яхши келин чикди-да, бир нарса десам, ҳеч йўқ демайди, – деди бугун бизга тушлик олиб чиққан Шарофат келинойини мақтаб.

Менинг эса хаёлим Гавҳарда. Сал қолди Гавҳар қаёқда деб юборишимга. Уни кўрмаганимга негадир иштаҳам қочиб, овқат егим келмасди. Қорним тўқлигини баҳона қилиб, ётиб олдим.

Ярим тунгача уйқум келмади, ўзимни қўярга жой тополмасдим. Қанчалик қизни ўйламасликка ҳаракат

қилсам-да, қўлимдан ҳеч келмасди. Ҳеч сўроксиз қалбимга кирган, унинг сиймоси кўз ўнгимдан кетмасди. Изтироб чекардим. Паша амаки хурракни отиб ухлаб қолдилар вино таъсирида. Бир кўнглим уйғотмоқчи бўлдим, кейин бу ниятимдан қайтдим. Деразадан кўчага боқдим. Ой тўлишиб, ўз жамолини ҳаммага кўз-кўз қилгандек нуруни сочарди. Ҳовлига чиқдим. Аста ҳовли этагида жойлашган боғдан туриб ойни томоша қилдим. Заррин рангга кирган дарахт барглари кузнинг майин шабадасида шивир-шивир қилиб, менга худди муҳаббат ҳақида суҳбатлашаётгандек туюларди. Оёғим беихтиёр ҳовли томон, яъни катта уй томон бошлади. Тўғридаги юзига ёпиб қўйган деразага яқинлашдим. Ўзимча шу хонада Гавҳар ётган бўлса керак деган тахминга бордим. Шамолда хилпираб турган пардани кўтариб, оҳиста уй ичига қарадим.

Қарадим-у қўрқиб кетдим, у ерда хурракнинг овози эшитилди. Қўрққанимдан пардани қўйвориб, оёқ учидан югуриб, ётоғимга қандай етиб келганимни билмай қолдим. Хонага кирволиб, нафасимни зўрға ростладим.

Анча ўйланиб ўтирганимдан сўнг, чарчаганиданми ёки шароб таъсириданми ҳеч уйғонмаётган Паша амакини зўрлаб уйғотдим. Паша амакига илтимос қилдим. Охири Гавҳар ётадиган хонанинг деразасини кўрсатиб берди. Мен дарҳол ўша дераза томон ошиқдим. Деразаси баландроқ экан, боғдан ғишт олиб келиб устига чиқдим. Юзаки ёпилган деразанинг тавақасини секин очдим. Ойнинг ёруғи хонани ёритиб турарди. Хонага қараб улгурмасимдан, у ерда тим қора сочларини ёйиб, ойга тикилиб турган Гавҳарни кўрдим. Гавҳар:

– Ким у? – деди секингина қўркув аралаш.

– Мен, мен, – дедим дарров кўрқиб кетмасин деб.

– Нима қилмоқчисиз? – деди хушёр овозда.

– Ҳеч нарса, кўркманг, мен, мен, – дедим талмовси-
раб.

– Нима тинчликми, – деди ойнага яқин келиб.

– Мен сизга мана бу жаннатни кўрсатмоқчи эдим,
– дедим боғни кўрсатиб. Қиз ойнадан бошини чиқазиб
мен кўрсатган томонга каради-да:

– Ҳозир, – деб тунги кўйлаги устидан халатини
илиб, деразага яқинлашди.

– Келинг, биргалашиб томоша қиламиз, - деб чиқи-
шига ёрдамлашмоқчи бўлиб қўлимни унга узатдим.

Қизнинг билагидан маҳкам ушлаб токчага чиқар-
дим. У пастга қараб, кўрқиб кетди. Шунда унинг нозик
белларидан кўтариб олдим-да, секингина ерга туши-
риб қўйдим. У қўлимга кўнган оққушга ўхшарди.

– Вой, – дедию, икки ёноғи қизариб кетди. Мени
эса юрагим бўғзимга келиб ура бошлади. Унинг тафти,
ёқимли иси мени сархуш қилганди.

Ўртамизга жимлик чўкди. Уялганидан менга тик ка-
ролмаётган қизга:

– Юринг, боғ ичини айланамиз, – дедим ўзимни
зўрға қўлга олиб.

Кечалари анча салқинлигига қарамай, шу кеча биз
тонг ёришгунча боғни айланиб юрдик, кейин мен уни
хонасига кузатиб қўйдим. Ётоғимга кириб ўзимни
каравотга ташлаб ўйга толдим. Биз деярли муҳаббат
ҳақида гаплашмадик. Қани энди шу кеча ҳеч тугамаса,
тонг отмаса дердим, аксига олиб вақт жуда тез ўтиб
кетди хаёлимда.

Шу бўлди-ю, биз деярли ҳар кеча учрашадиган бўл-
дик. Мен энди Гавҳарга ипсиз боғланиб қолган эдим.

Кеч кириб, коронғу тушиши билан шошиб қолардим. Гавҳар жуда кўнгли тоза, бегубор, меҳрибон киз эканлигига амин бўлдим. Унга оиламиз, унинг сирлари ҳақида гапириб берганимда кўзидан ёш оқарди.

Девор ҳам битиб, бизга берилган иш ҳам тугаб борарди. Бир томондан укам ва синглим олдига боришдан суюнсам, иккинчи томондан Гавҳардан ажралишни хоҳламасдим. Кетишимни ўйласам, юрагим нақ иккига бўлиниб кетаётгандек туюларди. Уч ҳафта деганда ишни тугатдик. Гавҳарнинг отаси мени ёнига чақириб, миннатдорчилик билдирди ва бугун кеч тушиб қолганини, эртага кетишимга рухсат бериб, чўнтагимга бир сиқим пул ҳам солиб қўйди.

Биз охириги кеча учрашувга чиққанимизда, Гавҳар билан қўл ушлашиб, дарвоза эшигини секин очиб, кўчага чиқдик. Хонадонлар бир тарафга жойлашган бўлиб, уларнинг тўғрисида мактаб бор эди. Бу ерга келган куним, кеч бўлгани учунми, буларни пайқамаган эканман. Гавҳар мени мактабнинг ён томонидаги арик бўйига бошлаб борди. Сув бўйига қатор қилиб тут дарахти экилган бўлиб, биринчи ва иккинчи тутнинг белини болта билан ўйиб, унга тахтали ўриндик қоқиб қўйилган эди. Биз ўриндикқа келиб ёнма-ён ўтириб олиб, ястаниб ётган кенг текисликка қараб хаёл суриб қолдик. Бир марта деразадан тушириб қўйганимни ҳисобга олмасак, биз ҳали бир-биримизга бунчалик яқин ўтирмаган эдик. Бошқа кунлар мен деразани тақиллатганимда ўзи эшикдан чиқиб келадиган бўлганди.

Елкам унинг елкасидан баланд бўлганлиги учун унинг нозиккина жуссаси қўйнимга кириб кетаётгандек туюларди. Қандайдир куч мени уни маҳкам қучоклаб бағримга босишга, шабадада ўйнаётган кўнгли-

роқ сочларини силаб эркалашга ундаётгандек бўларди. Ичим ёниб, юрагим хапқириб урар, ўзимни зўрга босиб ўтирардим. Ўртамизда қолган чап қўлимни аста унинг чап елкасига қўйдим. Шунда қиз худди менинг қўйнимга ёпишиб қолгандай бўлди. Мен ўзимга-ўзим, “ўзингни бос Мирҳосил, бу қизга энди эришганингда у сени тарбиясиз деб ўйламасин” деб тинчланишга ҳаракат қилардим, аммо унинг тафтини сезганим сайин ҳароратим ошиб борарди. Ўртага жимлик чўкди. Бирор гап тополмай, тилим қотиб қолгандек ҳеч нарсаси бўлмадим. Қиз ҳам бошини эҳканча жим ўтирарди. Бир пайт менга у йиғлагандек туюлди. Шошиб қолдим, унинг нозиккина иягига қўл теккизиб, ўзимга қаратдим. Ой шуъласида унинг юзини ювиб тушаётган кўз ёшларини кўрдим. Ич-ичимдан ачиниб кетдим. Бу ҳолатда ҳиссиётим устун келиб, уни худди йўқотиб қўяётгандек маҳкам қучоқлаб олдим, у ҳам мени бўйнимдан ушлади. Сочларини аста силаб, қулоғига “нима бўлди, гўзалим?” деб шивирладим. Қиз қулоғим тагида турган лабларини пичирлатиб “кетманг” деди... “Сизни қаттиқ севаман” дедим фурсатдан фойдаланиб, у ҳам, севаман, деди аста.

Гавҳар қайтиб келганимда қўшни келин Шарофат кенойи учрашишимни ва шу жойда уни кутишимни тайинлади. Қанча узок ўтирсак ҳам биз бир-биримизга тўймас эдик. Тонг ҳам отай деб қолди, уйга қайтиш керак, ноилоҳ хайрлашдик. Хонага кирганимда Паша амаки аллақачон уйғонган экан. Мени кўриб:

– Ишқилиб кўриб қолишмадимиз? – деб сўради столга ўтириб.

Кечаси ухламаган бўлсам-да, кўзимга уйқу келмади. Сафар тараддудини кўриб, нарсаларимни йиғишти-

ра бошладим. Нонуштадан кейин Паша амаки билан хайрлашиб, ховлига чиқдим. Хола қандайдир тугунни олиб чикиб, укаларингга олиб боринг деб қўлимга тутқазиб ва эшикгача кузатиб чиқдилар хайрлашиб.

Мен маҳалладан юриб кетарканман, ичим бўм-бўшдек, кадамимни базўр ташлаб борардим. Бозорга етиб бориб, у ердан Гавҳарнинг отаси берган пулларга ошнинг масаллиқларини ҳамда укамга хўрозқандни ҳам сотиб олиб, автобус бекатига келиб, орка ўриндиғига жойлашиб ўтириб олдим.

Машина ҳа деганда ўт олмай, ҳайдовчини хуноб қилди. Ҳайдовчи пастга тушиб, темир бурагични олиб, бир-икки айлантирган эди, ҳартугул мотор ўт олди. Йўлга тушдик. Машина тошбақадан ҳам секин юрарди. Одамлар норози оҳангда “Тезроқ юрса-чи”, деб гапириб ҳам қўйишарди. Эскириб кетган автобус “Мана сизларга”, деб довоннинг ярим йўлида бузилиб тўхтаб қолди. Ҳайдовчи қўшилишиб машина учун канақадир эҳтиёт қисмини олиб келиш учун базага тушиб кетишди. Улар қайтиб келишганида аллақачон қоронғу тушиб бўлган эди. Охир-оқибат ярим тунга яқин автобус тузалди, биз йўлга тушдик. Машина охириги ўз бекатга етганида автобусда мендан бошқа ҳеч ким қолмаганди. Ҳамма бирин-кетин йўлда тушиб қолишди, у ёғига бир ўзим яёв қоронғу тунда юриб борардим. Бугун ой кўринмай қолган осмонда паға-паға булутлар сузиб, уйимизга етиб келганимда эса тун ярмидан окканди. Синглим кўрқиб кетмаслиги учун эшикни тақиллатмасдан девордан ошиб тушдим. Дарвозанинг занжири устидан сим билан боғлаб ўраб қўйишибди. “Кўрқибди-да”, деб кўнглимдан ўтказдим. Халтамни кўтариб, йўлакдан ҳовли томон икки қадам ташлаганимни

биламан, жойимда юролмай туриб колдим. Томорка тарафдан, яъни сой томондан кандайдир ёруғликка кўзимга тушиб, бутун баданим сесканиб кетди. Ҳеч нарсага тушунмай, нималигини билмай қотиб турардим. Хаёлимга ҳар нарсалар келиб, наҳотки укаларим йўқолиб қолишган бўлса-я, деган ваҳима ҳам келарди бир тарафдан. “Йўқ-йўқ бунақа бўлиши мумкин эмас”, деб ўзимни қўлга олиб, бу қандай сирлигини билишим керак деб ҳовлимиздан ўтиб, томорка билан сой томонга аста боравердим. Яқинлашган сарим ёруғлик баландлашарди. Олдимда пайдо бўлган манзарадан тилим калимага келмай, қалт-қалт титрардим. Дарё бўйида ёқилган катта гулхан ёнида бувим айтган Қирққиз базми жамшид қилиб, атрофида қўл ушлашиб ўйнашарди. Жойимда ўтириб қолиб, кўзимни юмиб олдим. Билмадим, бу ҳолатим кўркиб кетганимданми, ёки бувим айтганидай уларнинг ўйинининг устидан чиқсанг, эътибор бермай қарамагин деганларигамикин?

Ўйин-кулгу авжида, ёқилган гулханнинг баландлигини эса ҳовлисига чиққан ҳар бир одамнинг сезмасдан иложи йўқ эди, унда нега кишлоқдагилар буни кўриб индамай ётишибди деб ҳайрон бўлардим. Нима одамлар шунчалик тош қотиб ухлаб ётишганмикан? Тавба. Қўл-оёғим у ёқда турсин, тишларим ҳам бир-бирига тегиб, такиллаб кетди. Сира ўзимга келолмасдим, бувимнинг гаплари ростлигидан даҳшатга тушиб, бувижон, мени кечиринг, бувижон, кечиринг дердим ичимда.

Шу он хаёлимга укам билан синглим келди. Агар улар кўришган бўлса-я, иккаласининг ҳам юраги ёрилиб, ўлиб қолади-ку, деб югурганимча ҳовлимизга қайтиб келдим. Жон ҳолатда хона эшигини очмоқчи бўлдим, очилмади. Калит турадиган жойни

карадим, калит жойида йўқ. Деразани такиллаиб, Жамила, Жамила деб чақирдим. Жимжит, демак, хонада ҳеч ким йўқ. Ундан-да баттар ҳаяжонга тушдим. Улар роса кўркиб кетишган, шекилли. Оёғимни қўлимга олиб, Шермат амакимникига югурдим. “Ҳа, Мирҳосил, инсофинг бўлса, шунча кун иккита укангни ташлаб, бир қизни деб юрармидинг”, деб ўзимни-ўзим койирдим. Дарвозага етганимда нафасимни ростлаб олиш учун бироз тин олдим. Укаларимни каердаликларини аниқ билмаганим учун уларни ярим тунда безовта қилгим келмай, орқа томондаги эрганақни очиб кирдим. Болалар ётадиган хона олдига келиб, деразадан карадим. Ой йўқлиги учун қоп-қоронғида ҳеч нарсa кўринмасди. Оёғимнинг товуши сезиб қолмаслиги учун ялангоёқ бўлиб олдим-да, ҳовли томон ўтдим. Даҳлиздан кириб, болалар ётадиган хона эшигини аста тортдим, очилмади, қаттиқроқ ёпилган экан. Бирпас ўйлаб қолдим, агар улар шу ерда бўлишмаса, унда амакимнинг катта ўғлига вазиятни тушунтириб кетаман, деб ўйладим ичимда. Кейин даҳлиздан синглимнинг оёқ-кийимини қидира бошладим, тополмадим. Нима бўлса ҳам хонага киришим керак, ишқилиб эшикни очганимда уйғониб кетишмасин-да, деган ўй кўнглимдан ўтди. Эсимга тушди, бувим ўлганларидан сўнг биз бу ерда яшаганимизда, кечаси ҳожатга чиққанимизда, эшикни шарақлатиб очсак ҳам ҳеч ким уйғонмасди.

Нима бўлса бўлди, деб эшикни икки қўллаб ушлаб очдим. Худога шукр, ўзи меҳрибон, қўпол, калин эшик бўлса ҳам фақат бир марта ғижирлаб, очилиб кетди. Ичкарига киришдан олдин секин кулоқ солдим. Хонага ҳали кириб улгурмасимдан кимнингдир

йиғи овози келгандай бўлди гўёки. “Ака, акажон”, деб алаҳсираётган укамнинг овозини иккинчи сафар аниқ эшитдим. Ичим узилиб тушгандай бўлиб кетди. Оёғим тагида катор ётганларни босиб олмаслик учун бурчакда туриб укамни кидира бошладим. Кўзим у бурчакда ўрин ичида ўтириб, йиғлаётган укамни ғира-шира кўрдим. Овозимни чиқармай, пайпаслаб у томон энди ўтаётгандим ҳамки, унинг йиғисидан кимдир уйғонибди, шекилли, жойимда қимирламай турдим. Уй ичи коп-қоронғу, фақат шу укам ўтирган жойагина деразадан озгина ёруғлик тушиб турарди. Шу пайт Умиджоннинг бошига бир ёстик чунонам учиб тушдики, укам бечора деворга боши билан урилиб жойида қотиб қолди. Дод деб юборишимга сал қолди ўзиям. Унинг овози ичига тушиб кетиб, нафас ололмай қолди. Кўркиб кетиб орқасига урдим. Худога шукур ичига ҳаво кирди, у йиғлайвериб пишиб кетганди. Умиджон нозик қўллари билан юзимни силаб, “Ака, ака, 2 йил роса кўп эканку”, деб йиғи аралаш тинмай такрорларди қулоғимга. Назаримда бизнинг суҳбатимиздан кимдир уйғонди. Энди менга барибир эди, уйғонишса уйғонишсин. У мен томонга қараб, “Ким, ким?” деди. Бу укамга ёстик отган амакимнинг иккинчи ўғли – Қодир эди, унга қараганда бу қилиғи биринчи марта эмасди. Ғазабим қайнаб, аввалига жим турдим, кейин секингина, “мен Мирҳосилман”, дедим. У, “Вой, армиядан қочиб келдингизми?”, деди бошини кўтариб. Кейин у укамга отган ёстикни қўлимга олгандим, у шунақанги қаттиқ эдики, худди ичида тош бордай туюлди, сўнг ўрнидан хиёл бошини кўтариб мен томонга қараб турган қора қўланкани мўлжалга олиб:

– Ҳа, кочиб келдим. Сен укамни уриб, ўлдириб қўй-
ма деб, – дедим-да, бир қўлим билан укамни кучокла-
ганимча, иккинчи қўлим билан ёстикни у томонга бор
кучим билан отиб юбордим.

Ёстик тарс этиб бориб бошига тегди. У “Вой-вой
бошим”, деб йиғлашга тушди. Мен ҳам ўзимни билма-
ганга олиб:

– Укам, ёстиғингда ўзинг ёта қол, – дедим кесатиб.

Унинг ҳам дами чиқмай қолди. Биламан, бу ама-
кимнинг ўртанча ўғли, доим жанжал чиқариб юради.
Ўша пайтда ҳам ҳаммадан кўпроқ шу жанжал қиларди.
Умиджон бўйнимдан маҳкам кучоклаганича ҳеч қўйиб
юбормасди. Укамни кўтариб кўчага чиқдим. Кўча хо-
надан салгина ёруғроклигини кўрган укам, бўйнимни
бўшатиб, юзимга шундай меҳр билан қарадида, “Худо-
жонимга раҳмат!” деб қўйди.

– Умиджон, нега Художонга раҳмат деяпсан? – деб
сўрадим.

– Раҳмат дейман-да, – деди болаларча беғуборлик
билан ва гапида давом этди. – Мен бувим ўргатган-
ларидай қилиб Художонимдан сизни қайтиб келишин-
гизни сўраб, “Аллоҳумма солли ала Муҳаммад ва ала
оли Муҳаммад” деган калимани ҳар куни кўп мартадан
айтиб юргандимдан, кейин келдингиз-да, ака? – деди
қўйнидаги бувимнинг тасбеҳини кўрсатиб.

У ҳам менга бир ой ичида бўлиб ўтган воқеаларни
сўзлаб берди.

Синглим билан иккаласи биринчи кеча қўрққанла-
ридан туни билан ўтириб чиқишгани, эртасига амаким
бориб олиб келганидан бошлаб, ҳар куни Қодир уни
уришини, овкатни жуда кам сузиб беришини, ўзини

синглим билан бирга ухлашига рухсат бермаганигача хўрсиниб гапирди.

Бизлар хонага қайтиб кирдик, укам қучоғимда шунақа хотиржам пишиллаб ухлаб қолдики, ҳатто қўлини бўйнимдан олишга ҳам кўзим қиймасди. Уни қучоклаганча ўйга толдим.

Наҳотки, оймни ўша Қирқкизлар жазолашган бўлса, йўқ, йўқ ишонгим келмайди, лекин ўз кўзларим билан кўрганам-чи, у нима эди унда. Унақада бувимнинг ҳамма гаплари, огоҳлантиришлари тўғри экан-да. Бирор нима дейишга ожизман. Сувни, дарё бўйини ифлос қилиш мумкин эмас, бу жойларнинг одамлари бор, мен кўрганман дейманми? Унда ҳамма устимдан кулади-ку. Индамай қўйишдан бошқа чорам йўқ, тамом.

* * *

Эртасига эрталаб туриб ҳеч иккиланмасдан, ҳамма гапларни амакимга тушунтириб, укаларимни олиб чикиб кетдим. Биз яна ўз уйимизда учаламиз яшай бошладик. Синглимнинг хурсандлиги оламга сиғмасди. Кўча-кўйда кўрган кўни-қўшнилар ҳам қайтганимдан хурсанд бўлишар, армиядан қайтганимни эшитган ҳисобчи амаки Ислом акам билан уйга келишди. Нега армиядан қайтариб юборишганига ишонгилари келмасди. Мен оёғимни сабабли эканини айтганимда Ислом акам ажабланиб қолди. Военкомат ёзиб берган қоғозни олиб чиқдим, қоғозни ўқиб чикқач, Ислом акам:

– Ҳа, бекорга айтишмайди, ҳар бир ёмонликнинг ортидан яхшилиги ҳам бор деб, – деди. – Яхши бўлибди қайтганинг.

Тўйчи амаки ҳам эртага идорага боришимни, хали анча-мунча ишлар борлигини айтиб чиқиб кетди.

Эрта туриб, идорага бордим. Тўйчи амаки билан биргаликда яна ишлай бошладик. Орадан икки ҳафта ўтар-ўтмас Гавҳардан хат олдим. Мактубда қачон келишимни сўрабди. Ҳаяжонланганимдан хатни қайта-қайта ўқидим. Хатдан худди унинг ифори келаётгандек эди. Тез-тез ҳидлаб қўярдим. Мактубни қўйнимга солиб олдим. Шу кеча мижджа қокмадим, хатни кучоқлаб ётдим. Эртасига идорада пешинга яқин столга бошимни қўйиб, ухлаб қолибман.

Хат олган кунимдан бошлаб ҳаловатим йўқолди. Ислоом акам ҳам худди бир нарсани пайқагандек, нукул тушлик пайтида: “Сенга нима бўлган ўзи, хаёлинг паришон ёки Йўлчи аканинг қизини севиб қолдингми?”, деб ҳазиллашадиган бўлиб қолдилар. “Севги одамни ёмон девона қилади”, дерди кулиб.

Эртасига вилоят марказидан идорага раис бува келиб, бу йили картошка уруғини сотиб олиб, янгила-масак бўлмайди, деб Ислоом ака билан маслаҳатлаша бошлаганди.

– Ҳозир уруғни сотиб олмасак, баҳорда қимматлашиб кетади. Эрта-индин бирортасини қўшиб шаҳарга жўнатамиз, – дедилар Ислоом акага қараб раис бува.

Шаҳарга бориш учун имконият борлигини эшитиб, кечки пайт қани энди мени юборишса, деб чидолмай Ислоом акамнинг уйларига бордим. Менинг бу кечки ташрифимдан бир гап борлигини сезган Ислоом акам тинчликми деб оғзимга тикилиб турдилар. Мен уларга ҳаммасини, Гавҳарни севиб қолганимгача бошдан-оёқ гапириб бердим. Тўйчи амакига бирор нима деб

тушунтиришларини илтимос қилиб, мени ҳам бирга олиб кетишларини сўрадим. Бироз ўйланиб турган Исллом акамнинг юзлари тиришди.

– Ҳа, тўғри севиб қолибсан, лекин танлаган қизинг сенга тўғри келармикан?! У шахарлик амалдорнинг қизи бўлса, у киз қаёқдаю, сен қаёқда. Гапимни тушунаёпсанми, – деди жиддий оҳангда. – Йиғиштир бу ишингни, ўзимизнинг қишлоқдан топсанг, бошқа гап, – деб туриб кетди жаҳл билан.

– Тўғри айтаяпсиз, гапингизни тушундим. Лекин мен амалдорнинг кизини қидирмадим, – дедим ҳали эшикдан чиқиб улгурмаган Исллом акамга қарата.

Бошимни экканимча, айтганимга пушаймон бўлиб ўйланиб қолдим. Исллом ака салдан сўнг қайтиб келди-да:

– Мирҳосил, мен сени тушунадиган ақлли бола, деб юрсам, калта ўй бола экансан, – деди.

Шахд билан бошимни кўтариб:

– У яхши қиз, у ҳам топмади, мен ҳам топмадим, шунақа бўлиб қолди, нима қилай? – дедим. – Нима десангиз денг, мен ундан ҳеч қачон воз кечмайман, тўғрисини айтсам, кечолмайман.

Исллом ака деворга суянганича қотиб қолиб, бошқа гапирмади.

Мен умидимни узиб, ўрнимдан турдим-да, уйга жўнадим. Эртасига идорага барвақтроқ бордим. Ёзув-чизувларни тезроқ тугатсам, ўзим Гавҳарни кўргани бориб келаман, деб ният қилдим ичимда.

Орадан бир кун ўтиб, пешинга яқин идорада ишлаб ўтирсам, Исллом акам билан раис бува, яна бир нотаниш киши кириб келишди. Тўйчи ака билан тўрт киши

бўлиб, нариги хонага ўтиб, ниманидир узоқ маслаҳатлашишди. Мен эса ўз ишимни қилавердим, гап бир тўхтамга келган шекилли, ҳаммалари ўрниларидан туриб кўча томон юзланишди. Мен ҳам ҳурматларини қилиб даҳлизга чиқдим. Раис бува қўлимни кисиб, яша шоввоз, чарчамагин, деб хайрлашиб, шахтам қадам ташлаб чиқиб кетдилар.

Ислом ака уларни кузатиб, қайтиб кирдилар-да, мен ўтирган столга яқинлашиб, “Тугатиб қолдингми?” деб сўради. Мен столга эгиб олган бошимни сал кўтардим-да, гўё хафадай бошимни ҳа дегандай кимирлатиб қўйдим. У бўлса бармоқлари билан чунонам чертдики, бошимнинг олови чиқиб кетди ўзиям. Ачишиб кетганидан бир бақирсаммикин деб ҳам ўйладим-ку, лекин ўзимни босдим. Қўлим билан ишқалаб-ишқалаб қўйдим. Ислом ака ўрнидан туриб, “Эртага тайёр бўл, келинни кўриб келамиз”, деди. Ҳижронда сиқилиб турган юрагимга бу гап мойдек ёқиб кетдики, асти қўяверасиз. Ҳазиллашаётган бўлмасинларчи, деб ўйлаб ҳам қолдим. Иккилангандек уларга бокдим.

– Бўл, бўл, ишингни тугата қол, кетамиз. Обормасам бўлмайди, шекилли, ковоғингдан қор ёғиб юрибди-ку қуёвбола, – деб қулди Ислом ака.

Шу кеча кани энди уйку келса, тезроқ тонг отсаю, йўлга тушсам. Ғира-шира бўлмай туриб, ювиниб-тараниб ҳам бўлдимки, ҳали кун ёришмайди. Уйғониб кетган синглим ётган жойидан:

– Ҳа, ака, тинчликми, бунча ясаниб олмасангиз? – деди ғалати қараш қилиб.

– Энди аканг оддий одам эмас, кимсан қолхоз ҳисобчисининг ёрдамчиси, – дедим синглимни. Қулди-

риш учун костюмимни қоқиб-қоқиб, уйнинг ўртасида пўримча юриш ҳам қилиб бердим.

Синглим хандон отиб қулиб юборди:

– Вой-вой, бу юришда ҳисобчи ёрдамчиси эмас, биратўла райондан келадиган вакилларга ўхшаб кетдингиз, – деди устимдан қулиб.

Бизни кузатиб ётган укам эса ўрнидан иштонсиз ҳолда ортимдан қадамими катта-катта ташлаб, менга таклид қилиб ўхшаб юра бошлади. Буни кўрган Жамила:

– Оббо, буниси ким бўлди энди? – деди кесатиб.

– Мен-чи, мен раис буваман, – деди бошини баланд кўтариб.

Синглим иккаламиз мазза қилиб қулардик.

– Раис бува шунақа шим киймай юрар эканми? Сен Раис бувага эмас Йўлчи амакининг итига ўхшайсан, — деди ҳазиллашиб. Умиджонга алам қилдими, билмайман, хафа бўлиб, йиғлашга тушди.

Синглим укамни кучоқлаб, бўлди кечир оппоғим, ҳазиллашдим-ку, сен бизнинг паҳлавонимиз, раис бува-мизсан, деб эркалаб овутишга тушди. У овунмай, йиғиси келмаса ҳам, эркаланиб, ўзини зўрлаб қўли билан кўзини ишқалаб ҳиқиллайверди. Охири:

– Сен отамсан, тушундингми? Отамга ўхшайсан. Бўлди қил, бўлмасам шаҳардан сенга ҳеч нарса олиб келмайман, – дедим укамни урушгандай бўлиб. У шу онда:

– Хўп, хўп, йиғламайман, менга мана шунча хўрозқанд ва шунча конфет олиб берасиз-а? – деди бармоқларини кўрсатиб.

– Ҳа, албатта, – деб ўпиб қўйдим.

Биз уч киши бўлиб колхознинг юк машинасида вилоят марказига – шаҳарга етиб келдик. Ислоом ака билан раис бува айтган жойга бориб, ишни битириб, кейин бозордан уруғлик картошка танлаб оладиган бўлишди. Мен эса меҳмонхонада қолиб кеч бўлишини кутиб ўтирдим.

Кеч тушгач, хурсандлигимдан, оёқларимни қўлга олиб, Гавҳар айтган қўшни келиннинг уйига келдим. Шарофат келинойи мен билан иликкина сўрашдилар, қўлларига ёзган хатимни тутказдим. Ўзим эса интикиб, тутзор томон одимлаб кетдим. Сал панарокка ўтиб, Гавҳарни интизорлик билан кутиб турдим. Атрофга коронғу туша бошлади, ой ҳам салом бергандек кўкда пайдо бўлди. Мен унга қараб:

– Эй Оймоможон, бугун сен ерни шундай ёритгинки, токи соғинган севгилимнинг неча бор киприк коққанини ҳам кўрайин, – деб сўрадим осмонга қараб.

Оймомо ҳам гўёки шуни кутиб “Мана мен” дегандек ўз нурини аямай соча бошлади. Ўрнимдан туриб, қарадим, кимдир келарди. Бу Гавҳар эди. У яқинлашган сари менинг юрагим қинидан чиқай деб, ўзимни қўярга жой тополмай, тинмай “Эй Аллоҳим, бу қандай туйғу эканки, кечиб бўлмас”, дердим ич-ичимда.

Гавҳар рўпарамга келиб, салом берди, мен алик олдим. Соғинч билан унга тикиларканман, ой шуъласида унинг қизарган юзлари-ю, камондек қошлари, қайрилма киприкларигача аник кўриб турардим.

Гавҳар мендан бир қадам нарида тўхтаб, қўлини узатди. Биз қўл бериб кўришдик. Мен унинг қўлини

кўйиб юбормадим, биз кўл ушлашиб, шилдираб оқаётган арик бўйлаб юриб кетдик.

– Сизни роса согиниб кетдим, – дедим секингина кизнинг кўлини сикиб.

Қиз бирдан тўхтаб, ҳушёр тортди-да ва менга қараб:

– Алдаманг, алдокчи, – деди эркаланиб аразлагандай ва менга тескари қараб олди.

Гавҳарнинг нозлари бирам ўзига ярашардики, бу эса менга жуда хуш ёқарди. Энди унинг икки кўлини ушлаб, ўзимга қаратиб олдимда:

– Сиздай парипайкарни алдаганнинг тили узилсин, – дедим.

– Хат ёзганимга қанча бўлди-ку, – деди хиёл кулиб.

Мен нима бўлганини бирма-бир гапириб бердим. Шаҳарга уч кунга келган бўлсак, Гавҳар билан ҳар куни учрашдик. Охирги кун Гавҳар кўлида қандайдир тугун олиб чиқди.

– Бу нима? – дедим қизиқиб.

– Бу укангиз ва синглингизга совға, ўзим тўқиганман, – деди узатиб.

Тонг отганда ноилож ажрашдик. Уйга келиб, тўқилган нимчаларни укаларимга бердим, уларнинг хурсандлигини кўриб, ўзим ҳам суюниб кетдим. Синглимга нимча лоппа-лойиқ келди, укамга эса каттароқ эди:

– Ака неча пулга олдингиз, пулингиз кам эди-ку, айта қолинг, – деб кўймасди...синглим.

Мен қор ёкқунича ҳар икки ҳафтада Гавҳар билан учрашиб турдим. Қор ёғиб, автобус юрмай қолганида эса бир-биримизга хат ёза бошладик. Ҳар ҳафта почта-лон амакини пойлаб ўтираман.

Бир куни нонушта қилиб ўтирганимизда синглим менга ғалати қараш қилиб:

– Ака, ёмонсиз-а? – деди бошини сарак-сарак қилиб.

– Нега, – дедиму Жамиланинг қарашларидан билдимки, ниманидир сезган.

Чўнтагимни кавлай бошладим. Синглим эса:

– Мана ака, овора бўлиб, кидириб юрманг, – деди хатни кўрсатиб.

– Вой тавба, худди ўғри мушукка ўхшайсан-а, синглим, – дедим озгина киноя билан. – Эсингда бўлса, бувим айтгандилар, бировнинг хатини ўқиш гуноҳ деб.

Синглим мендан бу гапни кутмаган эдими:

– Ака, нималар деяпсиз, эътиборингиз учун, бировга тухмат қилиш ҳам катта гуноҳ, деганлар бувим. Хатингиз тушиб қолса, гуноҳ мендами? – деди тескари қараб.

– Бўлди, бўлди. Мени кечир, кечир. Мендан ўтди, – деб ўзи сенга айтмоқчи бўлиб юрган эдим синглим, – дедим ўртани юмшатиб.

Шу куни синглимга бутун сир-асроримни окизмай, томизмай гапириб бердим. Энди Гавҳардан хат келса, Жамила ўкимасдан асраб олиб қўядиган бўлди.

Қиш охирлагач, йўллар очилиб, қишлоғимизга автобус юра бошлади. Бир куни синглимга Гавҳарнинг олдига бориб келишимни тайинлаб, йўлга отландим. Синглим мени тушунди ва рози бўлди. Бекатга келганимда автобусда санокли одам ўтирарди. Машина ўт олди ва биз йўлга тушдик. Худога шукурки, бу йил қиш яхши келди, қор қалин ёғмади. Бўлмаса ҳали ҳам бу йўлларни қор босиб ётган бўларди, дея кўнглимдан ўтди.

Қишнинг бир куни қолса ҳам кўрк, деганларидек, ҳали ҳам изғирин совуқ эсиб турарди. Мен учрашув жойида Гавҳарни кутиб, роса совқотдим. У келиб, мени Шарофат келинойининг уйига бошлаб борди. Биз совуқдан кўркиб уйга кирдик. Гавҳар билан соғиниб учрашганимизга, билмадим, эрталабгача суҳбатлашиб ўтириб, нонуштани бирга қилиб, хайрлашиб, уйга қайтдим.

Баҳор келиб, далада ишлар авжига чикиб, қўлим-қўлимга тегмас эди. Эрта саҳар ишга кетиб, кеч кириб келаман. Ҳам далада ишлаб, ҳам Тўйчи амакига ҳисоб-китоб ишларида ёрдамлашиб тураман. Якшанба куни эса учрашувга шошаман, хуллас, кунлар бир-бирини қувлаб ўтиб борарди.

Буғдой ўрими бошланганида раис бува мени чақириб, эртага идорада мажлис борлигини, албатта келишимни қўймай тайинлади. Эртасига идорага йигирма чоғлик одам йиғилиб, унда мени Тўйчи амакининг ўрнига ҳисобчи қилиб тайинлаб, Тўйчи амакини эса бригадир ёрдамчиси этиб сайлашди.

Мен ўзимда йўқ хурсанд бўлиб, уйга келиб синглимга айтдим. Жамила мени кучоклаб олди.

Икки ҳафта идорага эрта азонда бориб, кеч қайтиб, билмаган жойларимни сўраб-суриштириб, ҳисоб-китобимнинг ҳаммасини жой-жойига қўйиб, ишларимни тартибга келтириб олдим. Менинг бундай ишлашимни кўрган раис бува жуда “Яша шоввоз”, деб хурсанд бўлиб кетарди. “Бўладиган бола бошидан деб шунга айтишади-да”, деб қўярди.

Ишларимни саранжомлаб, Гавҳар билан учрашувга жўнаб кетдим. Унга бўлган янгиликни айтиб, Худо

хоҳласа ишларим сал яхши бўлса, кейинги йилга совчи жўнатишимни айтдим. Шунда у кўзига ёш олиб:

– Негадир кўнглим ғаш, – деди бошини эгиб.

– Унақа деманг, яхши ният – ярим давлат, дейишган, – дедим кўнглини кўтариб.

Шу кунларда иш баҳона шаҳарга тез-тез катнай бошладим. Ҳар келганимда Гавҳар билан учрашиб кетмасам кўнглим жойига тушмасди. Биз қанчалик кўп кўришсакда, шунчалик бир-биримизни тез соғинадиган бўлиб борардик.

Бугдой ўрими тугаб, ғалвирни сувдан кўтарадиган пайт келганида, белимни боғлаб Ислом акам билан бирга ҳисоб-китобга тушиб кетдик. Ислом акам ҳисобчи бўлмаса-да, бошқалардан кўра яхшироқ тушунарди. Ҳали обкомдан комиссия келмасдан туриб, раис бувага ҳамма ҳисоб-китобни қилиб, биз планни икки баравар қилиб бажарганимизни аниқлаб бердик.

– Энди ўзинглар туриб берасизлар-да, болам, бу ёғига бўш келмагин, – деб қўйди, биздан мамнун бўлиб.

Раис бува билан деярли шу ҳафта меҳмонларни кутиб олиш учун тайёргарлик кўриб, шийпонда стол ясаиб қўйдик. Охири “Виллис” машинада беш киши келишди. Улар хирмонни кўрган заҳоти хурсанд бўлиб, кайфиятлари кўтирилиб, раис бувага қаратиб: “Энди буни ювиш керак раис” дейишди. Улар шу куни кечаси билан меҳмон бўлиб, роса ичишди. Эртасига эрталаб шийпонга келсак, меҳмонлар гандираклаб юришарди. Буни кўрган раис бува эса менга дўкончи амакининг ўйига бориб, арок топиб келишимни тайинлади. Меҳмонлар иккинчи куни ҳам чой ўрнига бош оғриғига

арок ичишиб, факат учинчи кунигина шийпонда эрта-
лабдан ҳамма ҳеч нарса бўлмагандай йиғилишди.

Меҳмонлардан иккитаси, стол олдида ўта жиддий
ўтиришарди. Бир пиёла чойдан кейин хирмонбошига
бориб, ҳисоб-китоб бошланди.

Улар ўзларича хирмонни ҳисоблаб, планга етма-
япти, кам чикаяпти дегандек раис буванинг ёнига ҳи-
соб-китобларни ташлашди. Раис бува эсанкираб қол-
гандан ўтирган жойидан нарироқда уларни кузатиб
турган Ислом ака билан менга қарадилар. Менга эса
бу манзара болалигимдан таниш бўлганигами, жаҳлим
чикиб, ўзимни зўрға босиб, ҳали сенларга кўрсатиб
қўяман, алдаш қанақалигини, деб қўйдим ичимда. Ора-
дан бироз ўтиб, қизариб-бўзариб кетган раис бува мен
билан Ислом акани чақирди. Шошмасдан улар олдига
бориб ҳисоб-китобимни бошидан бошлаб аниқ қилиб,
Ислом ака билан яхшилаб тушунтириб, ҳисоблаб бер-
дик. Охир-оқибат улар ҳеч нима деёлмай жим қолиш-
ди. Бироз жимликдан сўнг меҳмонларнинг каттаси ўр-
нидан туриб:

– Майли, қани туринглар, кетамиз, қолганини ҳу-
шёр каллага ҳал қиламиз, – деди машина томон юриб.

Ўша куни меҳмонлар попуклари пасайгандай бўлиб
жўнаб кетишди. Биз Ислом акам билан уйга қайтдик.
Йўл-йўлакай Ислом ака:

– Сен, ўзиям роса бопладинг-да, укам. Русчани бун-
чалик билмасдинг-ку, худди биров ўрғатиб қўйгандек
гапирдинг, ўзиям, – дедилар.

– Албатта ўргатди-да, – дедим мен ҳам сирли қилиб.

– Ким? – дедилар жойларида тўхтаб қолиб.

Мен бироз ўйланиб туриб:

– Ким бўларди, келинингиз-да, – дедим кулиб.

– Йўғ-е, – дедилар ҳайратланиб.

– Ҳа, менинг ундан яширадиган сирим йўқ, ҳисоб-китобимни русчага айлантириб таржима қилиб берганди. Мен эса уни ҳар куни такрорлаб ёдлаб олдим.

– Вой, вой, келин ҳам ўрисчаниям биладими? – деди қизиқиб.

– Ҳа, 8-синфгача рус мактабида ўқиган экан, – дедим ғурурланиб.

Орадан бир ҳафта ўтар-ўтмас меҳмонлар қайтиб келишди. Уларнинг гапи бўйича олдинги йили планни ярмини ҳам бажармаганимиз учун, шуни назарга олиб ҳисоблаганмишлар. Турган жойимда ёкамни ушлаб қолишдан бошқа иложим йўқ эди.

Ислом аканинг жаҳллари чиқиб кетиб, таламоқчи эди, раис бува, “Қўй ўзингни бос”, деб елкаларига уриб қайтарди.

Ҳафсаламиз пир бўлиб, Ислом ака билан уйга қайтдик. “Одамга алам қилар экан, қачонгача шунақа қилишаркин-а”, деб ўйлаб қолдим.

Орадан бир ой ўтар-ўтмас, ўйга ишдан келсам, райондан чакириқ қоғози келибди. Хатни олиб, Ислом аканикига югуриб бордим. Уларникида Тўйчи амаки ҳам ўтирган эканлар, кейин билсам, уларнинг икковларига ҳам чакириқ қоғози келган экан. Ичкари хонадан Ислом акамнинг кичкина ўғилларининг тинмай йиғлаши эшитилиб турарди. Ислом ака бир ҳафтадан буён касаллигини, на кечаси, на кундузи ухламай йиғлаётганини айтди.

Ўрнимдан туриб, Муқаддас келинойининг ёнларига кирдим. Қўлларида тинмай йиғлаётган 5 ойлик Султонни қўлимга олдим, унинг иссиғи борлиги билиниб турарди.

Эртага биз билан бирга бориб, дўхтирга кўрсатиш кераклигини айтганимда, Ислон ака рози бўлди. Эрта тонгдан Муқаддас келинойининг ўғилларини олиб биргаликда шаҳарга дўхтирга олиб кетдик.

Биринчи ижроия қўмига бирма-бир кириб чикдик. Деярли бирор нарса сўрашмади, фақат исми шарифимизни, оиламизни, ким билан яшашимизни сўраб, ҳаммасини ёзиб олишди, холос.

Ундан сўнг болани олиб, касалхонага бордик. У ерда аллақандай хужжат сўраб, касалхонага қабул қилишмади. Асабийлашиб, нима қилишни билмай, касалхона ҳовлисидаги ўриндикка келиб ўтирдик. Боланинг эса аҳволи оғирлашар, иссиғи баландлигидан кўзини зўрға очиб ёпарди. Келинойи ҳам ўғлининг йиғисига чидолмай йиғларди. Ўйлаб-ўйлаб, қабулхонага қайтиб бордим ва ўрис кизга амаллаб боланинг иссиғи баландлигини тушунтирдим. Қиз, йўк йўлланма керак, дедида, қўлимга битта дори бериб, шуни ичиришимни айтди. Дорисини болага ичирдик. Бошим қотиб турган пайтда Гавҳар эсимга тушиб қолди. Берган доримиз таъсир қилдими, дейман боланинг сал иссиғи тушиб, кўзини очди.

Уларни бугун меҳмонхонада қолишга зўрға кўндириб, ўзим Шарофат келинойи олдиларига шошдим. Гавҳар бу йил шаҳардаги Пединститутга ўқишга кирганини билардим. Гавҳар ўқишдан келмаган экан. Учрашув жойига қайтишга қарор қилдим.

Мен учрашув жойида анча ўтирдим. Гавҳар кечроқ келиб, куттириб қўйгани учун узр сўраб, ўқишда қолиб кетганини айтди. Мен шунисига ҳам шукур деб ҳазиллашгандай бўлдим. Унга боланинг касаллиги, касалхонага жойлаштиришнинг иложи бўлмаганлигини гапириб бердим. Эртасига Гавҳарни касалхона олдида кутиб ўтирдик. У келди, салом бериб, бир қизариб кетди-да, кейин боланинг аҳволини кўриб, ҳозир деганича ўзи бино ичига кириб кетди.

Гавҳар кетиши билан Муқаддас келинойи қизиқиб:

– Ким бу, Мирҳосил? – деди кулимсираб.

– Кимлиги билан нима ишинг бор, болангни касалхонага жойлаштириб берса бўлди-да, – деди Ислом акам мендан олдин жавоб бериб. – Айтишади-ку, узумини егину, боғини суриштира.

Зум ўтмай Гавҳар қайтиб чиқиб, болани қўлига олиб, ичкарига қараб юрди. Ортидан келинойим ҳам эргашди, биз эса ташқарида қолдик. Бир соат ўтар-ўтмас Гавҳар келинойим билан боласини касалхонага жойлаштириб чиқди.

– Раҳмат, раҳмат. Худодан қайтсин, илоҳо, – деди Ислом ака хурсанд бўлиб.

Гавҳар боланинг каттик шамоллаб қолганини, шамоллашни ўтказиб юборганимизни айтди. Биз эса Муқаддас келинойи билан деразадан хайрлашиб, қишлоққа қайтиб кетдик.

Эртасига ишга чиқдим, пешинга яқин раис бува хомуш бўлиб кириб келди. Салом бердим, улар алик олиб, стулга ўтирди-да, “Чаток бўлди-да”, дедилар бошини чайкаб.

– Эй нима бўларди, раис бува қачонгача шунақа қилишади, пичок келиб суякка тегди-ку, – дедим кайфиятим бузилиб.

– Сен буларни ҳали яхши билмас экансан. Булардан ҳар нарса кутиш мумкин.

Кунлар ҳам анча салқин бўлиб қолди. Дарахтларнинг барги заррин рангга кира бошлади. Якшанба куни Гавҳарни кўргани бордим ва биз биргалашиб касалхонага Муқаддас келинойини йўқлаб келдик. Султонбек анча яхши бўлиб ўйнаб ўтирибди. Гавҳар иккимиз Ислом ака бериб юборган тугунниям бериб, уларнинг келолмасликларини, болаларга қарашадиган одам йўқлигини айтдим. Ҳар шанба учрашувга боришимни билиб, Ислом ака кечки пайт бизникига ул-бул солиб тугун кўтариб келади.

– Укам, раҳмат сенга, яхшиям шунақа келин топганинг, бўлмаса нима қилардик. Энди у ёғига ўзинг қарайсанда. Мен болаларни ташлаб боролмайман, – дедилар хижолат бўлиб.

– Ҳа, майли ака, ҳечкиси йўқ. Ўзим бориб келаман.

– Раҳмат укам, келинойинг билан тўйларида белни боғлаб хизмат қиламиз.

Мен ҳар сафар Гавҳарнинг ёнига борганимда касалхонада учрашиб, биргаликда келинойидан хабар олиб кетадиган бўлдик. Ҳафта тугамасидан Ислом ака билан мени яна Тошкентга чақиришди. Биз ҳаммамиз яна район биноси олдида учрашиб, битта-битта ичкарига кириб чиқдик. Олдинги сафаргидек, деярли ҳеч нарса сўрашмади. Фақат исми шарифимиз, отамизнинг исми-ни, нима иш қилишимизни ёзиб олишди, бўлди. У ердан чиқиб, Ислом акам билан касалхонага бордик. Дўхтир-

лар Султонбек анча тузалиб қолгани учун уйга жавоб беришибди. Уларни касалхонадан олиб чиқиб, автобусга ўтказиб юбордим-да, ўзим Шарофат келиноиникига йўл олдим. Кеч тушишига ҳали анча вақт борлиги учун айланма тор кўчадан юриб борардим. Бир пайт ёнимга Тошкентдан ўтириб келган машина келиб тўхтади. Эшиги очилди, мен машина ичига қарадим-у бошимдан ҳушим ўчиб кетгандай бўлди. Машинада Гавҳарнинг отаси Ҳотам амаки мени худди еб қўйгудай ўтирарди. Мен тезда ўзимни тутиб олиб, машинага яқинлашиб салом бердим. У индамай менга қараб:

– Ҳа йигит, ўзгариб кетибсанку, бу тарафда киминг бор? Бундан олдинги кун ҳам ўтиб кетаётганингни кўришибди, – десалар бўладими.

– Ҳа, битта дўстимни олдиға келгандим, – дедим нима дейишимни билмай ўзимни зўрға ўнглаб олдим.

– У дўстинг кимнинг ўғли экан? Қаерда туради? – дедилар синчковлаб.

– У ёқда туради, – дедим кўрқиб кетганимдан чап тарафни кўрсатиб, энди аниқ қўлга тушдим деб ўйлаб.

– Отаси борми?

– Йўқ, – деб юбордим таваккал қилиб.

Машина эшиги зарда билан тарақлаб ёпилди-ю, юриб кетди. Мен турган жойимда на ортимга қайтишимни биламан, на олдинга юришни. Наҳотки, шу одам мендай бир ота-онаси йўқ йўқсилға қизини берса. Кўнглим ғаш бўлиб, йўлимда давом этдим. Ўша куни Гавҳарнинг ўрнига тун ярмида Шарофат келиноини чиқиб келдилар, бизларнинг Гавҳар билан касалхонада юрганимизни кимдир кўрганини, унинг чиқолмаслигини айтиб кетди.

Умидларим пучга чиқиб кишлоққа қайтиб келдим. Бир ҳафта ўтар-ўтмас чидолмадим. Нима бўлсаям Гавҳарни топиб қўришим керак деган ҳаёл мени қўймасди. Ўзимни қўйишга жой тополмайман, томоғимдан сув ҳам ўтмасди. Ишхонамдаги ишларимни унча-мунча битириб, синглимга бор воқеани тушунтириб, йўлга тушдим.

Автобусга ўтириб олиб минг бир ҳаёл билан шаҳарга етиб келдим. Биров қўриб қолмаслиги учун яширинча Шарофат келинойининг эшиги тагига бориб, бир амаллаб эшигини тақиллатдим. Келинойи мени кўрган заҳоти ичкарига таклиф қилди. Ортимдан маҳалланинг у ёк- бу ёғига кўз ташлаб қўйиб, тезда дарвозанинг занжирини илди. Четдаги хонага кириб, беҳавотир гаплашиб олдик. Келинойи ҳамма гапдан бохабар. Ҳотам ака Гавҳарни уч кун қамаб қўйганини, шу кунларда роса бақир-чақир қилиб юрганини гапириб берди. Мен ҳам Гавҳарни кўрмасам кетмаслигимни айтиб, учрашишимизга ёрдам беришини илтимос қилдим. Шарофат келинойи бирпас ўйланиб туриб қўлимдан келсаку, бажонидил лекин иложим йўқ-да, дедилар ўйланиб қолиб.

Гавҳарнинг отаси аллақачон ишдан келиб, айвонда ёнбошлаб ўтирганини, қизларининг ҳар бир қадамини кузатиб турганини айтганида, хафсалам пир бўлиб, юрагим сиқилиб кетди. Яна кишлоққа қайтдим. Дунё кўзимга коронғу, ўзимни зўрлаб, ишга бориб келиб, кўкрагимни захга бериб ётаман.

Орадан яна бир-икки кун ўтиб, яна обкомга чақириб қолишди. Ичимдан хурсанд бўлиб кетдим, бу сафар балким қўришармиз деб.

Эртасига эрталаб туриб оёғимни кўлимга олиб, эрталаб обком кабулхонасида навбатда турдим. Бироз ўтмай, бошлик олдида кирдим. Хаёлимда тезроқ кирсам-у тезроқ Гавҳар билан учрашишга йўл топсам деган ўй кечарди. Рўпарамда авзойи бузук, корачадан келган, тўла юзли, киши ўтирарди. Саломимга ё алик олди, ёки йўқ. Ўтиринг деди, стол ёнидаги стулни кўрсатиб. Негадир кайфиятим тушиб кетиб стулга ўтирдим. Сиз Усмонов Мирҳосилмисиз, деди дафтарга ҳам карамай. Ҳа, худди шундай дедим уларни кузатиб туриб ва фамилиямни ёдлаб олгандай айтди-я, каердан биларкан, бир кунда олдида шунча одам кириб чикса деб хаёл килдим.

– Хўш, – деб столга ручкани тескари тарафини уриб, олдидаги катта китобни очиб қарадиларда, сўнг мени бошдан оёқ кузатиб дедилар стулга суяниб. – Энди, йигитча айтингчи, нима учун сиз Совет давлатига хизмат қилишдан бош тортгансиз?

– Бош тортмаганман, – дейишим билан столни бир муштлаб, вазоҳат билан, ҳозир сени ейман дегандай қаради.

– Сенга ўхшаган тили бурроларнинг попугини пасайтириб қўядиганлар топилади! Билафон, текин томоқларни, – деди тутакиб кетиб ўзларидан ўзлари. Ўтирган жойимда алланечук бўлиб кетиб, ҳеч нарса деёлмай қолдим. Менимча, гапиришдан ҳам фойда йўқ эди. Энди менга қўлларини бигиз қилиб гапирарди.

– Сен тирранча балки армияга бормаслик учун бармоғингни ўзинг кесиб ташлагандирсан, – деб тухмат қилди, ҳаммасидан ҳам “Отанг халқ душмани экан”, деганига чидолмадим.

– Оғзингизга қараб гапиринг, – деб қизишиб кетганимни сезмай қолдим.

Мен бўғилиб кетиб, бино ҳовлисига чиқиб кетдим. Томоғимга бир нарса тикилгандек, кўйлагимни тугмаларини ечиб, ёқамни бўшатдим. Қаёқдандир чақирган овоз эшитилгандай бўлди. Беихтиёр овоз келган томонга қарадим. Бу ишга келаётган Ҳотам амаки эди. Ичимда, ҳа шу ерда ишлар эканда, деб ўйладим. Уларга салом бериб пешвоз чиқдим. Ҳотам амакининг ковоғидан қор ёғарди. У саломимга алик олдиларми, билмадим, эшитолмай қолгандирман, балки деб ўйладим. У ҳам келиб ўлганни устига тепган қилибди.

– Ҳа бойвачча, – деб келиб ёқамдан ушлаб ўзларига тортиб, – Мен машинамга ўшанда илонни ортиб келибманда, а, ҳа, итвачча, – деб итариб юборди. Жаҳл билан ичкарига кириб кетдилар. Мен эса қоним қайнаб кетганидан ўзимни зўрға босиб турардим. Агар шу одам ҳозир Гавҳарнинг отаси бўлмаганидами, қаппайган корнига бир мушт тушириб, хуморимдан чикардим. У ердан чиқиб, Шарофат келинойиникига яна амаллаб етиб олдим. Узундан-узун ёзилган мактубни келинойидан олдим-у сабрим чидamay, панага ўтиб, хатни ўқий бошладим. Гавҳар учрашишнинг иложи йўқлигини ёзганди.

Уни кўрмасдан туриб қишлоққа қайтолмасдим. Меҳмонхонага жойлашиб, кечгача ерга кўксимни бериб ётдим. Кечга яқин бозорга чиқиб битта перашка билан ярим стакан чойни зўрға еб келдим. Дунё кўзимга тор. Эрталаб кечки пайт Гавҳарнинг йўлини пойлайман. Ҳотам амаки ишга кетиши билан Шарофат келинойиникига хат ташлаб келаман. Кўришнинг ҳеч

иложи йўқ. Келинойи хатни ҳам зўрға бераётганини, Хотам ака ўзи бирга машинада олиб бориб, олиб келаётганини айтди. Шунақа қилиб тўрт кун ўтиб кетганини билмай қолибман. Бешинчи куни ўрнимдан туриб, ойнага қарадим. Касалга ўхшардим. Қорним очганини сезиб, бозорга бордим. Чўнтагимда озроқ пулим қолгани учун ароқхонанинг олдидаги перашкага навбатга турдим. Зерикканимдан навбатда турганларни бир-бир кўздан кечиришга тушдим. Кўплари рус миллатига хос кишилар эди. Иккита перашка билан ярим шиша вино олиб, тахтаси қорайиб кетган столга ўтириб, винони роҳатланиб ичишарди.

Шу пайт не кўз билан кўрайки, навбатда Паша амаки турарди. Жон ҳолат ҳеч кимга қарамай, худди Гавҳарни кўриб қолгандек, бориб Паша амаки билан қуюқ сўрашиб кетдим. Паша амаки билан вино, перашка олиб столга ўтирдик. Шу онда винонинг хидиниям сезмай қолдим. Хурсандлигимнинг чеки йўқ эди. Ярим ўзбекча, ярим русча қилиб, ҳол-аҳвол сураб муддаога ўтдим. Гавҳар билан кўришишим учун унинг ёрдами кераклигини тушунтирдим. Паша ака ҳамма нарсадан хабардор экан. Қизнинг қийналаётганини айтди.

Мен кечаси боришимни, фақат эшикни очиб беришларини сўраганимда, “Йўқ бўлмайди, билиб қолади”, деб туриб олди.

Томоғимдан перашка ҳам ўтмади. Паша амакига зорланиб охири кўндирдим.

– Майли, унда кечаси 12 ларда, дарвозага эмас, иккаламиз қурган деворга арқон солиб қўяман. Мен ўзим бориб, сени тортиб оламан, – деди жиддий. Шунақа хурсанд бўлиб кетдимки, учиб меҳмонхонага қайтдим.

“Эй, Художон, ўзингга шукр” деб ювиниб-таранишга тушдим.

Бир амаллаб вактни ўтқизиб, девор тагига бориб, арконни топдим. Бироз ўтиб, Паша амакининг овози келди. Улар мени девор устига чиқиб тортиб олдилар. Нарвон кўйиб кўйган эканлар, тушиб олдим. Нарвонни олиб аста ерга ётқизиб кўйдик. Гавҳар мени хонада кутарди.

– Факат эсингда бўлсин, ойнани такиллантишим билан дарров чик, тушундингми? – деб тайинлади Паша амаки.

Ойнадан ичкарига кириб олдим. Бизларга бошқа ҳеч нарса керакмасди. Гавҳарга кўзим тушиши билан ўзини бағримга отди. Бизлар худди бир йил кўришмагандай бир-биримизни кучиб уй ўртасида узоқ туриб қолдик. Гавҳар отасининг билиб қолганини, кимдир касалхонада кўриб, келиб айтганини гапириб берди. Тонг саҳаргача дардлашиб бир-биримизга тўймай вақт ўтиб кетди. Ойна тақиллагач, биз қўл ушлашиб, қиблага қараб ўла-ўлгунча бир-биримизга содиқ қоламиз деб аҳдлашиб, ажралишдик.

Тонг саҳарда уйга жўнадим. Автобусдан тушиб пиёда борарканман, Гавҳар билан бирга бўлишимизга ҳеч ҳам кўзим етмасди. Ҳали унга отаси билан учрашганим ҳақида гапирганим йўқ. Отамни халқ душмани дейди-я, қандок чидайман бунга, жойимда тўхтаб қолиб, йўлга туташиб кетган дарёга қарадим, дарё жуда осойишта оқарди. Агарда шу дарёга ўзимни ташласам, ҳамма дарду ғамлардан фориғ бўлиб, сувга кўшилиб, оқиб кетармикинман, дердим диққатим ошиб. Мени кимдир чақирди, орқамга қарадим.

Бу укам Умиджоннинг овози эди. Тўрт кун йўқ бўлиб кетганимга ҳар куни хавотир олиб катта йўлга чиқар экан.

– Ака, акажон, – деб чопиб келиб бўйнимга осилди. Умиджоннинг ортидан синглим келиб:

– Ака, шунчалар қолиб кетасизми, тоза хавотир олдик-ку, кечаси ухлолмадик, – дейишди бараварига.

“Мирҳосилбой, сенинг ўлишга ҳақкинг йўқ, агар дарёга ўзингни ташлаганимда, ортингда сенсиз яшолмайдиганларинг қолиб кетар, сен эса ғирт дўзахи бўлардинг”, – деб кўнглимдан ўтди.

Эртасига ишга чиқдим. Ислом ака ишли одам ҳам шунча қолиб кетадими деб урушгандай бўлди-да, кейин идорага келиб обкомда нима деганини сўради, мен ҳаммасини бирма-бир кўйиб пишиб гапириб бердим. Раис буванинг ҳам обкомга кетганига икки кундан бери ҳали дараклари йўқлигини хавотирланиб гапирдилар.

Нима бўлганда ҳам ҳаёт ўз йўлида давом этарди. Гавҳар билан учрашиб, анча ўзимга келиб олдим. Эртасига ишга киришиб кетдим, ташвишларимни анча унутгандек бўлиб, ҳамма қатори биз ҳам қишга тайёргарлик кўра бошладик. Ишдан сўнг уйга келиб, укаларим билан ҳовлимизга экилган картошкаларни кавлаб олиб, тозалаб, ўраларга солиб кўйдик.

Раис бувам ҳадеганда келавермагач, Ислом акам, Тўйчи амаки, ҳаммамиз хавотирга тушиб қолдик. Ҳеч тушунмасдим, нега булар бизларни қайта-қайта чақириб, ўз ҳолимизга кўйишмаяпти? Раис бува йигирма кун деганда уйига қайтди. Ислом акам билан тезда кўргани бордик. Уйда меҳмонлар кўп экан, гаплаша

олмай қайтиб келдик. Раис бувадан фақат бизни кузатиб чиққанларида нега кеч келганларини сўрадик. Ҳаммаси яхши деганлари билан негадир кўзимга хо-муш кўринди.

Орадан икки-уч кун ўтиб, Тўйчи амаки раис бува Ислон ака ва мени уйларига чақирганларини айтди. Раис буванинг уйи нариги қишлоқда бўлганлиги учун ишдан сўнг тўғри уларникига ўтдик. Йўлда Ислон акамга “Нега чақирган эканлар?” дедим қизиқиб. Улар “Ҳа нима бўларди, энди янги топшириқлар бўлган бўл-са шуларни айтадилар”, деб қўйди. Раис буванинг ўзи бизни кўчага чиқиб кутиб олди.

Бир пиёладан чой ичар-ичмас бизни хилват хонага таклиф қилганида, юрагим аниқ нимадир бўлганини сизди. Раис бува бизни тўрға ўтқазиб қўйиб, ўзлари асабийлашиб хонанинг у ёғидан бу ёғига юра бошла-ди. Биз иккимиз уларга қараб ҳайрон бўлиб ўтирардик.

– Мен сизларга шуни айтмоқчиманки, – деди Раис бува икки қўли билан бошини ушлаб – икковингиз тез-да бу ерларни тарк этишингиз керак. Ҳар қанча ўзини тутишга ҳаракат қилса ҳам овозлари титраб чиқди, юзи гезарди.

Мен аввалига нотўғри эшитдимми деб ўйладим. Сўнг яна такрорлаганларида, худди бутун аъзои-бада-ним энди ишламай қолгандай туюларди. Бир-биримиз-га тикилганча жим туриб қолдик. Раис буванинг юра-клари безовталанаётганини тез-тез нафас олаётганла-ридан ҳам билса бўларди.

– Бўлмаса, сизлар ҳам бедарак йўқоласизлар. Улар ҳар нарсага қодир, мени эшитаяпсизларми? – деди бу сафар хуноблари чиқиб. – Мени 15 кун қамаб қўйиш-

ди. Эртагаёқ тайёргарликларингни кўриб, узоғи билан 5-6 кун ичида бу ердан жўнаб кетишларинг керак.

Мен гангиб қолгандай аста ўрнимдан турдим. Уйга сиғмай қолдим негадир. Ислон акага туринг дегандек имо қилдим. Ислон ака қарахт бўлиб қолганди, икки кўли билан тиззаларини ушлаганча ўрнидан кимирламасдилар. Қўлларида тортиб, ўрниларидан тургиздим.

Аллақачон гап нимадалигини тушунгандим. Шу онда одамзот ҳамма нарсага сабр билан шукур қилиши керак эканлигини англаб етдим. Кечагина арзимас нарсага ўзимни дарёга ташламоқчи бўлганимни эсладим. Ислон акани қўлтиклаб ҳовлига чиқдим. Раис бувага “Хайр”, дегандек кўча томон юрдик.

Орқамиздан қараб турган раис бува Ислон акамнинг ўзини тутишларини кўриб, қайтиб чақириб, нималарнидир гапириб-гапириб, уришиб ташладилар.

– Ўзингни қўлга ол, сен эркаксан, ҳалитдан шунақа қилсанг, ўлиб кетсанг, болаларинг кимга қолади – деди яна дўк уриб.

Мен нарироқда нима қилишимни билмай турардим. Қулоғим остида кимдир бонг ураётганга ўхшарди. Ислон акам сал ўзларини тутиб олгандай бўлиб йўлга тушдик. У қишлоқдан чиқиб, ўзимизнинг тепаликка етгунимизча жим келардик. Фақат кадам ташлаётган оёғимизнинг товуши эшитиларди, холос. Баландликка чиқиб, Ислон акам “уф” тортиб, бориб харсангтош устига ўтирдилар. Мен ҳам улардан сал нарироқ бориб тим қора тунга боқдим. Сўнг Ислон акам томон қарадим. Улар кўйлақларининг ёқасини ечиб ташлаганлигини кўрдим. Дастлаб нима қилаёт-

ганини тушунмадим. Сўнг синчиклаб қарасам, ўзини ўзлари бўғаяпти.

– Ўзимни ўлдираман, бу ноҳақликка чидолмайман, – деди йиғи аралаш бор овозлари билан бақириб.

Нима қилишимни билмай баттар тутокиб кетдим. “Нима қиласиз қийналиб, мана сизга осонгина йўли дарёга ташланг ўзингизни. Фақат шуни билиб қўйингки, сизни болаларингиз сизга керак бўлмаса ҳеч кимга кераги йўқ. Хотинларга ўхшаб қилаётган ишингизни қаранг, – дедим бор овозим билан мен ҳам. – Ким айтади сизни беш боланинг отаси деб? Хўп ўзингизни ўлдирдингиз дейлик, кейин ҳаммаси яхши бўлиб қоладими, болаларингиз бахтли яшайдими? Ёки бизга ноҳақлик қилишди, деб оламга жар солиб йиғлангчи, ким сизни эшитади? Айтинг, жавоб беринг, мен ҳам шу жавобдан ўзимга тўғри йўлни танлаб олай ахир. Ёки сиздан кўра мени дардим камроқми? Сиз менга далда бериш ўрнига ярамга туз сепиб, йиғлаб ўтиришингизни қаранг.

Орадан биров ўтиб, уялди, шекилли, олдимга келиб, елкамдан ушлаб:

– Ҳа йиғладим, сен-чи, сен, йиғламайсанми? – деди кўзларини олиб қочиб.

– Ака мен йиғлолмайман, эшитдингизми, йиғламайман! – дедим ўрнимдан туриб. Ўз уйимиз томон бурилдим. Бўғзимга нимадир тикилгандек, уйимиз томон югуриб кетдим. Югуриб борарканман, фақат “Йўқ, йўқ йиғламайман”, деб такрорлардим. Негадир қаттиқ чопгим келарди. Уйимиз эшиги олдига келиб, тўхтаб қолдим, ичим ёнарди, эшикни очиб, уйга ки-ролмадим, қайтиб катта йўлга тушдим. Нима қилаёт-

ганимни, нима қилиш кераклигини ҳам билмасдим. Бор кучим билан чоғиб борарканман, терга ботиб кетганимни сездим. Гўё тўхтасам, ғамга ботиб, бу ишларга чидолмай қоламан деб кўрқардим. Ой ҳам юқоридан: “Ҳой бола, қалайсан. Нима қилмоқчисан, қайт орқангга, бузокнинг югургани сомонхонагача”, деб устимдан кулгандай мен билан барабар чопарди. Мен хаёлан ойга қараб, “Оймоможон, сен тепада туриб, ҳаммасини кўриб ҳақиқатни била туриб, устимдан кулаяпсанми?” – деб яна тезроқ югуришда давом этардим.

Кимдир мени тўхтадгандай жойимда такка тўхтаб қолдим, устимдан сув қуйгандай терга ботгандим. Энди бутун вужудим билан курашмоққа шайландим. Иккала қўлимни маҳкам муштлаб, худди оймомога нима-нидир исботламоқчидек баланд кўтариб дедим: “Й-ў-к мен йиғламайман, йиғламайман, йўқ-йўқ йиғламайман эшитяпсанми, до-оод бундай яшашнинг дастидан до-о-од”, – деб қайта-қайта такрорлардим. Бутун баданим ўт бўлиб ёнарди.

– Майли менга тухмат тошин отсинлар, барибир йиғламайман. Майли мени оёғимдан оссинлар, барибир йиғламайман.

Йиғламадим отамни олиб кетганда,
Сабр қилдим, ҳеч кимсиз етим қолганда.

Фақат Сендан ўтинчим, Худойим, менга шундай куч ато этгингки, токи саргашталиқда қалбим қийналасин, – дедиму тиззам билан ерга ўтириб қолганимни билмай қолдим. “Йиғламайман, – деб беихтиёр ерга

эгилиб сажда килгандай тупрокни ўпдим. – Мен, албатта қайтаман, она тупроғим, мени кутгил” – дедим. Бўшашиб чўзилиб чалқанча ётиб олдим. Совук ўтгандай бўлди. Чўчиб уйғониб ўрнимдан туриб, ухлаб қолганимни билдим. Қанча ётдим билмадим, бўшашиб, пардай енгил қолибман.

Эрталаб Ислом ака тонг саҳардан кириб келди. Кўринишлари кечагидан анча яхши эди. Менга қараб ҳазиллашгандек:

– Ҳали ҳам ётибсанми, ялқовланиб? – деди ўзини мажбурлаб кулиб.

Биз бирга нонушта килдик. Кейин Ислом акам гап бошлаб:

– Мени кечир укам, гапларингда жон бор, ўзимни кўлга олишим кераклигини билдим, – деди.

Ислом акам яна саволга тутиб:

– Жамилага айтмадингми? – деди паст овозда.

– Ака, ҳали нима деб тушунтиришни ўйлаб кўрмадим. Айтишга айтаман, синглимни кўндираман, лекин Гавҳарга нима дейман, ана шуни ўйлаб сиқилиб кетаяпман, – дедим улардан бирор бир маслаҳат кутиб.

– Нима дердинг, тўғриси айтасан-қўясан. Ахир Гавҳар тушунадиган киз-ку.

– Бугуннинг ўзида унинг ёнига бориб келишим керак, – дедим бошқа нуқтага тикилиб.

– Ҳа, эрта-индин борарсан. Ҳозир ундан ҳам зарур ишлар бор. Бугун аравани таъмирлаш керак, – деди сал ғашлари келиб.

– Ака, мен учун ундан зарурроқ иш йўқ, – дедим. Мени йўлдан қайтаролмаслигини тушунган Ислом ака:

– Ҳа майли, унда бориб кела қол, фақат қолиб кетма. Мен ўзим бу ердаги ишларни бошлаб тураман, – деди дастурхонга фотиҳа ўқиб.

Уйга кириб, синглимга тезда шаҳарга бориб, бозордан укамга пальто олиб келишимни айтдим. Синглим тоқчада турган ойлик маошимни олиб чиқиб берди:

– Ака, бу ойлингизни олсангиз, менга ҳам пальто олиб бермоқчи эдингиз, – деб эслатди.

– Ҳа, майли олиб бераман, – дедиму, ичимда, “Энди ойликни қаерда, қачон олишимизни Худо билади”, деб кўйдим.

Шаҳарга бориб, Шарофат келинойи орқали Паша амакини чақириб, кечаси Гавҳарнинг хонасига кирдим.

Бу сафар у менинг келишимни байрамдек кутиб олди. Мен охири ўзимда куч топиб, унга узоқ тикилиб турдим-да, ҳамма гапни бирма-бир тушунтиришга тушганимда, унинг ишонгиси келмасдан, “Йўқ-йўқ ҳеч ҳам унақа бўлиши мумкин эмас”, дерди ҳаяжонланиб. “Мен отамга айтаман”, деди кўзига ёш олиб. Уни зўрға овутиб отасига айтса, унданда ёмон бўлишини тушунтирдим.

– Гавҳар, азизам, сени ташлаб кетишга кўзим қиймаяпти. Бу тақдир бизни бунчалар қийнамаса, жоним, – дедим унинг кўзёшини артиб.

– Мирҳосил ака, мени ташлаб кетманг, илтимос, сизсиз яшолмайман, – деди йиғи аралаш кўзлари жавдираб. Ахир Худо олдида қилган қасамёдимизчи, – деди илинч билан.

– Ҳа, қасамимиз ўз кучида қолади, Худо шоҳид, – дедим-у, бошқа нуқтага қараб қолдим.

Мен уни бир умрга йўкотиб қўяётгандек, маҳкам кучоклаб олдим. Уни ҳеч ҳам қўйиб юборгим келмас, бу онлар абадий давом этишини хоҳлардим.

– Йўк, ишонгим келмайди, наҳотки иложи бўлмаса, – дерди Гавҳар тинмай.

– Иложи йўк, агар шу ерда қолсам, худди отамга ўхшаб қамалиб, дом-дараксиз йўқолиб кетишим аниқ. Сиз шуни хоҳлайсизми? – дедим охири ноилож.

– Йўк, йўк. Асло, ундай деманг, мен сизсиз бир кун ҳам яшай олмайман, – деди яна кўзёшини тўкиб.

Ҳижрон тонги яқинлашар, биз ноиложликдан бир-биримизга тўймай хайрлашишга мажбур бўлдик. Паша амаки ойнани таққиллатиб, мени кутиб турарди. Гавҳар кетишимиздан аввал:

– Мирҳосил ака, йўк деманг, кетгунингизча яна бир бор учрашайлик, илтимос, – деб ялиниб ёлвориб сўради.

Мен унинг қўлини маҳкам сиқиб:

– То иложи борица ҳаракат қиламан, агар насиб бўлмай учраша олмасак, унда мени кутинг. Мен, албатта, қайтаман, – деганимча девордан ошиб, кўчага чиқиб олдим.

Маҳалла бўйлаб кетарканман, бутун қалбим, вужудим Гавҳар билан қолгандек қуруқ гавдам соядек юриб борарди. Амаллаб бозорга етиб олиб, вақт ўтишини пойлаб, ўриндик устида ўтириб, кўз ўнгимдан Гавҳар билан ўтган даврларни ёдга олардим. Кун анча ёришгач, олдимга кимдир келиб ўтирганидан сесканиб, ҳушим ўзимга келди. Қарасам, лўли хотин қўлимни маҳкам ушлаб олди, “Фол очаман”, деди. “Йўк” деганимга қарамай кафтимга тикилиб қараб турди. Гавҳар ўраб берган перашканинг иккитасини узатиб, нарирок

кетдим. У аёл перашкани олиб оғзига солдида, менга караб ҳей деди яна. Мен хоҳлаб хоҳламай ҳали кўчада одам кам бўлганигами у томон қарадим. Аёл икки кўлини катта очиб, сен мана шунақа бой бўласан деди. Эй, боре деб бозорга кириб укам учун иссик пальто олиб, уйга қайтдим.

Шу куни кечки пайт синглимга ҳаммасини бир чеккадан тушунтириб, Гавҳар билан ҳам хайрлашиб келганимни, узоғи сўнг бу ерлардан жўнаб кетишимизни айтдим. Агар йиғлайдиган бўлса, юрагим бунни кўтара олмаслигини яхшилаб тушунтирдим. Синглим ҳали ёш бўлса-да, унча-мунчага ақли етарди. Гапларимни диққат билан тинглаб, ичидан нима ўтса яшириб, йиғламасди. Индамай нарсаларни йиғиштириб, тайёргарчиликни бошлаб юборди.

Эртасига Ислом акамникига бордим. Улар катта аравани таъмирдан чиқариб, тахт қилиб қўйибдилар. Муқаддас келинойим мендан Гавҳарни сўраб:

– Жуда ажойиб кизда, бечора йиғлаб қолгандир? – дедилар ачиниб. Юрагим баттар ўртанди.

– Ҳа, келинойи, роса йиғлади, энди йиғлагандан нима фойда? – дедим ўзимни хотиржам тутишга ҳаракат қилиб.

Мен ўзимни қанчалик қўлга олишга ҳаракат қилсам-да, қалбим пора-пора бўларди. Бир томондан Гавҳар, иккинчи томондан она қишлоғим... Охирги марта Гавҳарнинг ёнига бориб келсаммикин, деб ўйлаб ҳам қолдим шу онда. Кечки пайт Ислом акамга бу режамни айтиб, рухсат сўрамоқчи эдим. Уларнинг жаҳли чиқиб, уришиб бердилар:

– Э, сен ўзи қанака боласан, кеча бориб келдинг-ку. Борганинг билан энди нима ўзгарарди, у кизниям тинч қўй. Бахтли бўлсин, яна отасининг қўлига тушиб қолсанг борми, бу сафар соғ қўймайди, бунинг устига у ёлғиз фарзанд бўлса, – деди. Буларни билиб бўладими, ушлаб олиб, камаб қўйишлари ҳам мумкин.

Мен худди тузалмас касалга чалингандай уйга қайтиб кетдим. Кечаси билан мижжа қокмадим, тонгга якин ухлаб қолибман. Синглимнинг туртиб уйғотганидан чўчиб тушдим.

– Ака, Муқаддас келинойи чакираяпти, – деди ҳовлиқиб.

Унда ҳозир жўнасақ керак, деб ўйлаб кийимимни кийиб ҳовлига чикдим. Кун энди ёришай деб қолган. Муқаддас келинойи очик айвонда омонатгина ўйланиб ўтирардилар. Салом бердим.

– Ҳа келинойи, жўнарканмизми? Намунча тез, ҳали шошманглар, дедиларку Раис бува, – дедим ёкмай.

– Йўқ, гап бошқа жойда, – дедилар сирли жилмайиб.
– Укажоним, Гавҳар келди, – деса бўладими.

– Нималар деяпсиз, қандай келади, бу ерларни билмайди, келолмайди, – дедим хайратимни яширмай.

– Гавҳар уйимизни сўраб суриштириб, ярим кечаси кириб келса бўладими? – деди келинойим. – Ўзиям роса чарчабди бояқиш, келди-ю ухлаб қолди, шунинг учун сизни чақирмадик.

Мен нима қилишимни билмай, ювиниб-тараниб олдим.

Хурсандлигим бир тараф бўлса, иккинчи тарафдан кўнглимда “Ишқилиб тинчликмикин?”, деган хавотирим ҳам йўқ эмасди. Гавҳар мени меҳмонхонада кутиб

ўтирарди. Йиғлаганидан ковоклари шишиб кетган. Келинойим бизга иссиқ чой дамлади.

Гавҳар уйдагиларга бугун ўқиши кечгачалигини, Тошкентдаги холасиникида қоилишини тушунтириб чиқиб кетганини, йўлда адашиб қолганини, Муқаддас келинойини суриштириб, топиб келганини ва мени кузатиб кейин кетишини айтиб, дўланадай-дўланадай кўзёши тўкди.

– Гавҳар, жоним бунақада отанг эшитиб қолса, сени роса қойийди, жазолаши ҳам мумкин, – дедим ачиниб унга. У:

– Энди менга барибир, шундоқ ҳам отам мени бошқага унаштирмоқчилар, – деди ўксиниб. Бу гандан сесканиб тушдим ва “Йўқ, йўқ мен сени ҳеч қимга бермайман” – дедим уни қучиб.

Кечга яқин иккаламиз бир қарорга келиб, Муқаддас келинойимга бизни Ислом акам никоҳлаб қўйишларини сўрадик. Ислом акам мени ҳовлига олиб чиқиб:

– Шундай қизни бахти қаро қилиб ташлаб кетасанми? – деб роса қойидилар.

– Йўқ, ўзим билан олиб кетаман, – дедим безариб.

– Сени ернинг тагидан бўлса ҳам топиб, сабр қилишади, тушундингми? Шунини билиб қўй. Биз битта от арава билан узокка боролмаймиз, улар ортимиздан бир зумда етиб олишади. Ана унда кўрасан томошани, хом қалла? – деб ётоқларига кириб кетди жаҳл билан.

Нима қилишимни билмай хонага қайтиб кириб, бошимни ушалаганимча ўтириб қолдим. Муқаддас келинойи бўлса Гавҳарнинг ёнига бу аҳдидан қайтишига ундаш учун кириб кетдилар. Гавҳар уйга қайтса, отаси

ёши каттарок бир амалдор йигитга узатиб юбормокчи бўлаётган экан.

Майли мени шу ерда қолдириб кетсалар ҳам уларни кайтгунларича кутишга розиман, деб зорланибди. Охир-оқибат Муқаддас келинойим билан биргаликда, икки кун деганда Ислом акамни бизни никоҳлаб кўйишга кўндирдик. Гавҳарни шом тушгач уйимизга олиб келдим, кўшнилар пайқаб қолмасликлари учун.

Гавҳар шаҳарда ўсган бўлса ҳам ҳамма нарсага тез кўникиб, нимаики бўлса, борица қабул киларди. Мен ундан “Қийналмадингизми?”, деб сўрасам, “Сиз ёнимда бўлсангиз, ҳамма нарса мен учун осон”, дерди. Гавҳар синглим билан овқат пиширишар, мен бўлсам, кўча эшик кулфини тузатиб, яхши ёпиладиган қилиб кетишга тайёргарлик кўрардим. Орадан уч кун ўтди. Тўртинчи куни Ислом акам келиб, раис илтимосимга биноан Бойчиборни бериб кетганларини айтиб, индинга кечаси йўлга чиқишимизни тайинладилар. “Гавҳарни нима қиласан?” дегандай менга қараб турди.

Жамила билан Гавҳар кийим-кечакларни йиғиб, кетишга тайёрлана бошлашди. Энди ёнимда севимли хотиним бўлганигами унчалик тушкунликка тушмасдим. Уни олиб кетаман деб ҳаммани кўндирдим. Гавҳар Шарофат келинойига хат ёзиб бериб юборди.

Пешинга яқин Умиджон иккаламиз ўрадан картошкаларни олиб, қопга жойлаштираётган эдик. Бирдан эшик қаттиқ тақиллаганига юрагим шув этиб кетди. “Эшик очик-ку, қишлоқда ҳеч ким эшик тақиллатмайди, ким бўлиши мумкин? ”, – деган хаёл ўтди.

Эшик ортида бир аҳволда Шарофат келинойи турардилар. Мени кўриши билан “Вой, Худога шукур,

ахири келдим-а? Узок эканда”, деб юборди салгина ёришиб.

– Тинчликми, Шарофат келинойи, нима гап, кинг? – дедим уйга таклиф қила туриб.

– Йўқ, кирмайман, вақтим йўқ, – деди жиддий ҳолатда. Гавҳарни чакиринг, онасининг аҳволи оғир, кон босими ошиб кетиб кеча тилдан қолган, кетмаса бўлмайди. Бир соатдан кейин автобус қайтаркан, улгуришимиз керак, кеч бўлди, – деди. – Мирҳосил, укам мени кечир, агар отаси касал бўлганда келмасдим, лекин онаси яхши аёл...

Бу хабарни эшитган Гавҳар шошиб қолди.

– Онажоним, онажоним, энди нима қиламан, – деб йиғлаб менга тикилди. – Нима қилай, Мирҳосил ака, айтинг, – деди шошиб кийимларини йиғаркан.

Чорасиз қолган Гавҳар уйига қайтадиган бўлди.

Гавҳарни кузатар эканман, ичимни ит тирнарди. Буни билдирмасликка ҳаракат қилиб, уни эркалаб юпатардим. Онамдан қолган олмос кўзли кичкинагина зирақларни Жамила Гавҳарга беришимни айтиб кўлимга тутқазди. Иккаламизни ётоғимизга, яъни онам билан отамнинг хоналарига кириб, Гавҳарга қараб дедим:

– Агар қиз фарзанд кўрсанг, исмини онамнинг исми билан атаб, мана шу зирақларни қулоғига тақиб қўйгин, токи ҳеч қачон ечмасин, – дедим. – Агарда ўғил туғсанг, исмини отамнинг исми билан Ҳамидулла деб атагин, – дедим-у, ҳаво етмай қолиб, отилиб ҳовлига чиқиб кетдим. Мен томорқага ўтиб чуқур-чуқур нафас олиб, бувим ўргатган сурани қайтиб-қайтиб такрорлаб анча ўзимни босиб, яна хонага Гавҳар ҳузурига кирдим. У йиғлаб бир нуқтага тикилганча ўтирарди. Вакт

тиғиз, автобус кетиб қолишини айтиб, синглим ва укам билан хайрлашиб йўлга тушдик. Йўл-йўлакай Гавҳар ўзи тўкиган даструмолчани олиб, кўз ёшларини артиб, менга узатди.

– Сиз ҳам мени эсдан чиқарманг, – деди маъюс боқиб.

Мен даструмолчани олиб қўйнимга солиб қўйдим. Биз автобус бекатигача етиб келдик. Автобус ичида аллақачон Шарофат келинойи ўтирарди. Биз худди бир одаммиз-у, энди иккига бўлингандек ажрашдик. Хаёлимда машина ичидаги 3-4 одам менга тикилиб турганга ўхшарди. Энди менга барибир, қарашса қарайверсин, эртага мени улар бу ерлардан тополмай қолишади, деб ўйлардим.

Гавҳар автобусга ўтириб, ойнадан қўлини менга узатди. Мен унинг қўлини маҳкам сиқиб қўйишим билан автобус ҳайдовчиси эшикни ёпди ва машина юриб кетди. Автобус кўздан ғойиб бўлгунча Гавҳар қўлини силкитиб борди.

Мен карахт ҳолда туриб қолдим. Бундай оғир жудоликка сира чидаб бўлмасди. Ундан кўра осмон устимга қулаб тушса, осонроқ бўлармиди, деб ўйлардим. Биров судраб келгандай, уйга зўрға қайтиб келдим. Ётогимга ётиб, ҳали ифори кетиб улгурмаган Гавҳарнинг исини ҳидлардим. Мен шунда билдим, нега севишганлар бир-бирини деб ўзларини сувга, ўтга-чўкка отишини. Аммо мен нотавонга ўзимни бирор жойга отиш ҳам мумкин эмас деб ўйладим. Умиджон эса югуриб келиб:

– Ака, ака, келинойим кетдиларми, энди тўй қилиб олиб келамиз-а, – деб қўймасди.

– Ҳа, албатта, олиб келамиз, – дедим унинг беғубор кўзларига тикилиб.

Анчагача ўзимга келолмай ётдим. Турсам оёғим, ётсам, бошим оғрирди. Ҳеч нарсa қилгим келмай хаёлим Гавҳарда. Қандoқ яшайман усиз деган хаёл бир зум тарк этмасди. Девонага ўхшайман, бунча ҳам оғир бўлмаса бу дамлар. Синглимнинг кўзини шамғалат қилиб томорқа томонга ўтдим. Яна Оймомога юзландим:

– Салом, эй бутун оламни кўрувчи, айт-чи мендан ҳам бахтсизроқ одам борми дунёда? – дедим овозимни чиқариб.

Бу сафар оймомонинг энсаси қотгандек туюлди. Анча сукут сақлагандан мени бошдай оёқ кузатиб деди.

– Ҳа бор, сендан-да минг чандон бахти қаролар борки, уларни акли ҳам бут, гапира олади, бировни сева олади. Аммо юролмайди. Лекин уларни ҳеч ким севмайди сенчалик. Қани айт-чи? Сенга нима бўлибди, кармассан кўрмассан ногиронмассан, билaгинг кучга тўла, тоғни урса талкон қиладиган забардаст йигит бўлсанг! – деди тескари қарагандай бўлиб. Мен индаёлмай, анча вақт сукут сақлаб турдим.

Бошқа нолимадим. Ўзимни қўлга олиб, эрта туриб синглимга нарсаларни йиғиштиришга ёрдамлаша бошладим. Синглим билан бувимнинг сандиқларидан тортиб, деворда осиглиқ турган катта соатгача ҳаммасини йиғиб, сандиқ ичига солиб жойлаштирдик. Эшикни қулфлаб, калитини кичкина темир қутига жойлаб, қутини эса ҳовлидаги олма дарахтининг тагига кўмиб қўйдик.

Ватанни тарк этиб...

Ярим кечаси Ислом акам келинойимнинг қўлла-рида саккиз ойлик чакалоқлари ва тўртта болалари, жами етти жон аравага жойлашиб, эшигимиз тагида тўхташди. Мен укам ва синглимни аравага ўтқазиб, нарсаларни ҳам жойлаштирдим-да, ўзим уйимиз билан хайрлашиш мақсадида қайтиб уйга кирдим. Кўзимга уй деворлари ҳам мунғайиб қолганга ўхшаб кўринар, “Маҳшарда кўришгунча”, деётгандек бўларди. То-моғимга нимадир тиқилиб, кўз ўнгим қоронғилашиб кетди, деворларини силаб, хайрлашгандек бўлдим ва юрагимнинг уришига чидолмай тезда уйдан чиқдим. Айвон устунига ёпишиб туриб қолдим. Бошимга ни-мадир тегди, карасам, бувимнинг устун миҳига осиг-лик турган нимчалари. Уни синглим онда-сонда кийиб юрганди. Нимчани бағримга босиб, хайрлашиб “Биз қайтгунга қадар уйга қараб тур”, дедиму ташқаридан чақирган овозни эшитиб, югуриб чиқиб кетдим.

Арава олдида ичлари аламга тўлиб раис бува турар-ди. Бечора раис бувам нариги қишлоқдан бизларни ку-затгани келибдилар. Раис бувамнинг исмлари Жўрахон ота, ўзи тожик миллатига мансуб, аёллари эса ўзбек бўлиб, умуман олганда, қишлоғимиз Ўзбек-тожик-қо-зоқ-қирғиз биргаликда яшаб, қиз бериб, қиз олишган. Ислом акамниям аёллари Муқаддас келинойи ҳам то-жиклардан. Жўрахон ота жуда кўнгли тоза, меҳрибон киши. Улар мени ҳар доим қўллашларини билардим. Отамни ўта зукко, ақлли эди, бегуноҳ кетган деб ҳам-ма колхозчиларнинг олдида гапирганларидан кейинги-на “халқ душмани” деган гаплар анча камайиб қолган

эди. Шу-шу Жўрахон отани яхши кўриб қолганман. Мана ҳозир ҳам ўпкалари тўлиб, зўрға ўзларини тутиб “Ҳали ҳаммаси яхши бўлади, деб бизларга далда бўларди.

Жўрахон ота менинг чопиб чиққанимни кўриб, “Ҳа болам?” деди кўзимга термулиб. Ўртамизга жимлик чўкди, ҳаммамиз бир-биримизга қараб қолдик. Сукунатни бузиб, Ислом акам дуо қилинг ота деди, зўрға ўзини қўлга олиб. Жўрахон ота чўкка ўтириб, оқ фотиҳа бердилар. Сўнг Ислом акам билан қучоқлашиб хайрлашди, тескари қараб дастрўмолларини олиб юзларини тез артиб менга юзландилар. Келиб белимни маҳкам сиқиб: “Болам, паҳлавоним, мен сенга ишонаман, сен сув келса симириб, тош келса кемиришинг керак. Фақат тушқунликка тушмасанг бўлди”, деди охирида шашқатор кўзёшлари оқиб тушиб. Мен ҳам йиғлаб юбормаслик учун дарров ўзимни овунтириб чўнтагимдаги уйнинг калитини қидиргандай бўлдим ва калитни олиб уларга узатдим. Раис бува калитни олиб, қиблага юзланиб дедилар қўлларини кўтариб. Токи сен қайтиб келиб, шу омонатингни олмагунингча мен ўлмай кутиб ўтираман, тушундингми, деди кўзимга тик қараб. Жўрахон ота сарғайганча орқада қолдилар.

Арава тўлин ой шуъласида юриб кетди. Биз икки оила, ўнта жон кийим-бош, егуликларимиз билан Раис бува берган катта тулпорга қўшилган Бойчиборим аравани тортиб борарди. Ҳеч кимдан садо чиқмас, ҳамма ортда қолаётган она қишлоғимиздан кўз узолмай қолганди.

Фақат бошини мағрур кўтариб бораётган икки тулпорнинг юриши эшитиларди, холос.

Тонг отганда тоғ бағрига етиб келдик. Отларни аравадан бўшатиб, дарахтга узун арқон килиб боғлаб қўйдик-да, тоғ бағридан оқиб тушаётган зилол сувдан чой қайнатиб нонуштага ўтирдик. Бир-икки соат дам олиб, сўнгра яна йўлга тушдик. Биз йўл юрсак ҳам мўл юрдик. Еттинчи куни кечаси каттакон сув бўйига етдик. Сув устидаги катта чироқ (маёқ) у соҳил билан бу соҳилни ёритиб турарди.

Нохост кўзим бир пас ҳам кутмай мендан узоқлашиб кетаётган куёшга тушиб юрагим дук-дук уриб кетди. Шошиб қолдим, бугун охирги кун нариги соҳилга ўтишимиз керак. Отимга бир қамчи урганимни билмай қолдим.

Бойчиборим ҳам бирданига югургилаб кетиб йўлга тушиб олди. Отимга нега тез кетяпсан демоқчи бўлардим. Кўз олдим қоронғулашиб бутун вужудим ёниб мен энди бир телбага айланиб қолгандим. Ўзимни бошқаролмай ичимдан турли гаплар қайнаб чиқарди.

Эй, Оллоҳим, ё Оллоҳим, бу нима бу айт оҳ алам-у,
оҳ алам

Қандай бедодлик бу оҳ алам-а, оҳ алам.

Гар синовинг бўлса, майли мени оловда ёндир,
майли мени сувда чўкдир

Нима истайсан мендан, эй фалак айт

Боримни бериш гар керак бўлса, жонимни айт

Лек мени бунчалик қийнама, қўлимдан келмаган ишга
Бўйнимни товлама.

Майли мен учун азиз бўлган муҳаббатим
дийдорини насиб этма,

Фақат сендан бир ўтинчим, шу болани соғ-омонликда кўришни насиб этсанг бас.

деб бувимнинг қўшиғини қайтавериб чарчаб ҳолдан тойиб тинчиб қолдим. Қоронғу тушиб, биз қайиққа жойлашиб жўнаб кетдик...

(Давоми бор)

МУНДАРИЖА

Ҳаётнинг илк зарбаси	57
Соғинч	73
Нон қадри	108
Муҳаббатнинг ташрифи	171
Ватанни тарк этиб...	227

Адабий-бадiiй нашр

Гулчеҳра Қудратилло қизи

Меҳрга қонган диллар

(қисса)

«TAMADDUN» нашриёти, 100011.
Тошкент шаҳри, Навоий кўчаси, 30-уй.

Мухаррир: Одил Икром
Мусахҳих: Диёра Абдужалилова
Саҳифаловчи: Улуғбек Саидов

Лицензия рақами АІ №247. 02.10.2013 й.
Босишга 14.05.2018 йилда рухсат берилди. Бичими 84x108 1/32.
Офсет усулида босилди. «TimesTad» гарнитураси.
Шартли б.т. 14,5. Адади 2000 нусха. Буюртма №47.

«TURON-MATBAA» MCHJ босмахонасида чоп этилди.
Тошкент ш., Талабалар кўчаси, 2-уй.

Гулчезра
Кудратназарова

«Незримая»
роман-фантастика

Гулчезра

